

ว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม งานวิจัยดังกล่าวเป็นการศึกษาถึงผลจากความเจริญเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามามีบทบาทกับชุมชนซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก บ้านม่วงหอม ที่วิถีตนเองเริ่มเปลี่ยนไป จาก ชาวนาสู้การการทอผ้าเป็นอาชีพหลัก และต้องพึ่งวัสดุจากโรงงานอุตสาหกรรม และเช่นเดียวกันกับพื้นที่บ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก ที่มีการปรับตัวต่อการเกษตรทางเลือก จากนโยบายของภาครัฐบาล สอดคล้องกับแนวคิดของ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ที่กล่าวถึง “สังคมชายขอบของการผลิตสมัยใหม่ที่ยังมีการผลิตด้านเกษตรอยู่” ดูได้จากระบบการผลิตในพื้นที่บ้านแยงที่ปรับจากพื้นที่นา สู่พื้นที่ยางพาราที่สนองต่อนโยบายของรัฐได้ กลายมาเป็นส่วนประกอบของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ขยายตัวเข้าไปในชนบท การผลิตพืชพันธุ์ใหม่ๆ ที่ชาวบ้านไม่เคยมีความรู้ทำให้ต้องพึ่งพิงความรู้จากคนนอกพื้นที่(คนใต้) และภาครัฐ ส่งผลให้ชาวบ้านเองมีสถานะเป็นเพียงแรงงานรับจ้างผลิตน้ำยางพาราให้แก่โรงงาน การทำมาหากินของชาวบ้านได้กลายมาเป็น ส่วนชายขอบของการผลิตสมัยใหม่ในที่สุด ผู้เขียนจึงจะขอก้าว ถึง ๖ พื้นที่ ในเขต ๒ จังหวัด คือ

พื้นที่แรก บ้านโนนสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชรกลุ่มคนส่วนใหญ่ ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากถึง ๘๕% อาทิเช่น มาจากจังหวัดขอนแก่น อุบลราชธานี จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองบัวลำพู และร้อยเอ็ด การตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ เงื่อนไขหลักอพยพมาเพื่อหาแหล่งพื้นที่ทำกิน อาชีพหลักคือ ทำไร่ ทำนา อาชีพที่นอกเหนือจากช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตชาวบ้านส่วนใหญ่จะทอผ้า ทอเสื้อ จักสานไม้ไผ่เพื่อไว้ใช้ในครอบครัว เหลือกก็ขายเป็นรายได้วิถีดังกล่าวยังเอื้อต่อสภาพแวดล้อมที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก เดิมกลุ่มอีสานดังกล่าวได้ มาอาศัยอยู่แถบ บ้านทุ่งทราย บ้านโนนจัน ๒ หมู่บ้านนี้น้ำท่วมทุกปี ต้องอพยพไปที่สูง ๆ และหาทำเลที่เหมาะสมคือ โนน (ที่สูงใกล้ๆ บ้านทุ่งทราย) จึงทำให้มีการย้ายที่อยู่เดิมและชวนพี่น้องที่อยู่ภาคอีสานเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านโนนสวรรค์" การถือครองที่ดินในช่วงแรก จะเป็นลักษณะจองทิ้งไว้ ยังไม่ได้เข้าไปทำกิน เพราะยังเป็นป่า ต่อมาจึงขอซื้อที่ดิน จากคนในพื้นที่ซึ่งขายไร่ละ ๒,๐๐๐ บาท เป็นใบถือสิทธิ์ หลังจากนั้นจึงเข้าไปอาศัยและปรับพื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่ทำกินต่อมา แต่เมื่อภาครัฐบาลเข้ามาจัดการความเป็นอยู่ของชุมชนส่งผลให้ ประชากรรุ่นใหม่มีการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพ อาทิ เช่น ประชาชนบางส่วนทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมต่างถิ่น การค้าขาย อาชีพรับจ้างในเมืองใหญ่ และบางส่วนปรับรูปแบบแรงงานนา จากแรงงานสัตว์และคน มาเป็นการใช้แรงงานจากเครื่องจักรกล เมื่อประมาณพ.ศ.๒๕๒๔ เริ่มใช้เครื่องยนต์ไถนา "ชาวบ้านเรียกว่าควายเหล็ก" สอดคล้องกับแนวคิดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ว่า "ซึ่งการเร่งรีบผลิตพืชทางการเกษตรเพื่อขาย และส่งออกนี้เอง ที่ทำให้ความต้องการแรงงานสูงมาก อีกทั้งแรงงานยังกระจุกตัว เพราะมีความต้องการใช้แรงงานในการผลิตพืชหลายๆ ชนิด ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ทั้งข้าว ข้าวโพด หอมหัวใหญ่ เป็นต้น ส่งผลให้มีการเรียกร้องค่าแรงของผู้รับจ้างมากขึ้น ในขณะที่ตัวเกษตรกรที่มีเงินทุนมาก ก็สามารถนำเครื่องจักรกลเข้ามาใช้ในระบบการผลิตมากขึ้น เพราะเกิดปัญหาขาดแคลนแรงงานในภาคการผลิตมากขึ้น"

สิ่งที่เชื่อมคนในชุมชน การดำรงชีพของชาวบ้านโนนสวรรค์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับประเพณี เพราะคนส่วนใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มองไม่เห็น นั่นก็คือ “ผี สอดคล้องกับอาชีพการทำไร่ ทำนา ทำการเกษตรต่าง ๆ ซึ่งก่อนการลงมือทำนา ชาวอีสานจะมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี และวัฒนธรรม คือ ก่อนการลงทำไร่ ชาวบ้านจะทำการเลี้ยงเจ้าที่ (ผีที่สถิตอยู่ในไร่นาของตน) เพราะเชื่อกันว่า จะทำให้ผลผลิตของตนได้ผลดี ดังนั้นวิถีคิดเรื่องผี กับอาชีพจึงเป็นกลไกหนึ่งใน การประสานกลุ่มคนที่มีแนวความคิดเดียวกันให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติ ชาวอีสานปรับเปลี่ยนประเพณีวัฒนธรรมบางส่วนให้เหมาะกับวิถีพื้นที่ใหม่ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ จะเป็นชาวอีสานและมีความเชื่อเกี่ยวข้องกับประเพณีทั้ง ๑๒ เดือน ประเพณีบางอย่างไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่และพื้นที่ใหม่ จึงเปลี่ยนแปลงรูปแบบของประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างบางขั้นตอนเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมกับพื้นที่ใหม่

ส่วนพื้นที่ชุมชนบ้านวังตะเคียน ตำบลอ่างทอง ชาวบ้านส่วนหนึ่งอพยพมาจากจังหวัด นครสวรรค์ และจากจังหวัด ขอนแก่น มาหาที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก พืชที่ปลูกส่วนมากเป็นข้าวโพด อ้อย ถั่ว แต่ก่อนต้นไม้เยอะมากพอมีการทำสัมปทานป่าไม้เข้ามาต้นไม้ก็ถูกตัดจนเกือบหมด จากเนื้อความข้างต้น สะท้อนระบบการจัดการจากภาครัฐบาลที่เข้ามาจัดสรรพื้นที่ทำกินบางส่วน หรือพื้นที่สาธารณะของชุมชนไปเป็น กรรมสิทธิ์ ของนายทุน ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในสมบัติร่วมของชุมชน และการสูญเสียสมดุลทางธรรมชาติที่จะเอื้อต่อการเกษตรของกลุ่มตนเอง เมื่อป่าไม้หมดฝนก็แล้ง น้ำก็ลด หมดฤดูทำนา ทำไร่ จะหาของป่า หรือจับปลา มาเป็นอาหารก็ไม่มีอีกแล้ว เพราะสมดุลทางธรรมชาติสูญหายไปพร้อม ๆ กับกรรมสิทธิ์ สัมปทานป่าไม้ หลังจากการยกเลิกพื้นที่



สัมปทานป่าไม้พื้นที่ บ้านแปลงสี อำเภอลอง ลานมีความเปลี่ยนแปลงบางประการที่เด่นชัด เช่น การจับจองที่ดินโดยง่าย เนื่องจากหมู่บ้านแปลงสีเป็นหมู่บ้านที่เพิ่งเกิดมาเพียงราว ๆ ประมาณ ๔๐ ปี บ้านแปลงสีเป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ พื้นที่ดังกล่าวได้มีการย้ายถิ่นฐานของคนต่างพื้นที่ทั้งจากภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ มาจากนครราชสีมา และจากนครสวรรค์ อพยพมาก็มาเพื่อทำมาหากินเพราะการทำมาหากิน ผู้ที่มาบุกเบิกและเข้ามาอยู่กลุ่มแรก ๆ ได้เข้ามาจับจอง และถางป่าเพื่อเพาะปลูกข้าวโพด โดยเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อที่อยู่ และเพื่ออาชีพนั้นจะนายหน้าแบ่งขายที่ดิน โดยแบ่งเป็นไร่ ๆ ขายไร่ละ ๔๐๐ บาท

การประกอบอาชีพ คนแปลงสีประกอบอาชีพเกษตรกรรม และรับจ้างทั่วไป การเก็บของป่าขาย เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านอยู่ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติ จึงทำให้สามารถหาของป่ามาขายได้ เช่น เห็ด หน่อไม้ และสัตว์ป่าก็พอจะดำรงชีพอยู่ได้ ในการประกอบการเกษตร ชาวบ้านปลูกข้าวนาปี (๑ ปีทำครั้งเดียว) ที่ต้องอาศัยน้ำฝนเพราะพื้นที่สูง ข้าวโพด ในพื้นที่ไร่ ถั่วเขียว ถั่วดำ ส่วนชาวเขา ก็ปลูกข้าวไร่ไว้บริโภคในส่วนของการรับจ้างก็จะรับจ้างทั่วไป เมื่อมีผู้มาว่าจ้าง เช่น ปลูกข้าว ปลูกข้าวโพด หรืองาน

ทั่วไป เช่น สร้างบ้าน ทำถนน ถางป่า ในยุคนี้ชาวบ้านยังอยู่แบบเพื่อการดำรงชีพเท่านั้น **หลังจากนั้น** หมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลง ประมาณ ๓๐ ปี คือเริ่มเปลี่ยนเมื่อหลัง พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมาเมื่อความเจริญจากส่วนกลางเข้ามาจัดการในพื้นที่บ้านแปลงสี โดย เริ่มมีถนนลาดยาง ไฟฟ้า ประปาหมู่บ้าน ชาวบ้านก็เริ่มปรับตัว และมีอาชีพอื่น ๆ เพิ่มขึ้นมา โดยดูจากชาวบ้านเริ่มมีมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ โทรทัศน์ ตู้เย็น และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่นๆ การคมนาคมสะดวก สมัยนี้วิถีชีวิตของชาวบ้านแปลงสี ได้เปลี่ยนแปลงไป ก็คือ คนที่อยู่บ้านส่วนใหญ่เป็น ปู่ ย่า ตา ยาย และเด็กเท่านั้น ส่วนพ่อ แม่ ของเด็กจะไปประกอบอาชีพในต่างจังหวัด หรือบ้างก็ไปรับจ้างในถิ่นอื่น สนองต่อคำครองชีพที่สูงขึ้น “ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เริ่มมีรีสอร์ทมาก่อสร้าง ปัจจุบันบ้านแปลงสีมีรีสอร์ทเพิ่มขึ้นอีก ๒-๓ แห่ง” จากตัวอย่างข้างต้นได้สนับสนุนคำกล่าวของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่กล่าวถึงได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตแบบไม่พึ่งพิงทางเศรษฐกิจอยู่กับการผลิตแบบเกษตรกรรมอย่างเดียวอีกต่อไปมีการหันไปสู่ระบบเศรษฐกิจทั้งการผลิต และบริการรูปแบบใหม่ เช่น จัดทำธุรกิจบ้านพักให้กับนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ - วัฒนธรรม การทำรีสอร์ท” อาจกล่าวได้ว่า ตอนนี้โครงสร้างของชนบท และเมืองกำลังเปลี่ยนไปมากทีเดียว

พื้นที่บ้านม่วงหอมจังหวัด พิชณุโลก อีสานคนกลุ่มแรกที่เข้ามาในพื้นที่เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๒ คือ ชาวอำเภอหนองบัว จังหวัดเลย ช่วงแรกเดินทางมาค้าขายบริเวณบ้านม่วงหอม และเห็นทำเลที่ตั้ง มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา ทำไร่ จึงอพยพมาอยู่รวมกันมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชน ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๕๓๙ เกิดจุดเปลี่ยนสำคัญ คือ ภาครัฐได้เข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าของหมู่บ้านม่วงหอม ช่วงเวลาดังกล่าวการทอผ้าได้เข้ามามีบทบาทอย่างยิ่ง อิทธิพลของวัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดลวดลายใหม่ ๆ ของผ้าขึ้นในยุคนี้คือ การคิดค้นลายผ้าจากธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้น ๒ ลาย คือ ลายมัดหมี่วงศ์และลายมัดหมี่นาคคู่ สนองต่อการสนับสนุนจากภาครัฐบาล การทอผ้าของชุมชนบ้านม่วงหอมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำไร่ทำนาเป็นอาชีพหลัก ต่อมาเมื่อมีการรวมกลุ่มกันทอผ้าทำให้เกิดเป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้เพิ่มขึ้น กลุ่มคนจึงปรับอาชีพตนจากการทำนาเป็น ทอผ้าเป็นหลักแทนการทำนาซึ่งชุมชนลดฐานะ การทำนาเป็นเพียงอาชีพเสริมเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดของ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ “ที่อธิบายโครงสร้างการผลิตของชุมชนที่อยู่นอกเหนือจากภาคเกษตร มาสู่การรับแนวคิดอาชีพจากภาครัฐ” ซึ่งสามารถโยงกับบ้านม่วงหอมที่กลุ่มคนปรับอาชีพตนจากการทำนาเป็น ทอผ้าเป็นหลักแทนการทำนาซึ่งชุมชนลดฐานะ การทำนาเป็นเพียงอาชีพเสริมเท่านั้น สิ่งที่เกิดตามมานั้นคือ หลังจากพึ่งพาวัฒนธรรมชาติไม่นาน ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๓๖-ปัจจุบัน ชาวบ้านต้องปรับวิธีการผลิตอีกครั้งโดยการพึ่ง วัสดุจากโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าวัสดุในท้องถิ่น อาทิเช่น จากฝ้าย เปลี่ยนมาเป็นไหมประดิษฐ์ และสีธรรมชาติ มาเป็นสีย้อมเคมี เป็นต้น นอกจากนี้ลวดลายก็ปรับไปตามความต้องการของตลาด มากกว่าลวดลายดั้งเดิม ทุกอย่างล้วนขึ้นอยู่กับกลไกทางเศรษฐกิจและนโยบายชาติทั้งสิ้น

เช่นเดียวกับชุมชนตำบลบ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก ก่อนปี พุทธศักราช ๒๔๘๐ - ๒๕๒๕ ช่วงแรก คนบ้านแยงกลุ่มแรกอพยพมาจาก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และลาวจากเวียงจันทน์ การตั้ง

บ้านเรือนและพื้นที่ทำกินของคนสมัยก่อน จะยึดทำเลที่เป็นบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำ ดินล่ำห้วย ล้ำคลอง เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน ระยะต่อมาช่วง พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๕ รัฐเข้ามามีบทบาทกับชาติพันธุ์ลาว พื้นที่ตำบลบ้านแยง เนื่องจากการที่รัฐบาลอนุญาตให้มีการทำสัมปทานป่าไม้ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๕ ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านแยง ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ส่งผลให้เกษตรกรแสดงกลไกในการต่อสู้กับนโยบายของรัฐที่ยึดยึดแบบจำยอมในขณะนั้น โดยที่รวมกลุ่มกันปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต จากพืชไร่ปรับมาเป็นการปลูกพืชระยะสั้นผสมผสานแทนไม้ผล เช่น มันเทศ ขิง ผักกาดหัว หรือการปลูกสับปะรดแซม ในแปลงไม้ผลเพื่อเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ การลดต้นทุนการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยชีวภาพ แทนการใช้ปุ๋ยเคมี การตัดถางวัชพืชแทนการฉีดพ่นด้วยยาปราบวัชพืช รวมถึงการเป็นผู้จัดการระบายสินค้าเอง การสร้างวิสัยทัศน์เพื่อต่อสู้กับรัฐในขณะนั้นถือว่าการแสดงให้รัฐเห็น ว่าแม้ชุมชนจะถูกจำกัดพื้นที่ทำกิน แต่พวกเขาก็มีพลังชุมชน (Community Empowerment) ในการเพิ่มผลผลิตในพื้นที่จำกัดได้อย่างสง่างาม

เช่นเดียวกันกับพื้นที่ บ้านวังดิน และบ้านบึงพร้าว ที่ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตให้มีหลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น ปรับจาก ข้าวเหนียวมาสู่ข้าวเจ้า ทำไร่ ข้าวโพดถั่วเขียวถั่วเหลือง อ้อย มะม่วง หิมพานต์ การปรับกลไกการผลิตดังกล่าวส่งผลต่อการขยายพื้นที่ทำกิน การเข้ามาของรัฐบาลอีกรูปแบบหนึ่งคือ ระบบการศึกษาที่ผลักดันให้คนในพื้นที่ก้าวสู่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ส่งการทำงานต่างถิ่นส่งเงินมาให้พ่อแม่ จ้างคนอื่นทำนา บางครอบครัว เปลี่ยนอาชีพจากการทำนาไปทำงานที่อื่นที่มีรายได้สูงกว่า พลิกพื้นที่นาให้คนอื่นเช่า หรือส่งเงินมาให้พ่อแม่จ้างแรงงาน แทนการกลับมาจัดการพื้นที่นาเดิมของตนเอง ประระยะที่สาม ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นพื้นที่บ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก คนต่างพื้นที่ได้นำพืชต่างพื้นที่ขึ้นมามาทดลองปลูกเพื่อเพิ่มทางเลือกต่อเกษตรกรในพื้นที่บ้านแยง ซึ่งนายนิยม ไชยรัตน์ (คนภาคใต้) ได้นำพันธุ์ไม้ยางพารา จากจังหวัดนครศรีธรรมราชบ้านเกิดของท่านมาทดลองปลูกในพื้นที่สวนผลไม้จำนวนกว่า ๑๐ ไร่ จนกระทั่งได้ผลผลิตที่สามารถกรีดน้ำยางออกมาได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงได้ขยายปลูกยางพารารุ่นที่สองต่อในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ไม้ยางพาราเจริญเติบโต เป็นอย่างดี เมื่อลงมือกรีดลองน้ำยางปรากฏว่า ได้ผลดีเกินคาดน้ำยางที่ได้มีคุณภาพดี มีความเข้มข้นของน้ำยางมากกว่าทางภาคใต้ และช่วงเวลานี้เอง ราคายางแผ่นกลับสูง สร้างความพึงพอใจแก่ชาวบ้านแยงอย่างมาก ที่เห็นช่องทางการเพิ่มทางเลือกด้านการเกษตรของตนโดยการปลูกไม้ยางพารา ในช่วงเวลาดังกล่าวได้สอดคล้องกับรัฐบาลได้มีนโยบายขยายพื้นที่ปลูกยางพาราไปทั่วประเทศ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๘ เพื่อเพิ่มมูลค่าของการส่งออกยางแผ่นไปขายต่างประเทศ ทั้งในพื้นที่แถบภาคเหนือและ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับทางภาคใต้ แปลงปลูกยางพาราส่วนใหญ่อยู่ในช่วงการตัดต้นแก่ออก เนื่องจากต้นยางพาราอายุมาก น้ำยางหมด เกษตรกรภาคใต้บางส่วนจึงอพยพย้ายถิ่นฐานขึ้นมาอยู่ทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลำดับ เช่นเดียวกันกับชาวลาวกับพื้นที่ใหม่ ลาวชุมชนบ้านวังดิน อุดรดิตถ์ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ การจ้างงานลดลง ทำให้ผู้ไปใช้แรงงาน กลับถิ่นฐานมากขึ้น หันกลับไปทำนา ประชาชนมีความรู้ในการทำนาสมัยใหม่ การปรับปรุงเพิ่มผลผลิตมีการพัฒนา ทั้งการส่งเสริมจากรัฐ และสื่อต่าง ๆ ประกอบกับ ข่าวสารมีราคาแพง ข้าวขายได้ราคาดี ทำให้การทำนาเริ่มกลับมาทำกันมากขึ้น ไม่ปล่อยให้ที่นาว่างเปล่าทั้งร้าง

การผสมผสานร่วมในชุมชนระหว่างชาวอีสานใหม่ /ลาวเวียงจันทร์ และคนในพื้นที่ใหม่ อีสานใหม่/ ลาว/คนในพื้นที่ใช้ประเพณีที่เกี่ยวกับอาชีพทำนา (เป็นอาชีพหลักของพื้นที่พิษณุโลก)สิ่งที่เป็นตัวเชื่อมชุมชนระหว่าง ลาว ไทย พิธีกรรมเข้าไว้ด้วยกัน ผ่านสื่อกลาง คือประเพณีบูชาพระแม่โพสพ และประเพณีทำบุญข้าวเปลือกโดยนำข้าวเปลือกไปทำบุญที่วัด

เส้นทางที่ ๓ การย้ายถิ่นเนื่องจากการสร้างเขื่อน ภูมิพล และเขื่อนสิริกิติ์สนองต่อนโยบายจากภาครัฐบาล

การย้ายถิ่นของสองพื้นที่ดังกล่าวถือว่าการโยกย้ายถิ่นในรูปแบบจำยอมต่อนโยบายจากภาครัฐบาล อาจเนื่องด้วยชาวบ้านยังเชื่อและคล้อยตามกับอำนาจตัดสินใจจากส่วนกลาง หรืออาจเพราะหลีกเลี่ยงปัญหาข้อขัดแย้ง ซึ่งการขาดสถานะอำนาจในการต่อสู้และต่อรองจากภาครัฐบาลที่ยังคงสะท้อนอยู่ในสังคมไทยในอดีต แต่ปัจจุบันก็มีบางพื้นที่ ที่ยังยืนหยัดต่อสู้และต่อรองกับภาครัฐ อย่างเช่นพื้นที่การสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ตลอดระยะเวลากว่า ๓๐ ปี ที่ชาวบ้านตำบลสะเอียบอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ได้รวมตัวกันเพื่อคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งเป็นโครงการก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่บนลำน้ำยม ชาวบ้านตำบล สะเอียบ ยืนหยัดมาโดยตลอดถึงการไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ด้วยเหตุผลและตัวอย่างประสบการณ์ในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ ชาวบ้านไม่เคยได้รับการปฏิบัติตามคำสัญญาของรัฐบาล ปลอมให้ชาวบ้านต้องทนทุกข์กับปัญหาการย้ายถิ่นฐานและการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถเรียกร้องกับคืนมาได้ ถึงแม้รัฐจะแจ้งถึงนโยบายแนบที่ดีที่จะเกิดขึ้นหากสร้างเขื่อนโดยโครงการระบุถึงประโยชน์ของเขื่อนว่า จะมีผลดีต่อภาคการเกษตรช่วงฤดูแล้งในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลาง ๑๒ จังหวัด และบรรเทาปัญหาน้ำท่วมแต่จากข้อมูลของ อุดม ศรีคำพา กล่าวว่า “พวกเราเคยได้ลงไปดูในพื้นที่ที่มีการก่อสร้างเขื่อนไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่บ้านมะนาวหวาน จ.ลพบุรี บริเวณที่ก่อสร้างเขื่อนปากชลสิทธิ์ เห็นแล้วน้ำเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านต้องจับฉลากกันว่าจะได้อยู่ตรงไหน ครอบครัวเดิมที่เคยอยู่ด้วยกันก็แตกสลายไป หรือจะเป็นที่อ่างแม่มอก อ.เถิน จ.ลำปาง ชาวบ้านต้องย้ายจากที่เดิมไปอยู่ที่ใหม่ที่รัฐจัดสรรให้ ซึ่งในพื้นที่นั้นไม่มีที่ดินทำกินให้ ชาวบ้านก็ไม่รู้จะทำไร ก็ต้องกระจัดกระจาย ส่งผลต่อการล่มสลายของชุมชนในที่สุด ต่อไปจะขอกล่าวถึงสองพื้นที่ ที่สร้างเขื่อนโดยนโยบายจากภาครัฐส่งผลต่อการย้ายถิ่นในลักษณะจำยอมต่อนโยบายซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจาก พื้นที่การสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น อำเภอสองจังหวัดแพร่เป็นอย่างมาก การลุกขึ้นมาตอบโต้กับภาครัฐ เนื่องมาจาก ขณะนั้นได้มีองค์กรสนับสนุนเรื่องการตระหนักถึงความสำคัญของภาคพลเมือง ที่จะต้องรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระดับโลก ในการต่อต้านหายนะจากเขื่อน ในเดือนกันยายน ปีพ.ศ.๒๕๓๘ ขบวนการคัดค้านเขื่อนแห่งบราซิล (Moviment de Atingidos por Barragens-MAB) และในวันที่ ๑๔ มีนาคม ของทุกปีเป็น “วันหยุดเขื่อนโลก” โดยมีคำขวัญว่า “น้ำเพื่อชีวิตไม่ใช่เพื่อความตาย”

พื้นที่แรก จากชุมชนบ้านนาสู่บ้านจัดสรร ตำบลสามเงา อำเภอสองเงา จังหวัดตาก เมื่อช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการสร้างเขื่อนภูมิพล ตามนโยบายของรัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม การเข้า

มาจัดการของภาครัฐบาลลักษณะเดิมรูปแบบโดยการย้ายชุมชนจาก บ้านนา สู่ พื้นที่บ้านจัดสรร ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตากชาวบ้านในชุมชนตกอยู่ในสถานะภาพ ย้ายเพราะจำยอม สอดคล้องกับข้อมูลของ นางพยอม สาลี “รัฐชดเชยที่ดินทำกิน ให้บางครอบครัวได้ชดเชยที่ทำกินกระจายไปไกลถึง ๒๐ กิโลเมตร มีชาวบ้านบางกลุ่มเครือข่ายอพยพขึ้นไปทางอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย อำเภอฮอด อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดพะเยา อำเภอไล้ จังหวัดลำพูน บางกลุ่มถอยร่นขึ้นไปอยู่บนภูเขาสูง เช่น หมู่บ้านหินลาด หมู่บ้านนาไฮ หมู่บ้านโสมง และบางกลุ่มไม่อพยพไปไหนแต่เปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นชุมชนชาวแพ สร้างบ้านบนแพบบนไม้ไผ่ลอยน้ำเหนืออ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล” การอพยพจากบ้านนา มาสู่บ้านจัดสรรสิ้นสุดลงภายในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านนา ถูกกำหนดให้อยู่ในแผนผังหมู่บ้านเป็นตารางสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยรัฐจัดที่ดินเป็นที่อยู่อาศัยครอบครัวละ ๑ ไร่

ระยะที่สองการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะด้านการประกอบอาชีพระยะดังกล่าวถือว่าเป็นการปรับตัวของชุมชนในสภาพจำยอมต่อ พื้นที่และอำนาจรัฐอีกเช่นเดียวกัน เพราะที่นาที่ไร่ ซึ่งขณะนั้นรัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนาได้ในทันที ชาวบ้านบางกลุ่มยังมุ่งมั่นที่จะทำอาชีพทางการเกษตร เช่น ทำนา เมื่อหักล้างทางพจนได้แปลงนาแล้วลงมือทำนา ในช่วง ๑๐ ปีแรกชาวบ้านยังทำนาด้วยวิธีการเดิมที่บ้านนา ด้วยการเอาแรงช่วยกัน หรือที่เรียกว่าการ “การลงแขก” บางพื้นที่พอเพาะปลูกพืชชนิดอื่นได้ผลผลิตที่ได้ในแต่ละปีก็ไม่มีค่านอน ขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ แผลงศัตรูพืชหรือภัยธรรมชาติ นอกจากการทำนาและไร่ ยังมีการจ้างแรงงานชาวบ้านผู้ชายให้เป็นลูกจ้างในการสร้างเขื่อนภูมิพล กว่าการพัฒนาทั้งด้านสาธารณูปโภคจะเข้ามากก็ผ่านมานานกว่า ๒๐ ปี ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๔๒ รัฐได้เข้ามาสนับสนุน ด้านการสาธารณสุข และโรงพยาบาล ภายในพื้นที่ รวมถึงการกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น จากการปกครองส่วนภูมิภาคหมู่บ้านมาเป็นเขตเทศบาล การกำหนดเขตชุมชนของเทศบาลตำบลสามเงา ส่งผลให้หมู่บ้านจัดสรรทั้งหมดอยู่ภายในเขตการปกครองแบบเทศบาล วิถีชีวิตชุมชนในเขตเทศบาลมีการแข่งขันสูงมากขึ้น ตั้งแต่การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล การบริหารบ้านเมืองโดยนักการเมืองท้องถิ่นที่รวมทีมกันเข้าไปบริหารตามนโยบายของแต่ละกลุ่ม มีการแข่งขันกันหาเสียงโจมตีกลุ่ม ด้วยเหตุที่จะได้เข้าไปเป็นกลุ่มบริหารเทศบาล การบริหารจัดการจึงใช้เงินเป็นหลักในการพัฒนาชุมชน จากเหตุผลข้างต้นสะท้อนความต้องการของรัฐที่ต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนในการการตัดสินใจร่วมกับรัฐแต่ผลสุดท้ายอำนาจในการบริหารจัดการ หรือ กลุ่มผู้นำความคิดยังคงอยู่ที่ภาครัฐบาลนั่นเอง

เช่นเดียวกับพื้นที่ บ้านคลองชมพู อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ที่ยังคงโยกย้ายพื้นที่ตามนโยบายภาครัฐ โดยภาวะจำยอม โดยรัฐได้แจ้งเหตุผลในการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ เพื่อป้องกันน้ำท่วม ดังนั้นช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๒ ชาวบ้านท่าปลา จำเป็นอพยพมาพื้นที่ใหม่ ซึ่งขณะนั้นรัฐได้จัดสรรพื้นที่ทำกิน ๑๓ ไร่ ที่อยู่อาศัย ๒ ไร่ โดยจับสลากแบ่งพื้นที่กัน บางคนก็จับได้เป็นที่ราบใกล้ ลำห้วย บางคนก็จับได้เป็นพื้นที่ป่า หรือบางครั้งมีการทับซ้อนกับพื้นที่ชาวบ้านที่เคยอยู่มาก่อน(ชาวบ้านน้ำหมัน)

ระยะที่สอง ชาวบ้านได้ปรับตัวกับสภาพพื้นที่ใหม่(บ้านคลองชมพู)ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบสูง ดินส่วนมากเป็นดินลูกรัง แหล่งน้ำมีน้อย ทำการเกษตรปลูกพืชล้มลุกไม่ได้ผลเท่าที่ควรจากพื้นที่เดิมชาวบ้าน ทำนา ทำไร่ข้าวโพด ปลูกถั่ว เมื่อย้ายพื้นที่ใหม่ชาวบ้านต้องปรับรูปแบบการเพาะปลูกอีกครั้งโดยหันไปปลูกมะม่วงหิมพานต์ และแปรรูปมะม่วงหิมพานต์แทน หรือบางพื้นที่ได้ดินดีและอยู่ใกล้แหล่งน้ำก็จะทำนา และทำไร่เหมือนเช่นพื้นที่เดิม ระยะต่อมารัฐเข้ามาสนับสนุนผ่านทางตัวแทนชุมชน โดยจัดสรรงบประมาณพัฒนา ถนน ไฟฟ้า และสถานอนามัย การปรับตัวทั้งสามระยะตั้งแต่ก่อนการย้ายพื้นที่มาสู่พื้นที่ใหม่ จนกระทั่งต้องปรับเรื่องการทำการมาหากินเนื่องจากพื้นที่ใหม่ไม่เหมาะสมต่อการเกษตร และที่สำคัญคือการจำกัดที่ดินที่กินจากนโยบายรัฐบาล

เส้นทางที่ ๔ การอพยพกลุ่มคนจากจังหวัดใกล้เคียง พื้นที่จังหวัดอุดรดิตถ์ ตาก อุทัยธานี เนื่องจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเพิ่มพื้นที่ทำกิน หรือหลักอาชีพเดิมและหาทางเสริมอาชีพใหม่แต่สุดท้ายยังคงต้องพึ่งกลไกการค้า จากภาครัฐบาล

บ้าน นานกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ กลุ่มที่อพยพมายังพื้นที่ดังกล่าวเป็นกลุ่มคนมาจาก อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อยู่ในช่วงปี พ.ศ ๒๕๓๙ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน จับบองที่เพื่อ ทำไร่ นา สวนเพื่อหลักหนีต่อสภาวะยากจน อาชีพหลักของชุมชนช่วงแรกก็คือ การทำนาเป็นหลัก ระยะที่สองได้มีการเพิ่มพืชทางเลือกในการเพาะปลูกขึ้น คือ การทำสวน ลงสาด ทุเรียน และลองกอง เพื่อสนองต่อความต้องการของตลาด ชุมชนร่วมกันสร้างความเชื่อต่าง ๆ ร่วมกับผลผลิตทางการเกษตร เช่น การสร้าง “ผี” ขึ้นมาควบคุมพฤติกรรมของคนในหมู่บ้านให้อยู่ภายใต้บรรทัดฐานเดียวกัน เช่น ในปลายเดือนกันยายนของทุกปี ชาวบ้านจะร่วมกันจัดประเพณีเลี้ยงผีเจ้าที่หรือการเลี้ยงปู่สวน เพราะชาวบ้านเชื่อว่าหากทำพิธีดังกล่าวจะเป็นการเพิ่มผลผลิตและรสชาติดี นอกจากประเพณีดังกล่าวจะทำให้หน้าที่ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวบ้านแล้ว การจัดประเพณีทำบุญตักบาตรกลางสาดยังเป็นพื้นที่รวมชาวบ้านในหมู่บ้าน นานกกก กับชาวบ้านจากหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียง ให้เดินทางเข้ามาร่วมประกอบพิธีกรรมด้วย ระยะที่สาม เมื่อความต้องการของตลาดเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจำเป็นต้องขยายพื้นที่ทำกินในการปลูก ลงสาด ลองกองสะท้อนได้จากชาวบ้านจึงมีการเปลี่ยนจากการเลี้ยงปู่สวนมาเป็นการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญลงสาด เนื่องจาก ชาวบ้านแต่ละคนมีสวนลงสาดอยู่หลายที่(เพิ่มพื้นที่การเกษตร) การที่จะเลี้ยงปู่เจ้าสวนจะต้องเลี้ยงทุกที่ทำไม่ไหว ชาวบ้านจึงมีการเปลี่ยนจากการเลี้ยงปู่สวนมาเป็นการทำบายศรีลงสาดครั้งเดียว โดยจะจัดขึ้นในปลายเดือนกันยายนของทุกปี ส่วนพื้นที่ที่สอง บ้านน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ หมู่บ้านน้ำริดเป็นหมู่บ้านที่อพยพมาจากจังหวัดแพร่ และส่วนหนึ่งโยกย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอลับแล ลักษณะวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน ซึ่งช่วงแรก อาชีพชุมชน คือการทำนาเป็นหลัก ระยะที่สอง รัฐได้เข้ามาสนับสนุน ในหลาย ๆ ด้านทั้งด้านการเรียน และการรักษาพยาบาล ส่วนเรื่อง อาชีพการทำนา สวนผลผลิตไม่ได้ผลดี ส่วนใหญ่ ผลักดันลูกหลานไปสู่เมืองใหญ่ เน้นการศึกษาที่สูงเพื่อหลักหนีวิถีเดิมของครอบครัว หรือ เพื่อนำความรู้มาปรับใช้กับการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ต่อมาชุมชนจึงเพิ่มพืชทางเลือกเพื่อหลักหนีผลผลิตตกต่ำ คือ การปลูกหอม ทำสวนผลไม้ลงสาด ลองกอง โรงยาสูบ ปลูกถั่ว โดยการทำการสวนผลไม้ดังกล่าวจะมาทีหลังเนื่องจากได้รับตัวอย่างมา

จากอำเภอลับแล เช่นเดียวกันกับพื้นที่ที่สามบ้านน้ำหมัน อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ การโยกย้ายถิ่นฐานมาจาก อำเภอลับแล มาจากบ้านม่วงเจ็ดต้น บ้านน้ำริด บ้านด่านนาขาม อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ ระยะแรกประกอบอาชีพ ทำนา การเกี่ยวข้าวสมัยก่อนใช้แรงงานในครอบครัวและเกี่ยวแบบเอาแรงกัน(ลงแขก) หมุนเวียนไปจนใช้ควายลากไถและคราดที่นา ส่วน การปลูกข้าวสมัยก่อนจะเป็นนาดำ ก่อนดำจะตกกล้าไว้ประมาณ ๑ เดือนจึงนำต้นกล้าที่หว่านไว้ถอนไปปลูกในแปลงนา พันธุ์ข้าวที่ใช้สมัยก่อนจะเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม การสีข้าวสมัยก่อนไม่มีโรงสีใช้คนตำด้วยครกมอง (ครกกระเดื่อง)บางที่ก็เอาแรงกันแรงงานคนและควายโดย ชาวบ้านจะใช้ข้าวเปลือกแทนเงินในการบูรณะวัด กุศโลบายของการใช้ประเพณีงานบุญกองข้าวเปลือกเพื่อพัฒนาวัดวาอาราม ทำให้คนสามัคคีกันได้ช่วยเหลือกัน ส่งผลให้กลุ่มคนมีความเชื่อว่า วัด คือสิ่งที่เป็นทั้งศูนย์รวมจิตใจและเป็นสิ่งที่ ทุกคนสร้างร่วมกัน (สมบัติร่วมของชุมชน) ต่อมาในระยะที่สอง การเกี่ยวเกี่ยวในปัจจุบันมีทั้งภายในครอบครัว เอาแรงกัน (ลงแขก) การเกี่ยวด้วยเครื่องทุ่นแรง(เครื่องตัดหญ้า) จ้างรถเกี่ยวและจ้างรถดูดข้าว การจ้างรถเกี่ยวข้าวทำให้เสร็จเร็ว ส่วนการทำนานั้นจะทำทั้งนาดำและนาหว่าน และพึ่งพาเครื่องจักรมากขึ้น ระยะที่สามการเข้ามาของภาครัฐบาลสนองต่อความต้องการของตลาดในการส่งออกข้าวมากขึ้น โดยได้รับการแนะนำใช้ข้าวพันธุ์ดีจากทาง เกษตรอำเภอแนะนำ เพื่อเพิ่มคุณภาพของข้าวดีขึ้นทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว ส่วนใหญ่ใช้รถไถ รถเกี่ยวข้าว ควายลดบทบาทในพื้นที่นา และพื้นที่ที่สืบบ้านม่วงตาล จังหวัดอุตรดิตถ์ กลุ่มแรกที่มาอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นคนในพื้นที่ จังหวัดอยุธยา กรุงเทพฯ เงื่อนไขในการย้ายถิ่นก็เพื่อการหาพื้นที่ทำกินแหล่งใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่เดิมที่ตนเองอาศัยอยู่ ส่วนอาชีพส่วนใหญ่ในหมู่บ้านทำกันมาก คือ เกษตรกรรม (ทำนา ทำไร่ ทำสวน) และรับจ้างทั่วไปการปรับตัวระยะที่สองจากปัจจัยทางเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากการทำนาเพื่อกินและขาย ปรับมาเป็นการทำนาเพื่อพาณิชย์อย่างแท้จริง พื้นที่สุดท้ายบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ในช่วงปีพ.ศ. ๒๔๐๙-๒๔๔๙ การอพยพย้ายถิ่นฐานในระยะแรกจะย้ายจากที่อื่นเพื่อเข้ามาทำมาหากิน โดยเฉพาะการทำนา สอดคล้องกับข้อมูลจาก นายสว่าง กิ่งแก้ว ที่ว่า “ส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพหลัก เพราะใกล้แม่น้ำบ้านก็จะอยู่เลาะริมแม่น้ำ ในยุคนั้นไม่มีเขื่อนสิริกิติ์ ถึงฤดูน้ำหลากท่วมบ้านเรือนเสียหายมาก ป่าไม้มีมาก ไร่เนาใครจับจับเอา ถากถางป่าพงเอา บางครอบครัวยกที่ไร่นาสวนให้กันเองด้วยปากเปล่า” ต่อมาระยะที่สอง หลังจากนั้นไม่นานประชากรเพิ่มขึ้นมา ชาวบ้านต้องการเพิ่มพื้นที่การทำมาหากิน ทำนาทำไร่ ส่งผลให้เริ่มขยายพื้นที่หักล้างถางพงในเขตป่าไม้กันมากขึ้น ชาวบ้านตำบลบ้านดาราที่ไม่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ ที่ต้องการความอุดมสมบูรณ์และพื้นที่ในการทำเกษตรที่เพิ่มมากขึ้น

เช่นเดียวกับอพยพในเขตพื้นที่ ตำบลป่าอ้อ อำเภอบ้านไร่ จังหวัด อุทัยธานี เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๑๒ ในช่วง ๓๐-๔๐ ปีที่ผ่านมา บริเวณถ้ำหุบปาดาดอยู่กึ่งตำบลป่าอ้อ อำเภอบ้านไร่ ได้มีชาวบ้านอพยพมาจากจังหวัดพิจิตร จังหวัดนครสวรรค์ และอำเภอเมืองจังหวัดอุทัยธานี เมื่อชาวบ้านอพยพมาก็ช่วยกันถางป่าโดยจุดไฟเผา เพื่อเป็นที่ตั้งบ้านเรือน กลุ่มใดที่เข้ามาก่อนต่างจับจองที่ดินทำกินอย่างอิสระบางคนสามารถจับจองได้มากถึง ๓๐๐ ไร่ ส่วนคนที่เข้ามาทีหลังก็จะลดหลั่นสัดส่วนกันไป ตามช่วงเวลาการย้ายเข้ามาในพื้นที่ เงื่อนไขดังกล่าวส่งผลต่อกำลังการผลิต และเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวชัดเจน ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอยู่ต้องช่วยกันถางป่าโดยใช้ระยะเวลาประมาณ ๓ปี บริเวณป่า

รกร้างจึงกลายเป็นที่ทำมาหากินเพาะปลูกทางการเกษตร โดยชาวบ้านจะปลูกข้าวโพดเป็นหลัก สามารถปลูกโดยไม่ต้องฉีดยาฆ่าแมลง ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี ในการเกษตร

บ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๙๗ กลุ่มคนได้อพยพ มาจากเชียงราย ลำพูน แพร่ น่าน ชาวบ้านได้จับจองและถางป่า เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นพื้นที่ในการเกษตร ต่อมาในระยะที่สอง ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๒๒ เพิ่มการเพาะปลูกอ้อยแทน การทำเกษตรแบบเดิมอาศัยพืชน้ำส่วนใหญ่ของชุมชนคือ ปลูกอ้อย เพราะสภาพภูมิประเทศ และพื้นดินบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมย เป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การปลูกอ้อย จึงทำให้ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนปลูกอ้อย และประกอบอาชีพทำน้ำอ้อยเพิ่มมากขึ้น ส่วนแรงงานจะใช้วัวหรือควายในการหมุนเครื่องตีบอ้อย และใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวการผลิตน้ำอ้อยแผ่นในยุคนี้ ส่วนใหญ่เก็บไว้ใช้ในครัวเรือน และบางส่วนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการติดต่อค้าขายกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอแม่สอด อำเภอแม่ระมาด อำเภอท่าสองยาง ซึ่งการค้าขายโดยมากจะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากับน้ำอ้อยแผ่นโบราณ เช่น มะพร้าว หอมแดง กระเทียม ซึ่งในสมัยนั้นหมู่บ้านวังตะเคียนยังไม่มีต้นมะพร้าว ต้องเอาน้ำอ้อยแผ่นไปแลกเอามะพร้าวจากหมู่บ้านอื่น **ระยะที่สามช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๒ - ปัจจุบัน ชุมชนลดการปลูกอ้อย** เพราะในยุคนี้มีอาชีพเกษตรกรรมอื่นขึ้นมาทดแทนอาชีพการปลูกอ้อย เช่น การปลูกข้าวโพด ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ซึ่งให้ผลผลิต และค่าตอบแทนสูงกว่าการปลูกอ้อย การผลิตน้ำอ้อยแผ่นจึงลดลงกลายเป็นอาชีพเสริม ทำปีละ ๑ ครั้งปัจจัยที่ทำให้อาชีพการผลิตน้ำอ้อยแผ่นโบราณของชาวบ้านวังตะเคียนลดน้อยลง มีสองด้าน

ด้านแรกต้นทุนการผลิตสูง การทำน้ำอ้อยมีต้นทุนในการผลิตสูงคือ ไม่มีพื้นที่ในการเคี่ยวน้ำอ้อยเนื่องจากป่าไม้ถูกทำลายไปมาก นอกจากนี้บางรายยังมีปัญหาในการขาดแคลนที่ดินในการทำมาหากินต้องอาศัยเช่าที่ดินของผู้อื่น จึงทำให้ผู้ผลิตบางรายต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เงื่อนไขการประกอบอาชีพตกอยู่ในภาวะรอการสนับสนุนจากภาครัฐบาล

ด้านที่สองด้านการตลาด ตลาดน้ำอ้อยมีความไม่แน่นอน เพราะผู้บริโภคมีความต้องการในการบริโภคที่แตกต่างกัน เช่น การนำไปประกอบอาหาร การนำไปใช้ผลิตแอลกอฮอล์ การนำไปผลิตไส้บุหรีใบตองมวน ซึ่งเป็นบุหรีพื้นบ้านของคนภาคเหนือ เป็นต้น ตลาดน้ำอ้อยส่วนมากอยู่ต่างจังหวัด โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประเทศพม่า ได้มีการนำน้ำอ้อยแผ่นเข้ามาขายในประเทศ โดยนำมาขายในราคาที่ต่ำกว่า จึงทำให้การจำหน่ายน้ำอ้อยลดลง สาเหตุที่ประเทศพม่าขายได้ในราคาถูกกว่า เพราะว่าประเทศพม่ามีราคาต้นทุนที่ถูกกว่า ในด้านของแรงงานและวัสดุที่ใช้ในการผลิต บางกลุ่มได้รับข้อเสนอจากโรงงานน้ำตาลทราย ปลูกอ้อย สำหรับผลิตส่งโรงงานน้ำตาลทราย เงื่อนไขการผลิตอ้อยจึงตกอยู่ในมือเกษตรกร (เจ้าของโรงงาน)

เส้นทางที่ ๕ การย้ายถิ่นของกลุ่มชาวจีน

"จีนเป็นชาติใหญ่ชาติหนึ่ง เราจะหลับตาแล้วคิดว่า ไม่มีจีนอยู่ในโลกนี้ เป็นไปไม่ได้" ความข้างต้นเป็นคำกล่าวของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จากคำกล่าวข้างต้นเป็นการสนับสนุนข้อมูล

เบื้องต้นจากข้อมูลชุมชนเรื่องการอพยพย้ายเข้ามาของกลุ่มชาวจีน โดยรัฐบาลทางในการหาพื้นที่ทำกินของกลุ่มชาวจีน คือประเทศไทย สอดคล้องกับข้อมูลของ (กัณฐิณี มานะกิจ และคณะ ๒๕๔๗) คนจีนเริ่มอพยพเข้าสู่ประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๘๘ พบว่าจำนวนคนจีนที่เดินทางเข้าประเทศไทยทั้งหมด คิดเป็น ๒๖๗.๘ ล้านคน จากจำนวนชาวจีนที่อพยพเข้ามาทั้งหมดในประเทศไทย พบว่าชาวจีนแต่จิวมีมากที่สุดในประเทศไทย ตามตัวเลขในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ในจำนวนกลุ่มคนจีนทั้ง ๕ ภาษา คือ จีนแต่จิว แคะ ไหลล่า ฮกเกี้ยนและกวางตุ้ง

ซึ่งการกระจายตัวหาแหล่งพื้นที่ทำกินของชาวจีน พื้นที่แรกคือเขตเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ ซึ่งในจังหวัดอุดรดิตถ์นั้นยังคงมีกลุ่มเชื้อสายชาวจีนอยู่กันอย่างเหนียวแน่นในเขตพื้นที่อำเภอเมืองและกระจายกันไปตามอำเภอต่างๆ มีอยู่หลายตระกูล(แซ่) เช่น ตระกูลเตี้ย ตระกูลซ้อ ตระกูลลิ้ม ตระกูลเล่า โดยแต่ละตระกูลจะตั้งกลุ่มกันเป็นชมรมและมีการติดต่อสัมพันธ์กันอยู่เสมอ วิถีของชาวไทยเชื้อสายจีนกลุ่มนี้ จึงสามารถวิเคราะห์ถึงกิจกรรมที่มีการปฏิบัติร่วมกัน และ สถานที่อันเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวจีน กล่าวคือ สุสานที่ใช้ในการทำพิธีหลังความตาย(ฮวงซุ้ย) รวมถึงสมาคมฮากกาจังหวัดอุดรดิตถ์(สมาคมของชาวจีนแคะ) และ ศาลเจ้าแม่ทับทิม หรือ ศาลเจ้าจุ้ยบ่วยเหี่ยว เป็นศาลเจ้าของชาวจีนไหลล่า ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อความศรัทธา รวมถึงโรงงานของชาวจีนการทำบุญทำทาน โดยถือเป็นการแสดงถึงการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ชุมชนชาวจีนโดยในอดีต การบริจาคทาน(การทิ้งกระจาด) ของกลุ่มชาวจีนนั้นจุดประสงค์ทำให้แก่เป็นทานแก่คนอดอยาก ยากจน หาเข้ากินค่าเป็นสำคัญและอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณหรือญาติผู้ไร้ญาติ โดยยึดหลักคิดของเจ้าแม่กวนอิม การให้ทานระยะแรกจะเป็นในกลุ่มจีนจนที่ในเครือข่ายชาติพันธุ์เดียวกัน แต่ในระยะต่อมา กลุ่มผู้บริจาคทานยังเป็นชาวจีนและไทยเชื้อสายจีนดั้งเดิม แต่กลุ่มผู้มารับกลับเปลี่ยนเป็น คนไทยและจีนส่วนน้อยมารับทานดังกล่าวแทน ปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายจีนได้ยึดหลักคิดของเจ้าแม่กวนอิม(เมตตา) ผสมผสานกับศาสนาพุทธ สะท้อนได้จากการปรับกลุ่มตนเข้ากับคนไทยโดยการตั้งสมาคมขึ้นมาแต่เอื้อประโยชน์สู่พื้นปลายทาง(ไทย) โดยการตั้งมูลนิธิอุดรดิตถ์สงเคราะห์เพื่อศพคนไทยไร้ญาติ เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๒ มูลนิธิอุดรดิตถ์สงเคราะห์พร้อมด้วยหน่วยงานราชการระดับจังหวัด ได้ร่วมกันนำศพไม่มีญาติกว่า ๒,๐๐๐ กว่าศพจากโรงพยาบาลอุดรดิตถ์ ที่มีผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุหรือเหตุอื่นๆ แล้วไม่มีญาติมารับศพ จึงได้รวบรวมมาจัดการฌาปนกิจและเผาฝังร่วมกันในสุสานตรงฮวงซุ้ยรวมหลังใหญ่ โดยมีผู้เสียชีวิตหลากหลายสัญชาติ ซึ่งการกระทำดังกล่าว สอดคล้องกับหลักคิดของเจ้าแม่กวนอิมและหลักคำสอนของพุทธศาสนา การกลืนทางหลักคิดดังกล่าวถือว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อทั้งกลุ่มผู้เข้ามา และกลุ่มเจ้าของพื้นที่ปลายทางได้อย่างลงตัว

ส่วนวิถีชีวิตอีกด้านนอกเหนือจากความสัมพันธ์กันทางรูปแบบสมาคมศาลเจ้านั้น ชาวจีนยังมีมิติเด่นอีกด้านหนึ่งนั่นคือ ด้านการค้าขายดังจะขอกกล่าวถึง ๒ พื้นที่ คือ อุดรดิตถ์ และปากน้ำโพ นครสวรรค์ ชาวจีน ทำเสา จังหวัดอุดรดิตถ์จีนเข้ามามีบทบาทช่วง ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ - ๒๕๑๓ ในระยะแรกนี้คนจีนที่เข้ามาในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงมีการดำเนินกิจการค้าขาย กაც้าขายช่วงแรกจะขายที่ทำ

น้ำ ทำอิด ทำโพธิ์ และเคลื่อนมาสู่พื้นที่ท่าเสา สอดคล้องกับข้อมูลของคุณป้าสุรชนี ชลนะธี อายุ ๖๐ ปี กล่าวว่า "คนที่มาค้าขายส่วนใหญ่ที่ตลาดท่าเสาเป็นเจ๊กซี (เจ๊กซีคือคนที่มาจากประเทศจีน) จะหาบะหมี่และซาลาเปาขายตามหมู่บ้านและที่สถานีรถไฟ กลิ่นหอมหวานของซาลาเปาและบะหมี่ของเจ๊กแต่และเจ๊กเม้งเป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น" จากการสัมภาษณ์ของคนเก่าแก่ในชุมชนตลาดท่าเสา ชาวตลาดท่าเสาเริ่มขยายตัวขึ้นมาสร้างที่อยู่อาศัยและรากฐานบนบกมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามการค้าขายที่น้ำก็ยังคงมีอยู่ จากคำบอกเล่าของคุณยายเจ้า เตชะจักรทอง อายุ ๗๘ ปี เป็นชาวจีน ไหล่และแต่จิว "คุณพ่อและคุณแม่ของคุณยายทำอาชีพค้าขาย ในช่วงแรกคุณยายเล่าว่าที่บ้านได้ขายอาหารประเภท ก๋วยเตี๋ยว ซาและกาแฟ และเปลี่ยนมาเป็นขายอาหารตามสั่ง ปัจจุบันนี้ร้านค้าของคุณยายได้เลิกกิจการขายอาหารตามสั่งไปแล้ว ถึงแม้แรงและกำลังของคุณยายจะอ่อนล้าลงไปแต่คุณยายก็ยังคงเปิดกิจการร้านค้าขายของทั่วไปหรือที่เรียกว่า "ร้านโชห่วย" จากความขัดแย้งต่อนถึงอาชีพหลักของชาวจีนนั้นคือ เรื่องของการค้าที่คนจีนผสาดนกับพื้นที่ใหม่ทั้งการแต่งงานกับคนไทย หรือการค้าขายเพื่อใช้ร้านค้าของตนเองเป็นพื้นที่ในการพบปะกันของคนในชุมชน ดูได้จาก สอดคล้องกับ ข้อมูลของ คุณยายอุ้นเรือน สีหะอำไพ ชาวจีนแต่จิว อายุ ๘๐ ปี "เจ้าของร้านขายข้าวแกงและซา กาแฟโบราณ คุณยายเล่าว่าคุณยายได้อาศัยอยู่บนบกมาตั้งแต่เกิด ทุก ๆ เช้าจะมีกลุ่มสมาคมคนออกกาแฟมานั่งดื่มซา กาแฟและสนทนาพูดคุยเรื่องสัพเพเหระกัน" ขณะที่การค้าของตลาดท่าเสากำลังเจริญก้าวหน้าก็มีเหตุการณ์ให้ไฟไหม้ตลาดครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.๒๕๑๔ ส่งผลเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนจีนและคนไทยในพื้นที่ในตลาดท่าเสาเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนสภาพความเป็นอยู่การค้าขาย สภาพแวดล้อม และสภาพเศรษฐกิจ คนจีนและไทยในตลาดเริ่มกระจัดกระจายกันไปอยู่ที่อื่น(เกิดการปรับตัวต่อ สภาพเศรษฐกิจ และ พื้นที่ทำกิน อีกครั้ง) นับว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่เลวร้ายที่สุดกับพ่อค้าแม่ค้าและชาวตลาดบ้านท่าเสา แต่ต่อมารัฐได้เข้ามาพัฒนาพื้นที่โดยการสร้างทางรถไฟ และสะพาน ส่งผลดีต่อการค้าขาย รวมถึงการติดต่อกันทางด้านการค้า ระหว่างคนต่างพื้นที่ แต่ความคึกคักทางด้านการค้าอยู่ได้เพียงไม่นาน ห้างสรรพสินค้า รวมถึงร้านสะดวกซื้อได้เข้ามาสร้างทางเลือกแก่กลุ่มผู้บริโภคมากขึ้น ส่งผลการปรับตัวของชุมชนคนจีนและคนไทยในพื้นที่ท่าเสาเพื่อต่อสู้กับสังคมทุนนิยม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่จากข้อมูลของชุมชนได้สะท้อนคิดการโยกหาความเป็นธรรมชาติทางวัตถุของชุมชนในอดีตได้อ่างน่าสน "คุณยายอุ้นเรือน สีหะอำไพ คุณยายด้อยดิง กะนะแสง คุณยายนิตย์ สังขจัน คุณป้าสุรชนี ชลนะธี ก็ยังนิยมไปซื้อของที่ตลาดท่าเสาเพราะสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่มาจากพ่อค้า และแม่ค้าที่เป็นชาวบ้านเป็นผู้ผลิตเองโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นผักหรือผลไม้ในแต่ละฤดูกาลที่นำมาขาย ที่ตลาดท่าเสารู้สึกว่าการเลือกซื้อสินค้าจำพวกผักและผลไม้ที่ตลาดท่าเสาปลอดภัย เพราะชาวบ้านปลูกผักเองโดยไม่มีการใช้ยาฆ่าแมลงและค่อนข้างเป็นสินค้าที่สดใหม่ทุก ๆ วัน อัยยาศัยและไมตรีจิตจากพ่อค้า แม่ค้าที่ตลาดท่าเสา รอยยิ้มที่เป็นมิตร" การโยกหา"ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม"จากเนื้อหาข้างต้นเป็นตัวสะท้อนหนึ่งที่สังคมหมู่บ้านกำลังต้องการจากสังคมทุนนิยมในยุคปัจจุบัน

เช่นเดียวกันกับชาวจีนในมิติการค้าขายพื้นที่ ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ที่มีการพัฒนาจากสถานะผู้ถูกจ้างงาน มาเป็น เจ้าของพื้นที่ทำกิน และเจ้าของกิจการ และท้ายที่สุดสามารถใช้ความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันนี้ในการรวมกลุ่มสมาคมการค้าขึ้นปากน้ำโพ อาทิ สมาคมโรงสีข้าวจังหวัดนครสวรรค์

จนกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าข้าวที่ใหญ่ที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐที่เข้าไปผลักดันในพื้นที่โดย “กระทรวงพาณิชย์ และพาณิชย์จังหวัดภาคเหนือ ๑๗ จังหวัด ร่วมกับท่าข้าวกำนันทรง จังหวัดนครสวรรค์ ต้องการพัฒนาให้จังหวัดนครสวรรค์ เป็นศูนย์กลางการค้าข้าวเปลือก ข้าวสาร การขนส่ง และศูนย์ส่งออกข้าวแบบเบ็ดเสร็จของไทย รวมถึงช่วยลดต้นทุนสินค้าข้าวให้สามารถแข่งขันได้ เพื่อต่อไปในอนาคตจะพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางค้าข้าวของอาเซียน” จากเนื้อหาข้างต้นนี้สะท้อนการกำหนดทิศทางการผลิตเพื่อสนองต่อนโยบายรัฐ โดยที่ภาครัฐยังไม่ได้ลงสู่กลุ่มผู้ผลิตฐานล่าง ว่ามีกำลังพอสนองต่อนโยบายดังกล่าวหรือไม่ ไม่เช่นนั้นแล้วจะกลายเป็นนโยบายที่ล่องลอย โดยที่ฐานการผลิตไม่สามารถจับต้องได้ อย่างเช่นพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศไทย



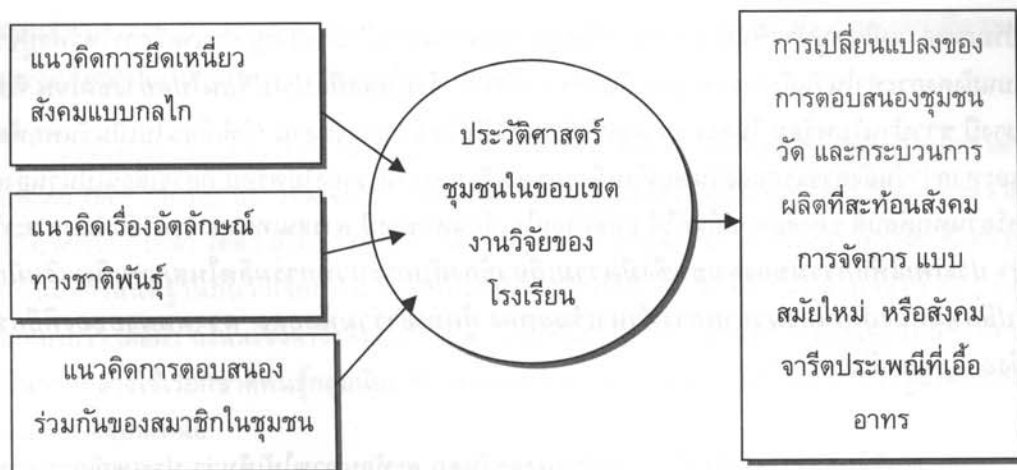
ประเพณี/พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับการตอบสนอง ชุมชน วัด และกระบวนการผลิต : บทสรุปจากประเด็นสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดพิษณุโลก

นิคม นาคอ้าย

ผู้ประสานงานชุดโครงการบูรณาการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก

อารัมภบท

มุมมองทางประวัติศาสตร์ มีความเกี่ยวข้องกับมิติต่าง ๆ ที่หลากหลาย งานสังเคราะห์นี้ มุ่งพิจารณาหาเหตุเชื่อมโยงระหว่างประเพณีพิธีกรรมกับ กับความผูกพันของคนในชุมชน วัด และกระบวนการผลิตเพื่อความคงอยู่ของชุมชน อันเป็นธรรมชาติทางสังคมของมนุษย์ที่มีการอยู่ร่วมกัน การตอบสนอง สะท้อนจากความผูกพัน ซึ่งจะแน่นแฟ้น หรือผูกพันกันอย่างหลวมๆ ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความเป็นเครือญาติแซ่สกุลเดียวกัน หรือการจัดกิจกรรมร่วมกัน กระบวนการเรียนรู้ ทักษะคิด มุมมองและการขัดเกลาทางสังคมบ่มเพาะจนชุมชนพร้อมที่จะซึมซับ เข้าใจถึงคุณค่าของวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้น จึงมักพบว่าการตอบสนองของบุคคล ชุมชน จะมีผลมาจากความผูกพัน ซึ่งสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ จากกฎ กติการ่วมกันของชุมชน จากความศรัทธาหรือจากกิจกรรมที่สร้างความสมดุลแก่ทุกฝ่าย แนวคิดในการสังเคราะห์จะผสมผสานหลักการการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนของปฏิทินประวัติศาสตร์ โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมที่มีทั้งแตกต่างและคล้ายคลึงกันเป็นเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการของชุมชนในระดับอุปนิสัยจากการซึมซับรับเอาผลของความเปลี่ยนแปลงของประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้นที่คนในชุมชนแต่ละรุ่นนับจากวัยเด็กสู่วัยชรา เรียนรู้การเปลี่ยนแปลงผ่านสื่อกายนอกซึ่งหมายถึง การแสดงออกให้สังคมรับรู้วัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง ประเด็นสำคัญในการสังเคราะห์คือ ผู้สังเคราะห์ตั้งคำถามเชิงประวัติศาสตร์ว่า การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีดังกล่าว จะเป็นเหตุให้ชุมชนกลายเป็นสังคมจัดการแบบสมัยใหม่ทดแทนสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรกันเช่นเคย หรือไม่ กรอบแนวคิดที่จะใช้ในการสังเคราะห์ปรากฏดังภาพ



อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: มุมมองของความแปรเปลี่ยน ผ่านพิธีบุญ วัด ชุมชน และภาคการผลิต

จังหวัดพิษณุโลก เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มสลับภูเขาสูง และเกี่ยวข้องกับการโยกย้ายถิ่นฐานอันเนื่องมาจากการศึกสงครามดังที่พบจากหลักฐานประวัติศาสตร์ชาติ อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูด สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน) ก็มีได้ผิดแผกแตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ นั่นคือ ลักษณะของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ซึ่งสื่อถึงลักษณะเด่นคือ รูปแบบของประเพณี พิธีกรรม ที่รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ดังนั้นผู้ที่อยู่ร่วมชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือดและทางวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กัน เป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากผู้คนดำรงอยู่ในสังคมที่ไม่ผันเปลี่ยนจากวิถีชีวิตดั้งเดิมมากนัก แนวโน้มของความผูกพันย่อมเกิดขึ้นอย่างแน่นแฟ้นมากขึ้น

เมื่อมองผ่านงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือในจังหวัดพิษณุโลกในขอบเขตงานที่ครู นักเรียน และชุมชนร่วมกันสะท้อนออกมา พบว่า ตัวกำหนดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ที่สำคัญประการหนึ่งคือ ประเพณีพิธีกรรม ที่ถูกกำหนดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการสร้างปกติสุขของคนในชุมชนนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของหลาย ๆ โรงเรียน เช่น ประเพณีการไหว้พ้อปู่ชวานเบน ของโรงเรียนบ้านหินทรายซึ่ง เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นประเพณีที่กระทำเป็นประจำทุกปี ในวันอังคารแรกของเดือนหกทุกปี ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของฤดูกาลปลูกข้าว ประเพณีการไหว้ที่เป็นอัตลักษณ์ของบ้านหินทรายนี้ มี ๒ ประเด็นที่น่าสนใจ คือ การนำเครื่องไหว้ต้องเป็นเฉพาะไก่ และ หมู ที่ยังมีชีวิตอยู่สมบูรณ์เท่านั้น และ ดอกไม้ที่ใช้ในพิธี ต้องไม่ใช่ดอกไม้สีแดง ทั้ง ๒ ประเด็นนี้ยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ นั่นอาจเป็นความไม่แปรเปลี่ยนที่ยังดำรงอยู่ในมิติย่อย ท่ามกลางสภาพการรุกรืบทางวัฒนธรรมกระแสหลัก และอิทธิพลของระบบทุนนิยมโพ้นทะเล (ระบบที่คำนึงถึงกำไรที่เป็นตัวเงินและมูลค่าตอบแทนทางเศรษฐกิจ) ที่แปรเปลี่ยนรูปแบบการรุกรืบตลอดเวลา ทำให้ชาวบ้านในวัยทำงานต้องออกจากท้องถิ่น ไปประกอบอาชีพในต่างถิ่นมากขึ้นโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ และ

ปริณทล แม้ในหมู่บ้านหินประกายจะเหลือแต่เด็กและคนชราเป็นส่วนใหญ่ ประเพณีการไหว้พ่อปู่ชวาม เบนยังคงกระทำในวันอังคารแรกของเดือนหกตลอดมา **ดังนั้นสิ่งที่แปรเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน** คือ ใน บางปี ชาวบ้านไม่พร้อม ไม่สะดวก คนเข้าร่วมงานมีน้อยลง การจัดงาน ก็ให้เลื่อนไปเป็นวันพฤหัสบดี และหากว่าวันอังคารแรกและวันพฤหัสบดีแรกของเดือนหก พบว่ายังไม่พร้อม ก็อาจเลื่อนเป็นวันอังคาร หรือวันพฤหัสบดี ของสัปดาห์อื่นก็ได้ แต่ต้องอยู่ในเดือนหกของปี สารสนเทศจากงานวิจัยต้นทุน สะท้อน ว่า **ประเพณีพิธีกรรมของชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตในสภาพเดิม เริ่มมีการ เปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการทำนาเริ่มลดลง ผู้คนเข้าร่วมน้อยลง ความหมายของพิธีกรรม จึงอาจลดลงด้วย**

งานวิจัยต้นทุนของโรงเรียนวัดปากฟิงตะวันตก สะท้อนภาพให้เห็นว่า ประเพณีการเผาข้าว หลาม เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความต้องการหารายได้ให้กับทางวัดของคนในชุมชน ซึ่งส่วนมากจะทำกันในช่วงเทศกาลลอยกระทง หรือทอดกฐิน ซึ่งนอกจากจะมีการเผาข้าวหลามแล้ว ยังมี การทอดข้าวเม่า มะขามดอง รวมทั้งการทำอาหารขายในงานวัด ซึ่งการคินจะมีการละเล่น ลักษณะการ ขายจะเป็นที่รู้จักของชุมชนคือพ่อค้าแม่ค้าที่มาช่วยขายของจะนำบาตรมาใส่สตางค์ จะมีผู้คนในชุมชนมา ช่วยกัน ซึ่งแสดงถึงความรักความสามัคคี และความศรัทธาในพุทธศาสนาของคนในชุมชน

บทสรุปสำคัญจากงานวิจัยประการหนึ่ง คือ ประเพณีการเผาข้าวหลามในงานบุญนั้นส่วนใหญ่ บอกว่าก็ทำต่อ ๆ กันไป ตามที่มีผู้ใหญ่บอก และมองไม่เห็นปัญหาหรือการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นใน อนาคต มากนัก นอกจากเสี่ยงบ่นว่า หาไม้ไผ่ไม่ค่อยได้ นอกจากนั้น การเผาข้าวหลามอาจจะหมดไป เพราะคนรุ่นใหม่ไม่มีใครเข้ามาทำ คนที่มาช่วยก็จะเป็นคนรุ่นเก่าที่เคยช่วยกันมาซึ่งก็มีอายุกันมากแล้ว และบางคนก็เสียชีวิตไปแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่า รูปแบบความเชื่อที่สะท้อนผ่านประเพณีพิธีกรรม ยังดำรง อยู่อย่างเหนียวแน่น ไม่ต่างจากอดีต ส่วนในอนาคตนั้น แม้จะมีความวิตกว่า ลูกหลานจะไม่เข้าวัด เพราะลูกหลานคิดว่าการเข้าวัดเป็นการน่าอาย กังวลว่าประเพณีดังกล่าวจะหายไป **ทำให้เกิดรูปแบบ ที่แปรเปลี่ยนไปจากอดีต** คือ การปลูกไม้ไผ่ไว้ตามบ้านของตนเอง จากอดีตที่ไม้ไผ่เป็นสมบัติกลางของ ชุมชน ทั้งนี้ก็เพื่ออนุรักษ์ประเพณีการเผาข้าวหลามในงานบุญให้อยู่สืบไปให้มากที่สุดนั่นเอง

แง่มุมที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงแผนแนวคิดของชุมชนเกี่ยวกับประเพณีจาก เดิมที่ขึ้นอยู่กับศรัทธาอย่างลึกซึ้งทางพระพุทธศาสนา พัฒนาการมาสู่เป้าหมายที่สูงขึ้น นั่นคือการ ตอบสนองชุมชนในแง่ของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในงานเผาข้าวหลามวันลอยกระทง ซึ่งประเพณี เกี่ยวกับสายน้ำ พิธีบุญ งานวัด การขายสินค้าของพ่อค้าหาบเร่ในงานดังกล่าว มีความเกี่ยวข้องกับภาค การผลิตอย่างไม่เป็นทางการ อย่างใกล้ชิด (การผลิตสินค้า ผลผลิตต่าง ๆ ที่ดำเนินการเองตามวิถีชีวิต ปกติ ไม่อาศัยการจัดระบบการจัดการสมัยใหม่) ข้าวหลามที่เหลือจากการทำบุญ นอกจากจะขายได้มาก ขึ้น เนื่องจากความหนาแน่นของลูกค้าที่มาเที่ยวงานลอยกระทง ชาวบ้านยังสามารถเพิ่มปริมาณการ จำหน่ายข้าวใหม่ที่เพิ่งเก็บเกี่ยวได้มากขึ้น วัดมีมีเงินบริจาคสะสมมากขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่า **การ เปลี่ยนแปลงที่สำคัญของประวัติศาสตร์ชุมชน คือการการยกระดับกระบวนการผลิตในงาน**

ประเพณีวันสำคัญสู่กระบวนการสร้างสรรค์ภาคการผลิตใหม่ที่วัด ชุมชน พ่อค้าหาบเร่ มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันภายใต้ประเพณีวัฒนธรรมเดิม

งานวิจัยของโรงเรียนเทศบาล ๔ (ชุมชนวัดธรรมจักร) สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนไทยทรงดำ (Tai Song Dam Ethnic) อย่างชัดเจนว่าเป็นชนชาติไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปหลายชื่อ อาทิ ลาวโซ่ง ไทดำ ไตดำ ผู้ไทยดำ ไทยทรงดำ ไทยโซ่ง ลาวซ่ง ลาวซ่งดำ และลาวทรงดำ ซึ่งคำว่า โซ่ง นั้นมีการสันนิษฐานกันว่าเรียกตามสีเสื้อที่นุ่งห่มเพราะมีสีดำ คำว่า โซ่ง แผลงมาจาก ล้วง ที่มีความหมายว่า เสื้อผ้า ดังนั้นโซ่งดำจึงหมายถึง ชาวผู้ไทยที่นุ่งกางเกงดำ ส่วนคำว่า ลาวโซ่ง เป็นชื่อที่คนไทยในภาคกลางใช้เรียกชาติพันธุ์กลุ่มน้อย ซึ่งได้อพยพมาจากเขตสิบสองจุไทย ในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามทางตอนเหนือ

สารสนเทศจากงานวิจัยบางประเด็นบ่งชี้ว่า ในยุคแรกของการโยกย้ายถิ่นฐาน ชาวไทยทรงดำ หลุดพ้นจากกรอบทางวัฒนธรรม พื้นที่เชิงชาติพันธุ์(ถิ่นฐานที่ตั้งของไทยทรงดำ) กรอบของวาทกรรมชาติพันธุ์ (ตำนานเรื่องเล่าของไทยทรงดำ) และอยู่นอกเหนือพื้นที่การรับรู้ของสังคมไทย ต่อมา ไทยทรงดำ เริ่มปรับเปลี่ยนบทบาทความเป็นผู้ไทในฐานะผู้กระทำการ (ผู้ดำเนินการด้วยตัวเองหรือกลุ่มของตัวเอง)ได้สร้างกระบวนการคิด การกระทำ จนกลายเป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมภายใต้ระบบสังคมในพื้นที่ใหม่และเป็นแบบแผนหนึ่งของชุมชนชาวไทย ซึ่งวิธีการมองแบบนี้สามารถนำไปใช้กับชาวไทยทรงดำได้ทั่วประเทศ



และอาจกล่าวได้ว่า **อัตลักษณ์ที่เด่นชัดของชาวไทยทรงดำคือ การแทรกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งพื้นที่การรับรู้ของสังคมไทย ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ พื้นที่ทางวัฒนธรรม และวาทกรรม** พิจารณาได้จากการที่ครูและนักเรียนได้เดินทางไปเยี่ยมเรือนเย็บหมัดชาวไทยทรงดำ และพบวัฒนธรรมที่เป็น เอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น การแต่งกาย ทรงผม ภาษา บ้านเรือน อาหาร และการประกอบ อาชีพ รวมไปถึงความเชื่อที่สืบทอดกันมานานก่อให้เกิดพิธีกรรมและประเพณีที่น่าสนใจมากมายแม้ในกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกที่ล้นหลามเข้าทดแทนวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างต่อเนื่อง แต่สำหรับชาวไทยทรงดำ วัฒนธรรมหลายอย่างหาได้สูญสลายไปตามกระแสไม่ แต่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างน่าประทับใจ เช่น ภาษา การแต่งกาย งานประเพณี และการดำรงชีวิตที่สมถะเรียบง่าย และอาจกล่าวได้ว่า **กระบวนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ครูนักวิจัยนักเรียน ได้เข้าเยี่ยมชม สะท้อนการแสดงตัวตนที่ชัดเจนของแบบแผนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมในพื้นที่ใหม่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ชาวไทยทรงดำพึงพอใจและดำรงรักษา ไว้อย่างเต็มความภาคภูมิใจ**

ความผูกพันของชุมชน : พลังของการยึดเหนี่ยวสังคมผ่านประเพณีพิธีกรรม

จากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมของเอมิลี เดอร์ไคม์ ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมและแผนที่ทางวัฒนธรรม พบว่าการยึดเหนี่ยวทางสังคมในปัจจุบันเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในสังคมแบบใหม่ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีลักษณะแตกต่างกันในเรื่องความคิด ความเชื่อและความสัมพันธ์ในสังคม อันเกิดจากการแพร่กระจายของภาวะความทันสมัยทำให้ความสัมพันธ์ของบุคคลเปลี่ยนแปลงเป็นแบบทางการมากขึ้น ขาดความเห็นอกเห็นใจ เริ่มมีการแบ่งชนชั้นทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด ไม่เคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณีดังเช่นในอดีต **นั่นอาจเป็นความเปลี่ยนแปลงประการสำคัญที่รุดคืบเข้าสู่ชุมชนทุกบริบทรวมทั้งในจังหวัดพิษณุโลก** งานวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนที่ดำเนินการโดยโรงเรียน จึงสะท้อนให้เห็นถึง**ความสัมพันธ์ในลักษณะสังคมแบบกลไก** (สังคมที่ทุกภาคส่วนมีบทบาทในการขับเคลื่อน) ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นของคนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้น ผ่านกลไกของประเพณีวัฒนธรรมชุมชนภายใต้ลักษณะแห่งการเปิดเป้าประสงค์ร่วมของชุมชน ซึ่งจะยึดเหนี่ยวสังคมไว้อย่างทรงพลัง

งานวิจัยต้นทุนของโรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์วิทยาคม ซึ่งทำเกี่ยวกับ ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ที่หมู่บ้านม่วงหอม หมู่ ๕ และบ้านน้อยม่วงหอม หมู่ ๑๑ ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก สะท้อนให้เห็นถึงการยึดเหนี่ยวทางสังคมแบบกลไกอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านช่วยกันตัดไม้ไผ่ นามาท้าววัด เพื่อทำโครงสร้างปราสาทผึ้ง โดยเหลาไม้ไผ่ขนาด ๒ นิ้ว และสานเป็นรูปลักษณะปราสาท จุดประสงค์ของการแห่ปราสาทผึ้งนั้น เป็นความเชื่อ ความสบายใจ ซึ่งเชื่อว่าเมื่อได้ปฏิบัติแล้วเหมือนกับเป็นการขอพร จะนำความสงบร่มเย็น ความเป็นสิริมงคล มาสู่ตนเอง สู่ครอบครัวและสู่ชุมชน อีกทั้งจะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาธัญญาหาร ภัตตาหารอุดมสมบูรณ์ และอุทิศส่วนกุศลไปให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และที่สำคัญคือเป็นการร่วมมือร่วมใจ ความสามัคคีในหมู่คณะนั่นเอง **ประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากงานวิจัยต้นทุนคือ เป้าหมายของประเพณี ถูกยกระดับสู่ความเป็นเลิศในการประกวดแข่งขันขบวนแห่ ความวิจิตรตระการตาของปราสาทผึ้งที่ถูกหุ้มเททุนในการประดิษฐ์เพื่อหวังเงินรางวัลในการแข่งขันมากขึ้นกว่าแบบแผนเดิมที่มุ่งเน้นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความสงบร่มเย็น ความเป็นสิริมงคล สู่ครอบครัวและชุมชน ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาธัญญาหาร ภัตตาหารอุดมสมบูรณ์**

การรับขวัญ – ทำขวัญแม่โพสพ จากงานวิจัยของโรงเรียนวัดหางไหล สะท้อนให้เห็นว่าพลังยึดเหนี่ยวของคนในชุมชน เกิดจากประเพณีที่บรรพบุรุษใช้เป็นกลยุทธในการอบรมสั่งสอนให้มีจิตสำนึกรับผิดชอบ โดยอาศัยกระบวนการทางวิถีการดำรงชีวิตของคน ผ่านคุณูปการของธรรมชาติ และผสมผสานการทำมาหากินตามสภาพแวดล้อมที่ธรรมชาติสร้างขึ้น โดยฝึกสอนคนให้ขยัน ตรงเวลา และจำเป็นต้องรับผิดชอบเนื่องด้วยโอกาสในการทำมาหากินในรอบปี มีเพียงครั้งเดียว ซึ่งต้องอาศัยธรรมชาติเป็นที่ตั้งโดยมีเวลาเป็นเครื่องกำกับ กลยุทธในการสอนคนในอดีตจึงพึ่งพาธรรมชาติและศาสนาที่ตนนับถือเป็นเครื่องมือสอนคนให้ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน กลายเป็นประเพณีของคนในชุมชน ศูนย์กลางของการยึดเหนี่ยวทางสังคมแบบกลไก คือประเพณีการรับขวัญ-ทำขวัญแม่โพสพ

โดยมุ่งหวังให้คนใส่ใจดูแลต้นข้าวในช่วงฤดูออกรวง(ตั้งท้อง) และฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย เป็นจุดกำเนิดประเพณีทำขวัญข้าวในช่วงข้าวเริ่มผลิดอกออกรวง และประเพณีรับขวัญแม่โพสพ เก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ทั้งนี้ เจตนารมณ์สำคัญคือ มุ่งให้คนในชุมชนรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โดยการบริจาคทำบุญ เพื่อส่วนรวม

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญจากงานวิจัย คือ จากการที่ ปู่ ย่า ตา ยาย แบ่งนาให้ลูกๆ ไปทำ เนื่องจาก รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย เสียชีวิตไปบ้างแล้ว ลูก ๆ ก็มักจะส่งลูกตนให้เรียนสูง ๆ ไม่ให้ทำนาเหมือนคนอื่น บ้างก็ขายที่ดินให้นายทุนที่ทำโรงสีและทำข้าวอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านทางไกลด้วย ทำให้ชาวบ้านที่ทำนาได้ก็ขายผลผลิตทันทีเพราะอยู่ใกล้กับที่นาของตนและซื้อข้าวสารจากโรงสีมาบริโภคแทน รุ่นลูกหลานในปัจจุบันจึงแทบไม่มีโอกาสได้เห็นการทำขวัญ รับขวัญแม่โพสพ และพิธีการทำขวัญที่ให้ชุมชนเสียสละนำข้าวเปลือกมาบริจาคร่วมกันเพื่อจุดประสงค์สร้างถาวรวัตถุให้กับวัดหรือโรงเรียนเหมือนเมื่อก่อน การยกระดับผลการวิจัยสู่การรื้อฟื้นพลังยึดเหนี่ยวของชุมชนให้มีความเข้มแข็งเช่นอดีต จึงเกิดขึ้นจากการที่ทางโรงเรียนได้จัดทำพิธีทำขวัญแม่โพสพ โดยการบริจาคข้าวเปลือกมาทำพิธีโดยวัดทางไกลร่วมกับทางโรงเรียน นำไปสู่สร้างอาคารเอนกประสงค์เพื่อใช้ในหมู่บ้านและปัจจุบันกำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่ **สารสนเทศดังกล่าวสะท้อนการเปลี่ยนแปลงว่า โรงเรียน และวัดมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในฐานะผู้กระทำการยกระดับของเป้าหมายทางวัฒนธรรมสู่การสะสมทุนเพื่อสร้างสรรค์สมบัติชุมชน** อย่างไรก็ตาม แม้พิธีทำขวัญรับขวัญแม่โพสพ ยังมีหลงเหลืออยู่บ้างในผู้ที่ศรัทธา ประกอบกับตนเองยังทำนาป้อนอยู่ แต่ก็ยังสะท้อนพลังยึดเหนี่ยวที่ยังไม่จางหายไปจากชุมชน

การตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในชุมชน : บทสรุปของการเปลี่ยนแปลงทางประเพณี

หากจะกล่าวว่า ข้อค้นพบจากงานวิจัยประวัติศาสตร์ในบริบท ของจังหวัดพิษณุโลก ที่ทำโดยนักเรียนและครู จะนำไปสู่ข้อสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นเหตุให้ชุมชนกลายเป็นสังคมการจัดการแบบสมัยใหม่ทดแทนสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรหรือไม่ อย่างไรนั้น **คงต้องเริ่มต้นจากแนวคิดที่ว่า** การตอบสนองของบุคคล ชุมชน มีผลมาจากความผูกพัน ซึ่งสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ จากกฎ กติกา ร่วมกันของชุมชน จากความศรัทธาหรือจากกิจกรรมที่สร้างความสมดุลแก่ทุกฝ่าย ประเด็นคำถามสำคัญคือ **แกนร่วมทางวัฒนธรรม ของชุมชนเกิดจากการผสมผสานหลักการการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนของปฏิทินประวัติศาสตร์มาน้อยเพียงใด** ฟังพาอาศัยทุนทางวัฒนธรรมที่มีทั้งแตกต่างและคล้ายคลึงกันเป็นเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการของชุมชนจากการซึมซับรับเอาผลของการเปลี่ยนแปลงของประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้นที่คนในชุมชนแต่ละรุ่นนับจากวัยเด็กสู่วัยชรา ผ่านสื่อกายนอกซึ่งหมายถึงพฤติกรรม การแสดงออกทางสังคมอย่างทรงพลังหรือไม่...

คำตอบที่จะพออนุมานได้ถึงความเกี่ยวข้องกับคำถามข้างต้น อาจพิจารณาได้จากความเข้มข้นของกระบวนการเรียนรู้ ผ่านทัศนคติ มุมมองและการขัดเกลาทางสังคม บ่มเพาะจนชุมชนพร้อมที่จะซึมซับ เข้าใจถึงคุณค่าของวัฒนธรรม เช่น การจัดการที่ดิน น้ำในการทำนา และทรัพยากรจากป่า หรือการ

ตั้งกฎชุมชนในการกำกับดูแลหมู่บ้านให้เป็นไปตามจารีตประเพณี งานของโรงเรียนบ้านหินประกาย โรงเรียนวัดปากฟิงตะวันตก โรงเรียนวัดทางไหล โรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์วิทยาคม และโรงเรียนเทศบาล ๔ (ชุมชนวัดธรรมจักร) ที่กล่าวไปข้างต้น อาจเป็นคำตอบได้ว่า ...

หากการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ชุมชนตนเองมีความต่อเนื่องจากวัยเยาว์ เมื่อผ่านช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงตามปฏิทินประวัติศาสตร์ของชุมชน จนกระทั่งเกิดการตกผลึกทางวัฒนธรรม สังคมการจัดการสมัยใหม่ก็ยากที่จะรุกรืบเกาะกินสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรได้

อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างเล็ก ๆ จากการสังเคราะห์งานครูและนักเรียนของจังหวัดพิษณุโลก อาจเป็นเพียงแค่ประกายได้ปักกิ่งห้อย ที่สะท้อนลักษณะทางประวัติศาสตร์ชุมชนพื้นที่เล็ก ๆ เท่านั้น ประเด็นที่น่าสนใจคือ การประลองกำลังระหว่างแรงกดของสังคมการจัดการสมัยใหม่กับพลังต้านของสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรเมื่อมองภาพในมุมกว้างทั่วประเทศ จะยังคงอยู่ไปอีกนานตราบเท่านั้นเพียงใด หรือมีทางออกโดยการจัดการพื้นที่ของสังคมสองมิติที่วิถีชุมชนกระแสหลักตามคลื่นเศรษฐกิจทุนนิยม อยู่ร่วมกับสังคมประเพณีวัฒนธรรมอย่างเอื้ออาทรต่อกัน...

เอกสารอ้างอิง

โรงเรียนเทศบาล ๔ (ชุมชนวัดธรรมจักร). (๒๕๕๒). *โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์วิทยาคม. (๒๕๕๒). *โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนในตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนบ้านหินประกาย . (๒๕๕๒). *โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : อดีตกับปัจจุบันประเพณีการไหว้ศาลพ่อปู่ชวานเบน โรงเรียนบ้านหินประกาย หมู่ ๘ ตำบลบ้านกลาง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนวัดปากฟิงตะวันตก. (๒๕๕๒). *โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประเพณีการเผาข้าวหลามในเทศกาลงานบุญของชุมชนวัดปากฟิงตะวันตก ตำบลจัวงาม อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนวัดทางไหล. (๒๕๕๒). *โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : อดีตกับปัจจุบันประเพณีการรับขวัญ-ทำขวัญแม่โพสพ หมู่บ้านทางไหล ตำบลมะดะตอง อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.



รายงานการสังเคราะห์งานวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัด นครสวรรค์และอุทัยธานี

ไชยรัตน์ ปราณี

ความเป็นมา

แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐ – พ.ศ. ๒๕๕๔) เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ โดยเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และวิถีการพัฒนาอยู่บนพื้นฐาน “ดุลยภาพเชิงพลวัต” ที่เชื่อมโยงทุกมิติอย่างบูรณาการ ทั้งมิติด้านคน สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง รวมทั้งความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ ขณะเดียวกันมี ดุลยภาพการพัฒนาระหว่างภายในคือ “ความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองของฐานรากของสังคม และความสมดุลในประโยชน์ของทุกภาคส่วนเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม” กับภายนอกคือ “ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและสร้างพันธมิตรการพัฒนาในโลกาภิวัตน์” โดยให้ความสำคัญกับการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพและความได้เปรียบด้านอัตลักษณ์และคุณค่าของชาติทั้ง “ทุนสังคม” “ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” และ “ทุนเศรษฐกิจ” มาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูล ซึ่งกระบวนการทัศน์การพัฒนาดังกล่าวนี้จะเป็นภูมิคุ้มกันประเทศให้สามารถปรับตัวพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากความผันผวนของกระแสโลกาภิวัตน์ อันจะนำไปสู่ “ความอยู่ดีมีสุข” ของคนไทยทั้งชาติ เป็น “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” และประเทศไทยสามารถดำรงอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีเอกราช มีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิ สงบสุขและสันติกับโลก¹⁷²

กระบวนการทัศน์การพัฒนาประเทศดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึง การปรับตัวของสังคมไทยที่ตระหนักถึงผลกระทบของการนำเอากระบวนการพัฒนาแบบทันสมัย (modernization) มาใช้เป็นแนวคิดในการพัฒนาในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งทำให้สังคมไทยก้าวเข้าสู่แนวทางการพัฒนาตามแบบประเทศตะวันตก ผลพวงของการพัฒนาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยทั้งด้านบวกและด้านลบ บางช่วงเวลาแม้จะพบกับปัญหาวิกฤติขึ้นแต่ประเทศชาติก็ก้าวผ่านช่วงเวลาดังกล่าวมาได้ อย่างไรก็ตาม การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศก็มาพร้อมกับต้นทุนที่สูงมาก นั่นคือช่องว่างทางรายได้ระหว่างคน

¹⁷² สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . ๒๕๕๐)

รวยกับคนยากจนที่ยิ่งกว้างขึ้น การกระจายของผลตอบแทนที่ยังไม่เป็นธรรม สิ่งแวดล้อมเสื่อมลง ครอบครัวและชุมชนแตกแยก นอกจากนี้ในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่เว้นแต่ละวัน เกิดการไหลบ่าทางวัฒนธรรม อันเกิดจากความรวดเร็วในการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีคิด ทศนคติ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยเป็นอย่างมาก สภาพปัญหาของบ้านเมืองดังกล่าว มีพัฒนาการและพลวัตเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมายน มีความซับซ้อนของปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆ มากขึ้นและเกี่ยวพันกันในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการทบทวนสถานการณ์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา โดยเฉพาะในด้านสภาพการณ์ทางสังคม พบว่า คุณภาพของคนซึ่งเป็นปัจจัยหลักของการพัฒนายังไม่มีคุณภาพเพียงพอ ผู้ใหญ่ไม่เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับเด็กและเยาวชน สถาบันหลักทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น บ้าน วัด หรือโรงเรียน มีบทบาทน้อยลงในการเป็นทุนทางสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทางครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่ป้อนเพาะเยาวชนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม มีแนวโน้มนุ่มอ่อนแออย่างมาก สถาบันการศึกษา ยังหล่อหลอมเด็กและเยาวชนให้เป็นคนดีของสังคมได้ไม่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง คนไทยยังมีภูมิคุ้มกันในการรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้น้อย¹⁷³ นอกจากนี้ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์¹⁷⁴ ยังได้อธิบายปรากฏการณ์การพัฒนาดังกล่าวข้างต้นนี้โดยมีฐานคิดตามแนวประวัติศาสตร์ด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมว่า สังคมไทยเริ่มต้นความเป็นสมัยใหม่ด้วยการสร้างชุดของคำอธิบายโลกและมนุษย์ในเชิงกายภาพ การรับรู้และให้ความหมาย “ธรรมชาติ” ในเชิงกายภาพที่อายตนะของมนุษย์สัมผัสได้รู้เห็นได้ นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงหลายประการในสังคมไทย เช่น เกิดประเทศไทยที่เป็นรูปร่างเช่นที่เป็นอยู่นั้นบนพื้นผิวโลกและบนแผนที่โลก หลังจากนั้นก็เริ่มมองธรรมชาติทั้งหมดว่าเป็นทรัพยากรที่คนจะดักตวงมาใช้ประโยชน์นับเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดความห่างเหินหรือช่องว่างระหว่างคนกับธรรมชาติมากขึ้นเรื่อย ๆ การทำลาย “ธรรมชาติ” ในนามของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจก็เกิดขึ้นทุกหวัระแห่งของสังคมไทย ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติภายใต้กรอบการรับรู้และให้ความหมาย “ธรรมชาติ” เช่นนี้มีจุดเน้นเพียงอย่างเดียวก็คือ เอาประโยชน์สูงสุดมาให้ได้ นโยบายการพัฒนาและโครงการต่างๆ ของรัฐบาลราชการ ตลอดจนการผลิตเชิงพาณิชย์ของภาคเอกชนและชาวบ้านทั่วไปก็เกิดขึ้นและขยายออกเพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจจากธรรมชาติ จากชุดความรู้ที่เป็นตัวกำกับกระบวนการพัฒนาประเทศดังกล่าว ได้นำพาประเทศไทยไปสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นประโยชน์เฉพาะหน้าทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตหรือความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้การพัฒนานั้นไม่สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว แม้แต่ความสำเร็จทางเศรษฐกิจก็จะเป็นเพียงการเพิ่มตัวเลขรายได้ประชาชาติในช่วงสั้น ๆ เท่านั้น

¹⁷³ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . ๒๕๕๙ : ๔ - ๕)

¹⁷⁴ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (๒๕๕๘) ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชนทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

จากการทบทวนประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาของสังคมไทย ทำให้เกิดกระแสการลุกขึ้นตอบโต้กระแสการพัฒนาดังกล่าวของปัญญาชนและกลุ่มคนในพื้นที่ต่างๆ การให้ความหมายและความสำคัญกับท้องถิ่นที่ปรากฏตัวในบริบทที่หลากหลายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง ในรูปของวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น การแพทย์พื้นบ้าน รวมทั้งการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นให้ดำรงอยู่สืบไป เป็นต้น ปรากฏการณ์เหล่านี้นับเป็นการใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มีอยู่เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งในการหาทางออกสำหรับวิกฤติของสังคมไทยสำหรับในมิติของการจัดการศึกษานั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนับเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้คนเห็นรากเหง้าของตนเอง เกิดสำนึกเห็นคุณค่า ความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีของตนเอง ซึ่งการให้ความสำคัญกับชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการศึกษาวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของตนเองในความหมายที่จะรักษาสืบทอด “ความเป็นไทย” อันเก่าแก่ยาวนานให้สืบเนื่องต่อไป รวมทั้งการยึดเอาวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตของชาวบ้านมาเป็นแกนกลางในการศึกษาอย่างเป็นระบบ ซึ่งถือว่าเป็นการวางรากฐานที่สำคัญให้แก่การศึกษา “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”¹⁷⁵ นอกจากนี้ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์¹⁷⁶ ได้ทำการศึกษาวิจัยตามโครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ พบว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ และ/หรือ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสรรพสิ่งรอบตัวหรือบริบทชุมชนในแต่ละช่วงเวลา เป็นการทำให้ครูและนักเรียนเข้าใจถึงการแบ่งยุคสมัยหรือช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงในชุมชน อันเป็นหัวใจสำคัญของความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงนานับประการที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวรับกับพลังจากภายนอกชุมชนของคนในชุมชนซึ่งมีความหมายต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชน นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ไม่ใช่เพียงแต่จะศึกษาหาความรู้ถึงประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและสรรพสิ่งรอบตัวเท่านั้น หากแต่มุ่งหวังว่าประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีสายใยสัมพันธ์ร้อยรัดคนให้อยู่ร่วมกันมานั้น จะได้เป็นหน้าต่างในการสร้างความหมายให้กับคนภายในชุมชน และยังทำให้ชุมชนมองเห็นพลังของสมบัติชุมชนเดิม (Common Property) และอาจจะแสวงหาทางรื้อฟื้นกลับคืนมาหรืออาจมองเห็นช่องทางในการสร้างสมบัติชุมชนลักษณะใหม่ขึ้นมาได้ เพื่อทำให้สมบัติชุมชนเป็นเครื่องมือในการปรับตัวต่อไปในอนาคต

ตามแนวคิดดังกล่าว การแก้ปัญหาของสังคมไทยที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ คำตอบหรือทางออกที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดคือ การจัดการศึกษา โดยเฉพาะต้องเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ รวมทั้งการเสริมสร้างให้คนไทยอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข เป็นการจัดการศึกษาที่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากเดิมที่เอาวิชาเป็นตัวตั้งสู่การศึกษาที่เอาชีวิตเป็นตัวตั้ง นั่นหมายความว่า เป็นการจัดการศึกษาที่เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกับผู้อื่นใน

¹⁷⁵ ยงยุทธ ชูแว่น.(๒๕๕๑).ครั้งศตวรรษแห่งการค้นหาลู่และเส้นทางสู่อนาคต.กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

¹⁷⁶ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์.(๒๕๕๒) .ประวัติศาสตร์ชาวบ้าน คือ ประวัติศาสตร์ของชุมชน ใน ประชาคมวิจัย. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๔๗ กันยายน - ตุลาคม ๒๕๕๒

ครอบครัวและในชุมชน หรือที่เรียกว่า การเรียนรู้ในวิถีชีวิต หรือเรียนรู้ในฐานวัฒนธรรม¹⁷⁷ ดังนั้น การจัดการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโรงเรียนยึดตามแนวคิดดังกล่าว รวมทั้งการจัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ร่วมกับชุมชนท้องถิ่น จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเอง ทั้ง ครู นักเรียนและชุมชน ทำให้รู้จักตนเองและรู้จักชุมชน ครูต้องเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้ยกรู้ นักเรียนเป็นผู้ช่วยและเป็นสะพานเชื่อมครูสู่ผู้ปกครอง และขยายสู่ชาวบ้านและชุมชน จนครูสามารถสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ เป็นการพัฒนาศักยภาพสร้างความรู้สึกร่วมกัน ตัวตนร่วมกัน ชาวบ้านเองก็เกิดตระหนักว่าความรู้ของตนเองมีความหมายเป็นที่ยอมรับของครูและชุมชน ก็เกิดความเชื่อมั่นในการที่จะถ่ายทอดความรู้ชุมชนสู่ลูกหลาน ครูอาจารย์จะเป็นผู้ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพชุมชน โรงเรียนและหลักสูตรท้องถิ่นจะทำให้เกิดความยั่งยืน

จากความสำคัญดังกล่าว โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี จึงได้เริ่มดำเนินการขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ภายใต้ร่มของชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ในเขตภาคเหนือ บัดนี้การดำเนินงานการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับโรงเรียนได้เสร็จสิ้นแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ทำการสังเคราะห์องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อยกระดับข้อมูลชุมชนสู่ความรู้ระดับทฤษฎี เพื่อนำผลงานวิจัยดังกล่าวไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการดำเนินการ

เพื่อ สังเคราะห์ผลงานวิจัย โครงการ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

ความสำคัญของการดำเนินการ

การดำเนินการสังเคราะห์ผลงานวิจัย โครงการ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่อสภาพทางสังคมวัฒนธรรมประเพณีซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวของชุมชนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะนำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นองค์ความรู้สำคัญที่ทำให้เข้าใจประวัติความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครู นักเรียนและชุมชนท้องถิ่น

ขอบเขตการดำเนินการ

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลได้แก่ เอกสารงานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในเขตพื้นที่นครสวรรค์และอุทัยธานีจำนวน ๒๕ เรื่อง ดังนี้

¹⁷⁷ ประเวศ วะสี. (๒๕๕๒).

๑. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) ของชุมชนบ้านเกยไชย ของชุมชนบ้านเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
๒. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การไหว้บรรพบุรุษของของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ จากอดีตถึงปัจจุบัน
๓. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๔. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์
๕. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินตองในชุมชนบ้านกุฎยา อ.หนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๖. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ "เพลงร่ำมะนา" ที่ส่งผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของชุมชนบ้านหนองสีนวล ตำบลตากลี อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์
๗. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน จ.นครสวรรค์
๘. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่สิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
๙. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนชุมชนตลาดเก่า ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์
๑๐. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัด ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี
๑๑. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาดำ ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี
๑๒. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาหู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์
๑๓. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)
๑๔. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี
๑๕. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสวัสดิ์ (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)

๑๖. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์

๑๗. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงเขาสอนเดือเป็นวนอุทยาน ถ้ำเพชร – ถ้ำทอง ที่ส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านซอนเดือ

๑๘. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

๑๙. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง (เต๋นกำรำเกี่ยว) ของบ้านสระทะเล

๒๐. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อเสน่ห์ คงคส์โร แห่งวัดสว่างอารมณ์

๒๑. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง “คนรักน้ำ” บ้านพุต้อ

๒๒. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)

๒๓. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง “ตามรอยฝีมือหมู่บ้านเก่า”

๒๔. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ถ้ำหุบป่าตาด Unseen in Thailand กับ วิถีชีวิตชุมชน

๒๕. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วงชาคณาญาติชุมชนตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้ระยะเวลา ระหว่างเดือน พฤษภาคม ๒๕๕๓ – ตุลาคม ๒๕๕๓ ขอบเขตด้านเนื้อหา/แนวคิดทฤษฎี

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ครั้งนี้เป็นการบูรณาการแนวคิด แนวคิดนิเวศน์ประวัติศาสตร์ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. ๒๕๔๕) แนวคิดการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ยงยุทธ ชูแว่น(๒๕๕๑) และแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์กับแนวคิดเรื่องชุมชน(ชัยนัฏ วรรณะภูติ. ๒๕๔๘)

ขอบเขตด้านตัวแปร/สิ่งที่ศึกษา

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผลการสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหนือซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์ และอุทัยธานี อันเกิดจากสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งเป็นงานวิจัยของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่เรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการแนวคิดเกี่ยวกับการใช้วิจัยเป็นฐานในการจัดการเรียนการสอน จนทำให้ผู้เรียนสามารถที่จะทำการศึกษา

วิจัยสืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่กระบวนการของตนเองได้ ซึ่งผลการสังเคราะห์งานวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็นยุคสมัยต่าง ๆ ดังนี้ ยุคที่ ๑ ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย(พ.ศ.๒๕๐๔ – พ.ศ.๒๕๒๐) ยุคที่ ๒ ยุคแห่งโลกาภิวัตน์(พ.ศ.๒๕๒๑ – พ.ศ.๒๕๔๐) เป็นยุคของชุมชน ๒ แบบ คือ ชนบทและเมือง และยุคที่ ๓ ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง(พ.ศ.๒๕๔๐ – ปัจจุบัน)

กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

การสังเคราะห์งานวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ผู้สังเคราะห์ได้ใช้กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์งานวิจัย ตามประเด็นของงานวิจัย ซึ่งการสังเคราะห์ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content Analysis) และ สร้างเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีในแต่ละมิติต่าง ๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

หน่วยในการสังเคราะห์ เป็นรายงานการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี จำนวน ๒๕ เรื่อง

ประเด็นในการสังเคราะห์ การสังเคราะห์งานวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ผู้สังเคราะห์ได้ใช้บูรณาการกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์งานวิจัยดังนี้

แนวคิดนิเวศน์ประวัติศาสตร์ ซึ่งมีหลักการสำคัญของการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ด้วยพลังหรือปัจจัยทางนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการศึกษาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากระบบนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อมเอง จากการกระทำของมนุษย์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อมและการกระทำของมนุษย์¹⁷⁸ และแนวคิดการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยที่หลักการในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่ง ยงยุทธ ชูแว่น¹⁷⁹ ได้สรุปถึงแนวคิดทฤษฎีทางประวัติศาสตร์กับการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ว่า เป็นทั้งวิธีคิดและเครื่องมือทางความคิด (Heuristic tools)ที่ใช้เป็นแนวทางในการตั้งประเด็นคำถามสำหรับการวิเคราะห์ อธิบาย ตลอดจนให้ความหมายกับตัวข้อมูล เพื่อให้เกิดมุมมองที่หลากหลายภายใต้โครงเรื่องที่กำหนดขึ้น ซึ่งโครงเรื่องดังกล่าวประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการคือ ๑) หน่วยทางกายภาพ ซึ่งอาจเป็นชุมชน เครือข่ายชุมชน เมือง ฯลฯ ๒) เนื้อหาหรือประเด็นในการวิเคราะห์ เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจชุมชน การใช้ทรัพยากร ฯลฯ และ ๓) ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในหน่วยวิเคราะห์ดังกล่าว รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์กับแนวคิดเรื่องชุมชน ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายไว้ มีความสลับซับซ้อนพอสมควร ซึ่งสรุปได้ดังนี้ การให้ความหมายหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับชุมชนในประวัติศาสตร์ความคิดไทยมีลักษณะสำคัญคือ แนวคิดชุมชนในฐานะเป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมสังคม แนวคิด

¹⁷⁸ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๕) นิเวศน์ประวัติศาสตร์ พรมแดนความรู้. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ

¹⁷⁹ ยงยุทธ ชูแว่น. (๒๕๕๑). ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่นาคต. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ชุมชนในฐานะเป็นมโนทัศน์หรือเครื่องมือในการวิเคราะห์ชุมชนระดับจุลภาคเพื่อเข้าใจโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เข้าใจวิถีชีวิต การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาชุมชนในฐานะเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีพลังและศักยภาพในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และแนวคิดชุมชนที่เป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน ซึ่งนักวิชาการ นักพัฒนาและชาวบ้าน ร่วมกันเขียนหรือรังสรรค์ประวัติศาสตร์ของชุมชนเอง¹⁸⁰ และแนวคิดและทิศทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์¹⁸¹ ได้เสนอแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะหลอมรวมแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะการศึกษาประวัติศาสตร์จากภายในหรือประวัติศาสตร์ที่ถูกมองจากเบื้องล่าง นอกจากนี้ อคิน ทรัพย์พัฒน์ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคม มีนัยเชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม ที่ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและความสัมพันธ์พื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อเชื่อมโยงกับการอธิบายการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมไทยยุคสมัยต่างๆ ซึ่งสามารถนำเอาทฤษฎีต่างๆ มาช่วยในการอธิบาย ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบมาร์กซิสต์ หรือทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติทางวัฒนธรรมมองความหมายของวัฒนธรรมในมิติของความเคลื่อนไหว ซึ่งสามารถแสดงออกมาในลักษณะต่างๆ ทั้งการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนรูปแบบ และการผลิตใหม่ ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ ที่มีทั้งความขัดแย้ง การต่อสู้ และการครอบงำ



โดยสรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการสังเคราะห์งานวิจัยของยูววิจัยประวัติศาสตร์ครั้งนี้ มีมโนทัศน์หลักว่า เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะของการเปิดพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่หรือหน่วยทางกายภาพ เนื้อหาหรือประเด็นในการศึกษาและช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของพื้นที่ ที่มีพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงของสังคมอันเกิดจากปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งเกิดจากระบบนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อม การกระทำของมนุษย์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อมและการกระทำของมนุษย์ ซึ่งสามารถแสดงออกมาในลักษณะต่างๆ ทั้งการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนรูปแบบ และการผลิตใหม่ ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ ที่มีทั้งความขัดแย้ง การต่อสู้ และการครอบงำ สำหรับช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผู้สังเคราะห์ได้ใช้

¹⁸⁰ ชัยนันท วรรณะภูติ. (๒๕๔๘). การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน ในประวัติศาสตร์ ความคิดไทย กับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ ๕ : สร้างสรรค์

¹⁸¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๓). ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด : รวมบทความทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ ๕ : อมรินทร์

กรอบเวลาในการศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งแบ่งช่วงเวลาของการศึกษาออกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละช่วงเวลาที่มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยจะเน้นการศึกษาในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นจุดเริ่มต้น โดยกำหนดไว้ ๓ ยุค ได้แก่ ยุคที่ ๑ ยุคแห่งการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย (พ.ศ. ๒๕๐๔-พ.ศ. ๒๕๒๐) เป็นยุคที่สังคมปรับตัวเข้าสู่การผลิตสมัยใหม่ ยุคที่ ๒ ยุคแห่งโลกาภิวัตน์ (พ.ศ. ๒๕๒๑-พ.ศ. ๒๕๔๐) เป็นยุคที่แสดงให้เห็นถึงผลพวงของการพัฒนาแบบไม่เท่าเทียมทำให้เกิดความแตกต่างของชุมชน ๒ แบบ คือ ชนบทและเมือง ยุคที่ ๓ ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง (พ.ศ. ๒๕๔๑ - ปัจจุบัน)



ประเด็นการสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

ประเด็นการสังเคราะห์	โครงการ
ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการผลิต การปรับตัวของชุมชนกับผลกระทบที่เกิดขึ้นในสังคมและวัฒนธรรมประเพณี	๑. การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) ของชุมชนบ้านเกยไชย ของชุมชนบ้านเกยไชย อำเภอมอหมู จังหวัดนครสวรรค์ ๒. การไหว้บรรพบุรุษของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.มอหมู จ.นครสวรรค์ จากอดีตถึงปัจจุบัน ๓. การศึกษาเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ๔. การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ ๕. พัฒนาการของประเพณีการกินตองในชุมชนบ้านกุฎยาชี อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ๖. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ “เพลงรำมะนา” ที่ส่งผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของชุมชนบ้านหนองสีนวล ตำบลตากาลี อำเภอดงเจริญ จังหวัดนครสวรรค์ ๗. การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน จ.นครสวรรค์ ๘. การศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่งสิงโตของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๙. การเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนชุมชนตลาดเก่า ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์ ๑๐. การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัด ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอยะผา จังหวัดอุทัยธานี ๑๑. การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาดที่ ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ๑๒. การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักรสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ๑๓. วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

ประเด็นการสังเคราะห์	โครงการ
	๑๔. วิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี ๑๕. วิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสวัสดิ์ (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์) ๑๖. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็นอำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์ ๑๗. การเปลี่ยนแปลงเขาสอนเดื่อเป็นวนอุทยาน ถ้ำเพชร – ถ้ำทอง ที่ส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านซอนเดื่อ ๑๘. การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์ ๑๙. วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง (เดินกำรำเกี้ยว) ของบ้านสระทะเล ๒๐. ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อเสน่ห์ คงคสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์ ๒๑. “คนรักป่า” บ้านพุต๋อ ๒๒. ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง) ๒๓. “ตามรอยฝัมอญบ้านเก่า” ๒๔. ถ้ำหุบป่าตาด Unseen in Thailand กับ วิถีชีวิตชุมชน ๒๕. วงชาตณญาติชุมชนตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต การบริโภคและการแจกจ่าย เศรษฐทรัพย์ในบรรดาสมาชิกของสังคม นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมมุ่งแสวงหากฎเกณฑ์เพื่ออธิบายที่มาของลักษณะและแบบแผนวัฒนธรรมบางประการที่มีอยู่ในแต่ละสภาวะแวดล้อม มากกว่ามุ่งแสวงหาหลักการทั่วไปที่ใช้ได้กับทุกวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม สิ่งที่สำคัญที่สุดในแนวคิดนี้คือ “แก่นวัฒนธรรม” (Cultural Core) ซึ่งหมายถึง “กลุ่มของลักษณะหรือแบบแผนวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดกับกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพและการจัดการทางเศรษฐกิจ” ทั้งนี้จะมุ่งสนใจการนำวัฒนธรรมทางวัตถุ (ระบบเทคนิควิทยาที่ใช้หรือเครื่องมือเทคโนโลยี) มาใช้แตกต่างกันอย่างไรและก่อให้เกิดการจัดการทางด้านสังคมที่แตกต่างกันอย่างไรในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกัน เพราะสภาวะแวดล้อมแต่ละแห่งอาจเป็นตัวช่วยหรือข้อจำกัดใช้เทคนิควิทยาเหล่านั้นก็ได้

ผลการสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในจังหวัดนครสวรรค์ และอุทัยธานี

ยุคที่ ๑ ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย (พ.ศ. ๒๕๐๔ – พ.ศ. ๒๕๒๐)

ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัยเป็นยุคของการเตรียมการพัฒนาประเทศภายใต้กระบวนการทัศน์การพัฒนาประเทศแนวคิดแบบทันสมัย(modernization) ซึ่งถูกนำมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมา ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ ๑ ควบคู่ไปกับคำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ของ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐได้กำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก การพัฒนาของรัฐพยายามจะพัฒนาชนบท เพื่อให้ชนบทมีความ “ทันสมัย” โดยเน้นที่การสร้างสิ่งสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การสร้างถนนหนทาง การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตไฟฟ้า การพัฒนาระบบการชลประทานเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การขยายการศึกษาภาคบังคับ การพัฒนาการทางด้านสาธารณสุข และอื่นอีกมากมาย ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการก้าวเข้าสู่ความทันสมัย แนวทางการพัฒนาประเทศตามกระบวนการทัศน์ดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ในภาคเศรษฐกิจโดยภาพรวมของประเทศมีแนวโน้มการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น มีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องโครงสร้างพื้นฐานของประเทศอย่างมากมาย มีความก้าวหน้าทางด้านการผลิตทั้งภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเติบโตอยู่ในระดับที่น่าพอใจ มีบางช่วงเวลาที่พบกับปัญหาวิกฤติขึ้นบ้าง อาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในยุคสมัยนี้อยู่ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนจากสังคมแบบเกษตรเพื่อยังชีพหรือแบบดั้งเดิมไปสู่การเป็นสังคมสมัยใหม่ที่มีมุ่งเน้นแสวงหา “ความทันสมัย”(Modernization) ตามแนวทางของประเทศตะวันตกชัดเจนขึ้นทุกที การเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ล้วนมีสาเหตุหรือปัจจัยหลายประการแต่ที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวที่กำหนดทิศทางการพัฒนา นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของไทยอีกหลายประการ

๒. การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในระดับมหภาคหรือระดับประเทศพบว่า ในช่วงเริ่มต้น ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะแรก การเพิ่มจำนวนประชากรของไทยมีลักษณะเช่นเดียวกันกับประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย คือมีอัตราการเกิดสูงแต่อัตราการตายลดลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะความก้าวหน้าทางการแพทย์ การสาธารณสุข และการรวมตัวของชุมชนต่าง ๆ กลายเป็นเมือง ประชากรมีอายุยืนขึ้น ลักษณะการเพิ่มประชากรในอัตราสูงขึ้นนี้ย่อมมีผลต่ออัตราส่วนของผู้ถูกเลี้ยงดูสูง กล่าวคืออัตราส่วนเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี มีถึงร้อยละ ๔๓ อัตราการเพิ่มประชากรสูงเช่นนี้ย่อมเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศได้ส่วนรวมเป็นอย่างมากดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ รัฐบาลจึงประกาศใช้นโยบายประชากรเพื่อให้อัตราการเพิ่มประชากรอยู่ในภาวะที่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมีทางเป็นไปได้

ได้ การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วในยุคใหม่นี้ไม่ใช่เป็นการเพิ่มเฉพาะจำนวนหรือเพิ่มเฉพาะปริมาณเท่านั้น หากได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพด้วย หมายความว่า ประชากรที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นนี้ไม่ใช่เพิ่มแต่จำนวน แต่ได้เพิ่มความคาดหวังขึ้นมาด้วยในส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาคคือคนไทยต้องการชีวิตที่อยู่ดีกินดีมากยิ่งขึ้นต้องการสวัสดิการความช่วยเหลือจากรัฐบาล¹⁸²

สำหรับในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างทั้งจังหวัดอุทัยธานีและนครสวรรค์ การเพิ่มขึ้นของประชากรเริ่มมีมานับแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว ซึ่งเกิดจากความต้องการกำลังคน ในยุคแรกมีหลักฐานว่าเมื่อครั้งศึกเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ชาวลาวเวียงจันทน์จำนวนมาก พากันหลบภัยสงครามมายังภาคเหนือตอนล่าง จึงพบการกระจายตัวของกลุ่มคนลาวเวียงในเขตบ้านกองโค บ้านสาแล บ้านหาดสองแคว บ้านท่าเตื่อ ในเขตอำเภอฟิจัย อุดรดิตถ์ บ้านแสงดาว บ้านตะเคียน บ้านท่าโรง อำเภอมือง พิชณุโลก และบ้านนครชุม อำเภอมือง กำแพงเพชร ซึ่งนับเป็นการอพยพของผู้คนเข้ามาในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนี้ นอกจากนี้ยังมีการอพยพครั้งสำคัญอีกสองครั้งคือในช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๘๐ ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวมีชาวลาวโซ่ง จากมณฑลราชบุรี และนครปฐมเข้ามาบุกเบิกที่ทำกินบริเวณพิษณุโลกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากที่ดินแถบภาคกลางเริ่มหายากและราคาแพง ดังนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวจะได้เห็นการกระจายตัวของกลุ่มผู้อพยพไปยังบริเวณต่างๆ เช่น อำเภอบางระกำ วังทอง พรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ตำบลท่าฉนวน อำเภอกงไกรลาศ สุโขทัย อำเภอป่าแดง อำเภอดงพวน หิน พิจิตร สำหรับจังหวัดนครสวรรค์มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวมากที่สุดโดยกระจายอยู่ในเกือบทุกอำเภอ และช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๐-ปัจจุบัน เป็นช่วงการเข้ามาของประชากรชาวอีสานจำนวนมากทำให้พื้นที่อำเภอรอบนอกของจังหวัดต่างๆ ถูกบุกเบิก แล้วทำการผลิตพืชไร่ เช่น บริเวณอำเภอวังทองของพิษณุโลก อ.สวรรค์โลก อ.ศรีนคร ของสุโขทัย อ.ตากฟ้า อ.ตาคลี ของนครสวรรค์ อ.วังทรายพูนของพิจิตร และชาวนวลักษณ์บุรีของกำแพงเพชร นอกจากประชากรจากอีสานแล้ว ยังมีประชากรจากพื้นที่โดยรอบ เช่น กรณีคนจากชัยนาท สิงห์บุรี พิจิตร อพยพมาบุกเบิกในเขตทุ่งสาน อ.พรหมพิราม พิชณุโลก เนื่องจากทุ่งสานเป็นเขตน้ำท่วมมาก่อน เมื่อมีการสร้างประตูกันน้ำและสร้างเขื่อนสิริกิติ์ทำให้พื้นที่ปลอดน้ำท่วม ผู้คนจึงหลั่งไหลมาจับจองที่ดิน ทำให้เกิดกรณีฆ่าฟัน แย่งชิงที่ดิน ในที่สุดทางราชการได้เข้ามาจัดตั้งนิคมฯ ทุ่งสานเพื่อแก้ปัญหาการแย่งชิงที่ดิน การเคลื่อนไหวช่วงนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการลดความสำคัญลงของเส้นทางน้ำ นอกจากการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแล้ว การเดินทางเข้ามาค้าขายของชาวจีนในภูมิภาคนี้ก็มีมาโดยตลอด ย่านการค้าบริเวณริมน้ำจะเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวจีน เช่น บริเวณตลาดปากน้ำโพ ตลาดริมแม่น้ำน่าน พิชณุโลก เป็นต้น และหลัง พ.ศ. ๒๕๐๐ ชุมชนการค้าริมน้ำค่อยๆ หายไป โดยเฉพาะชุมชนชาวจีนที่เคยค้าขายบริเวณริมน้ำ พวกนี้อพยพมาตั้งศูนย์กลางการค้าใหม่บริเวณใกล้ถนน หรือเส้นทางรถไฟ ทำให้เกิดชุมชนใหม่ ๆ ที่มีความสำคัญ เช่น บริเวณตะพานหิน พิจิตร หรือสวรรค์โลก สุโขทัย เป็นต้น¹⁸³ และจากการศึกษาวิจัยของโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์

¹⁸² วิเชียร รักการ. (๒๕๒๙). วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. กรุงเทพฯ : โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์

¹⁸³ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ. (๒๕๔๖). เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

ท้องถิ่นภาคเหนือ¹⁸⁴ พบว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคเหนือตอนล่างในจังหวัดอุทัยธานีและนครสวรรค์ ทั้งชาวจีน ชาวลาว และชาวไทยในจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะจากภาคอีสาน ซึ่งมีรายละเอียดสรุปได้ว่า จังหวัดนครสวรรค์นั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า คนจีนเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่เมื่อใดแน่ แต่จากคำบอกเล่าของชาวบ้านจังหวัดนครสวรรค์ กล่าวว่า ในบรรดาคนจีนทั้งหมดที่อพยพเข้ามาอยู่ในนครสวรรค์นั้น คนจีนไหหลำได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณอำเภอเก้าเลี้ยว และบ้านมะเกลือก่อน ต่อมาพวกจีนแต้จิ๋วก็อพยพเข้ามาค้าขายพวกผัก เครื่องอุปโภคบริโภค ต่างๆ ส่วนพวกจีนแคะ และจีนกวางตุ้งเข้ามาตั้งโรงงาน การอพยพของชาวจีนทั้งอพยพจากต่างประเทศโดยตรง และอพยพภายในประเทศ จากการศึกษาศาสตราจารย์ จี.วิลเลียม สกินเนอร์ ถึงจำนวนคนจีนในนครสวรรค์? ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๔๗ พบว่า ประชากรจีนในประเทศไทย ขณะที่การ



ปกครองขณะนั้น จำแนกเป็นมณฑลนครสวรรค์ มีจำนวนถึง ๖,๓๐๐ คน จากจำนวนคนจีนทั้งหมดมณฑลภาคกลาง ๑๐,๕๐๐ คน (มณฑลภาคกลางประกอบด้วย นครสวรรค์ พิจิตร โลก เพชรบูรณ์) ขณะที่คนจีนทั้งในประเทศขณะนั้น มีจำนวนถึง ๓๕๗,๑๐๐ คน จากจำนวนชาวจีนดังกล่าว เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับจำนวนชาวจีนที่รัฐบาลเก็บเงินผูกปีปรากฏจำนวนที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือในปี พ.ศ.

๒๔๔๖ มีจำนวนคนจีน ๖,๑๔๔ คน จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๕๒ พบว่า จำนวนคนจีนในนครสวรรค์มีถึง ๗,๐๘๓ คน¹⁸⁵

ชาวไทยทรงดำนับเป็นชนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่งที่มีการอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งหลักฐานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างทั้งจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ซึ่งชาวไทยทรงดำนั้นมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่บริเวณดินแดนสิบสองจุไทยในเวียดนามเหนือปัจจุบัน คนไทยมักเรียกกลุ่มชนนี้ว่า 'ลาวโซ่ง' หรือ 'ไทยโซ่ง' เนื่องจากอพยพผ่านมาจากประเทศลาว ซึ่งคำว่า โซ่ง เป็นคำที่ถูกเรียกตามชุดแต่งกายหรือกางเกงสีดำ ปัจจุบันนิยมเรียกว่า 'ไทยทรงดำ' รัชองค์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี(พ.ศ. ๒๓๒๒) ได้กวาดต้อนไทยทรงดำพร้อมลาวในเวียงจันทน์และเมืองพวนมาอยู่ที่ธนบุรี ต่อมารัชกาลที่ ๓ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ลาวเวียงอยู่ที่จ.ราชบุรี ลาวพวนอยู่ที่ธนบุรี และให้ไทยทรงดำไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี และสิบสองจุไทยมาเป็นไทยทรงดำเมืองเพชร ซึ่งตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ในเขตอำเภอเมือง บ้านแหลม บ้านลาด ท่ายาง หนองหญ้าปล้อง แต่ที่หนาแน่นที่สุดคือที่อำเภอเขาย้อย แถบบ้านห้วยช้าง, หนองปลง, หนองจิก,

¹⁸⁴ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง นครสวรรค์.

¹⁸⁵ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

ทับคาง, ดอนทราย และหนองชุมพล หลังจากนั้นจึงได้อพยพโยกย้ายไปยังดินแดนส่วนอื่นในประเทศไทย

การอพยพโยกย้ายของผู้คนเข้ามาในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนั้น มีมาอย่างต่อเนื่องนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทั้งคนจีน คนไทยในภูมิภาคหรือจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะจากภาคอีสาน ซึ่งพบว่าในช่วงปี ๒๕๑๖-๒๕๒๐ เป็นต้นมา มีผู้คนจากถิ่นต่างๆ อพยพเข้ามาสู่พื้นที่ในภาคเหนือตอนล่างกันมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเข้ามาจับจองที่ดิน หักสร้างถางพงในเขตพื้นที่ป่าสงวน เรียกกันว่า “ป่าแตก” ชื้อขายแลกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน มีทั้ง ชาวไทยอีสานจากจังหวัดต่างๆ ชาวไทยสุพรรณบุรี ชัยนาท พิษณุโลก ชาวไทยเชื้อสายจีน ฯ ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ในพื้นที่ดังกล่าวจึงมีลักษณะของการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม กลายเป็นชุมชน “พหุวัฒนธรรม” มีหลายเชื้อชาติหลายภาษา เช่น ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาลาวสุพรรณ ภาษากระเหรี่ยง เป็นต้น¹⁸⁶ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนจากงานวิจัยยูววิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหนือหลายเรื่องดังนี้ “แรกเริ่มเดิมที พ.ศ. ๒๕๑๘ เริ่มมีคนอพยพมาก่อน จากหลายจังหวัด อุดรธานี ขอนแก่น เพชรบูรณ์ มหาสารคาม กาฬสินธุ์ เหตุที่ย้ายตามกันมากก็เพราะมาตามคำชักชวนของญาติ ๆ เพราะว่ามาหาที่ทำกิน ก่อนที่จะย้ายมา มีคนอาศัยอยู่แล้ว ๔ – ๕ ครอบครัว พื้นที่ส่วนใหญ่ก็มีป่าพง มีชีเลน”¹⁸⁷ “อพยพมาจากบ้านบ่อกุ ตำบลบ่อกุ อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งในครั้งแรกเข้ามาอยู่ที่บ้านอ่างทอง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านคลองคด ตำบลหนองกรด อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ และได้มีบางส่วนย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านหนองปลาไหล ในปัจจุบันสภาพทั่วไป ตั้งอยู่หมู่ที่ ๗ ตำบลด่านช้าง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์”¹⁸⁸ “มีการอพยพประชากร จากจังหวัดต่างๆ เช่น สุพรรณบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี นครสวรรค์ พิจิตร เพชรบูรณ์ ฯลฯ เข้าสู่พื้นที่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ความต้องการที่ดินทำกินและใช้สอยมากขึ้น จึงมีการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าไม้ขยายออกอย่างรวดเร็ว”¹⁸⁹

๓. ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของชุมชนในมิติต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนล่างเริ่มจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ทำให้ต้องเร่งเพิ่มผลผลิตมากขึ้นให้มากพอสำหรับการค้าขาย ปัจจัยสำคัญนอกเหนือจากการครอบงำของระบบการตลาดหรือการมีพ่อค้า

¹⁸⁶ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์

¹⁸⁷ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาดที่ ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

¹⁸⁸ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์)

¹⁸⁹ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง คนรักป่า บ้านพุตอ

คนกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนเข้ามารับซื้อผลผลิตแล้ว ยังเกิดจากปัจจัยสำคัญหลายประการที่เป็นแรงกระตุ้นให้วิถีการผลิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการผลิตส่งผลให้เกิดการการปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่ในวิถีการผลิตของชาวไร่ ชาวนาอันได้แก่ การนารถไถ เข้ามาใช้แทนแรงงานวัว-ควาย ในไร่นา รวมทั้งการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชอย่างเข้มข้น รวมทั้งการขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อมุ่งหวังเพิ่มปริมาณการผลิตเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ที่พบว่า มีการเข้ามาของเทคโนโลยีทางการเกษตรเช่น **รถเพื่อการเกษตร** (รถอีโก้งหรือรถอีแต๋น) รถอีตุ๊ก และรถไถ ส่วนใหญ่เป็นยี่ห้อคูโบต้า ซึ่งเป็นผู้ค้ารายแรกที่สามารถติดต่อตลาดที่อำเภอหนองบัวได้และถือว่าสมัยนั้นใครมีรถไถหรือรถอีแต๋นถือว่าบ้านรวย¹⁹⁰ ความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตของคนในชุมชนคือ การตั้งโรงเรียนขึ้นในพื้นที่หรือชุมชนใกล้เคียง ยังเป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนเปลี่ยนผ่านไปสู่การผลิตเพื่อการค้าเร็วขึ้น โรงเรียนนับว่าเป็นภาคอุตสาหกรรมแรกของชุมชน ซึ่งสะท้อนปรากฏการณ์ดังกล่าวจากผลการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ “สมัยยายยังเด็ก รายได้ที่จะนำมาซื้อของนั้น เป็นเงินที่ได้มาจากการขายข้าวให้กับโรงเรียน”¹⁹¹

นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าของการคมนาคมและการติดต่อสื่อสารยังทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสติดต่อซื้อขายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับวิธีคิดแบบทุนนิยมหรือแบบทันสมัยได้โดยง่าย ซึ่งจากการศึกษาวิจัยของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ พบข้อมูลอันเป็นหลักฐานสำคัญอย่างชัดเจนว่า การคมนาคม การติดต่อสื่อสารได้มีการเปลี่ยนแปลงไปและมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งสะท้อนจากปรากฏการณ์ในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลายเรื่องดังนี้ “สมัยก่อนการเดินทางยังไม่มีถนนจึงอาศัย เรือพาย เรือยนต์ ที่มีวิ่งรับจ้างไปยังตลาดปากน้ำโพเพื่อนำเครื่องปั้นดินเผาไปส่ง เหมือนตลาดกลางปัจจุบัน เพื่อพักเป็นศูนย์ แล้วจึงจะขนไปขายยังที่อื่นอีกทอดหนึ่ง ต่อมาเริ่มมีถนนสายหลัก ทำให้การขนส่งสินค้าสะดวกมากขึ้น มีรายได้พอมีพอกินขึ้น”¹⁹² “มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงบ้าน ไม่ได้ออกไปขายเองเหมือนแต่ก่อน ส่วนการแลกเปลี่ยนสินค้า ก็ผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อที่บ้านของตนเอง การเดินทางในปัจจุบันนี้ ก็เปลี่ยนมาเป็นรถจักรยาน รถโดยสารประจำทาง รถจักรยานยนต์ เป็นต้น”¹⁹³ “พอความเจริญเข้ามามีถนนตัดผ่านหมู่บ้านการใช้เรือในการเดินทาง การขนส่ง การติดต่อสื่อสารจึงหมดความสำคัญลดน้อยถอยลงไปทำให้วิถีชีวิตของ

¹⁹⁰ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านภูญาติ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

¹⁹¹ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านภูญาติ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

¹⁹² โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

¹⁹³ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกษไชโยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

ชาวบ้านก็เปลี่ยนไปด้วย"¹⁹⁴ "ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ทางราชการพัฒนาเส้นทางคมนาคมปรับปรุงถนน
ลูกรังทางหลวงหมายเลข ๓๓๓ จากตัวจังหวัดอุทัยธานี เข้าสู่ตัวอำเภอบ้านไร่ ผ่านหมู่บ้านสวนพลู-พุต้อ
ทำให้การอพยพประชากรจากจังหวัดต่างๆ เช่น สุพรรณบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี นครสวรรค์ พิจิตร
เพชรบูรณ์ ฯลฯ เข้าสู่พื้นที่"¹⁹⁵

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกประการหนึ่งทางด้านความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีคือ การที่ชุมชนในชนบทเริ่มมีไฟฟ้าใช้ และการเข้ามาของเทคโนโลยีทางด้านเครื่องใช้ในครัวเรือน
และยานพาหนะ ซึ่งส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนอย่างมากมาย รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวิถีการ
ดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ในหลายเรื่องดังเช่นปรากฏการณ์ที่สะท้อนจากผลการวิจัยของยูววิจัย
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ "การใช้ประโยชน์จากเครื่องจักรกลเริ่มลดลงเพราะมีสินค้าบางอย่าง
เข้ามาแทนที่แล้วเช่น กาลามัง ถังน้ำ ปีนโดที่ทำจากอลูมิเนียม การทำเครื่องจักรกลจึงค่อยๆลดลง
หลังจากที่มีสินค้าอื่นที่มีประโยชน์มากกว่าและไม่ต้องเสียเวลาในการทำเพียงแต่เสียเวลาในการเดินทาง
ไปซื้อและมีราคาแพงเท่านั้น"¹⁹⁶ "พอความเจริญเข้ามามีถนนตัดผ่านหมู่บ้านการใช้เรือในการเดินทาง
การขนส่ง การติดต่อสื่อสารจึงหมดความสำคัญลดน้อยถอยลงไปทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านก็เปลี่ยนไป
ด้วย เด็กรุ่นใหม่เข้าเมืองใหญ่หางานทำเหลือแต่เพียงคนแก่กับวัยกลางคนในหมู่บ้านเกิดการละทิ้งถิ่น
กำเนิด ความแน่นแฟ้นในครอบครัวลดน้อยลง การสืบทอดศิลปะการต่อเรือสมบัติของหมู่บ้านจึงขาดช่วง
โดยเด็กรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะสืบทอด"¹⁹⁷

¹⁹⁴ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อน
ประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

¹⁹⁵ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง "คนรักป่า" บ้านพุต้อ

¹⁹⁶ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักรกลใน
ชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

¹⁹⁷ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของ
ชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

๔. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ/วิธีการผลิต การบริโภคและการจำหน่ายของชุมชน

เศรษฐกิจชุมชนของหมู่บ้านไทยมีเส้นทางเป็นของตนเอง และพลังขับเคลื่อนที่สำคัญคือ เศรษฐกิจครัวเรือนหรือเป็นเศรษฐกิจการผลิตของเกษตรกรและผู้ประกอบการรายย่อย ครัวเรือนเป็นหน่วยผลิตพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการจัดสรรทรัพยากรภายในครัวเรือน คือ การใช้แรงงานการบริโภค การผลิต การลงทุน และรูปแบบอื่นๆ ของการกระจาย และการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เป้าหมายสำคัญสูงสุด คือ ความพยายามที่จะรักษาความอยู่รอดของครัวเรือนและชุมชน¹⁹⁸ นับแต่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาประเทศ สภาพทางเศรษฐกิจได้มีการแปรเปลี่ยนไปจากเดิมที่มีการผลิตเพื่อการยังชีพ (Subsistence economy) มาเป็นการผลิตเพื่อการค้า (Trade economy) โดยอาศัยแนวคิดที่ให้ความสำคัญของการสะสมทุน ขนาดของตลาด การแบ่งงานกันทำ (Division of labor) และความชำนาญเฉพาะอย่างในการเพิ่มความสามารถในการผลิต อันมีผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ พร้อมกับเสนอแนะให้มีการแทรกแซงในเศรษฐกิจโดยรัฐบาลน้อยที่สุด นั่นคือ นโยบายการค้าเสรี ประเทศไทยเราหลังจากปีพ.ศ. ๒๕๐๐ ชนชั้นทางอำนาจและนักวิชาการ ได้ร่วมมือกันผลักดันให้เกิดนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรี และใช้ระบบการค้าซึ่งกลไกตลาดเป็นเครื่องมือการปรับนโยบายเพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ภาพลักษณ์การพัฒนาจึงมุ่งในภาคอุตสาหกรรมเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจะพัฒนากระจายไปยังภาคชนบท ซึ่งถือว่าเป็นระบบเศรษฐกิจจุลภาค ชนบทจึงกลายเป็นฐานสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมที่ไม่มีบทบาทต่อการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจเท่าที่ควร โครงการที่ดำเนินในชนบทเช่น การสร้างเขื่อน ชลประทาน เป็นต้น โครงการดังกล่าวล้วนเป็นโครงสร้างพื้นฐานแก่ภาคอุตสาหกรรม มากกว่าจะเป็นการแก้ปัญหาภาคเกษตรในชนบท ปัจจุบันชนบทในกระแสโลกาภิวัตน์ก็ไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ยังคงปรากฏภาพของการอพยพแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรม และภาพของการด้อยพัฒนา¹⁹⁹ ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวทำให้เศรษฐกิจชุมชนอยู่ในภาวะที่เสียเปรียบและไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ยุคของเศรษฐกิจหมู่บ้านที่เคยดูแลผู้คนในชุมชนและมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้เริ่มหมดไป นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในชนบทอีกคือ อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรอยู่ในระดับสูง จึงส่งผลให้เศรษฐกิจหมู่บ้านจากอดีตที่เคยเป็น "เศรษฐกิจที่มีที่ดินทำกินมากและประชากรน้อย" แปรเปลี่ยนเป็น



¹⁹⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ. ๒๕๔๘. ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

¹⁹⁹ พงษ์พันธ์ อูยานนท์, ๒๕๔๖. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง, กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์,

“เศรษฐกิจที่มีที่ดินทำกินน้อยและประชากรมาก”²⁰⁰ อย่างไรก็ตามการปรับตัวของเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ได้มีหลายรูปแบบ อาทิเช่น การกระจายผลผลิตพืชผลทางการเกษตรจากข้าวไปสู่พืชไร่และผลไม้อื่น ๆ การอพยพย้ายถิ่นจากหมู่บ้านเพื่อทำงานในเมืองในช่วงหน้าแล้ง และที่สำคัญคือการใช้แรงงานในครัวเรือนในการประกอบกิจการร้านค้ารายย่อยในหมู่บ้าน ซึ่งจากผลการศึกษาวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ พบว่า เศรษฐกิจชุมชนของภาคเหนือตอนล่างอยู่บนฐานของเศรษฐกิจครัวเรือนที่มีวิถีการผลิตที่เป็นภาคเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนยังพึ่งพิงธรรมชาติได้ เริ่มมีการทำกิจกรรมทางธุรกิจการค้าเพิ่มขึ้นในชุมชน ทั้งการค้าผลผลิตทางการเกษตรและการค้าขายสินค้าที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ดังสะท้อนจากปรากฏการณ์ดังนี้ “ตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งติดกับแม่น้ำน่าน คนส่วนใหญ่ในยุคนั้นประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ทำตาลเป็นอาชีพเสริม บนพื้นที่ที่เป็นของตนเอง เมื่อมีเวลาว่างหรือถึงหน้าน้ำ ก็จะออกไปหาปลา โดยเฉพาะบริเวณหน้าวัดเกยไชยเหนือโดยเฉพาะเวลาน้ำลง หลังลอยกระทงแล้วจะมีปลาชนิดต่าง ๆ ชุกชุมมาก เช่นพวก ปลาเกา ปลาหมอ ปลาโง้ง ปลาชะ ปลาสร้อย โดยเฉพาะปลาสร้อยยกย่องขึ้นมาแต่ละครั้งจะได้ปลาสร้อยไม่ต่ำกว่า ๑ ถึง ๓ ปลาสร้อยที่ได้ไปทำน้ำปลาไว้กินเอง เพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว พืชผักที่ปลูกริมตลิ่งแม่น้ำ โดยเฉพาะหัวผักกาดขาว ก็นำไปผสมเกลือตากแห้ง ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกว่า หัวไชโป้ว หรือผักกาดเค็ม เก็บไว้ปรุงอาหาร ซึ่งเป็นวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในด้านการถนอมอาหารไว้กินในยามที่ไม่ใช่ฤดูของมัน”²⁰¹ “ชาวบ้านเริ่มมีการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยการตั้งตลาดสดเจริญผลขึ้น เพื่อนำสินค้าที่หาได้ มาแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา โดยคนจีนเป็นคนที่เข้ามาทำการค้าขายกับคนในชุมชน....คนในชุมชนอาศัยน้ำฝนในการทำนา จึงทำนาได้ปีละ ๑ ครั้ง อาชีพเสริมคือทอผ้า พืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ข้าว”²⁰² “ยุคนี้ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงก็คือ มีพ่อค้ามารับซื้อปลาสร้อยไปทำน้ำปลาขายต่ออีกทอด จึงเป็นอาชีพเสริมก็ถือหาปลาในแม่น้ำมาขาย ส่วนพืชทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าวเปลือก ที่ได้จากการทำนาก็นำไปขายให้กับโรงสีในตัวอำเภอชุมแสง ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากบ้านเกยไชย ประมาณ ๕ กิโลเมตร นอกจากนั้น ยังมีภรรยานำพืชผักที่เหลือจากการปลูกไว้กินในครอบครัวและนำตาลปึกที่ได้จากการทำตาลซึ่งเป็นอาชีพหลักอยู่แล้ว ก็นำไปขายในตัวอำเภอเช่นเดียวกัน รายได้ที่ได้มาจากการขายสินค้าต่าง ๆ ก็นำไปซื้อหาอาหาร ผลิตภัณฑ์ และเครื่องเทศ อุปกรณ์ที่จำเป็นในชีวิต เป็นต้น”²⁰³ “ปากน้ำโพเจริญได้เพราะคนจีนได้แก่โรงสี ที่เป็นหลักคือทำข้าวและอีกอย่างพวกไม้ซุง

²⁰⁰ อ้างอิงแล้ว ๑๘

²⁰¹ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูดาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

²⁰² โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุกญาฮี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์)

²⁰³ อ้างอิงแล้ว ๒๑

ซึ่งมาจากกำแพงเพชรและหรือเชียงใหม่ ต้องมารวมที่นครสวรรค์ ถ้าใครจะซื้อไม่ต้องมาซื้อที่นี่ เพราะเป็นต้นทางเหมือนกับตลาดนัดคือจะซื้อซุงสักตันไปเชียงใหม่ก็ได้ไม่ต้องมาซื้อที่ปากน้ำโพ²⁰⁴

ยุคที่ ๒ ยุคแห่งโลกาภิวัตน์ (พ.ศ. ๒๕๒๐ – พ.ศ. ๒๕๔๐) เป็นยุคของชุมชน ๒ แบบ คือ ชุมชนชนบท และชุมชนเมือง

ยุคแห่งโลกาภิวัตน์เป็นยุคของผลการพัฒนาแบบทันสมัยที่เริ่มเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ การพัฒนาประเทศโดยการอ้างกระแสโลกาภิวัตน์ได้ทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมาก สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง มีลักษณะการแข่งขัน มีความซับซ้อนและเชื่อมโยง ประเทศต่าง ๆ เข้าสู่ระบบเดียวกัน มีการปรับระเบียบเศรษฐกิจใหม่ มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี และย้ายฐานการผลิตตามกลไกการค้าเสรีเพื่อความได้เปรียบในเวทีการค้าโลก ประเทศไทยได้เปิดประตูสู่สังคมโลกในฐานะเป็นฐานการผลิตและรองรับการขยายตัวของทุนจากต่างชาติ ซึ่งเป็นภาพรวมของระบบเศรษฐกิจไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามสภาพการณ์ดังกล่าวมาพร้อมกับต้นทุนที่สูงมาก คือช่องว่างทางรายได้ระหว่างคนรวยกับคนยากจนที่ยิ่งกว้างขึ้น การกระจายของผลตอบแทนที่ยังไม่เป็นธรรม สิ่งแวดล้อมเสื่อมลง ครอบครัวและชุมชนแตกแยก และเริ่มประจักษ์ชัดขึ้นเมื่อ วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมล้วนมีผลในทางเลวร้ายลง การสร้างความทันสมัยเริ่มปรากฏผลกระทบให้เห็นเด่นชัด ทั้งในเชิงวัตถุและในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมและอุดมการณ์ ผลของการพัฒนาแทนที่จะลดช่องว่างระหว่างชนบทกับเมืองลง กลับไปขยายช่องว่างนั้นให้กว้างขึ้น เพราะแนวทางดังกล่าวได้ทำให้ภาคชนบทกลายเป็นแหล่งทรัพยากรที่ภาคเมืองได้นำไปใช้ในการพัฒนา ผลลัพธ์ก็คือภาคเมืองกลับเติบโตอย่างรวดเร็ว และทิ้งห่างจากชนบทมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเกิดปัญหาความแตกแยกขัดแย้งกันอย่างรุนแรงอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต ระหว่างเมืองกับชนบท อาคารสูง ๆ ปรากฏให้เห็นเต็มกรุงเทพมหานคร แต่ในขณะเดียวกันในชนบท ความยากจนยังคงมีอยู่ทั่วไป พลังการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมคือ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในสังคมเข้าสู่กฎเหล็กของการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในหลักเหตุและผล และการบริหารงานในแบบเน้นประสิทธิภาพมากกว่าความสัมพันธ์ส่วนตัวของการจัดระเบียบบริหารงานแบบราชการ ด้านหนึ่ง กลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์จากความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ก็ขยับมาตรฐานการครองชีพของตนเองให้สูงขึ้นด้วยการบริโภคความทันสมัย อีกด้านหนึ่ง คนยากจนก็ยังมียู่ทั่วไป และในปี ๒๕๓๖ เมธี ครองแก้ว ได้นำเสนอบทความ “เส้นความยากจนเส้นใหม่สำหรับประเทศไทย” ซึ่งเขาสรุปรว่า “การใช้เส้นความยากจนเส้นใหม่แสดงให้เห็นว่า สภาวะความยากจนในประเทศไทย เกือบไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงระหว่างปี ๒๕๑๑ ถึง ๒๕๓๑ ทั้งนี้ แม้รายได้ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ จะเพิ่มขึ้นแต่มาตรฐานการครองชีพก็เพิ่มสูงขึ้นด้วย ทำให้รายจ่ายที่เป็นตัวเงินเพิ่มขึ้น²⁰⁵ ภาพความจริงของการ

²⁰⁴ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

²⁰⁵ จามะรี เชียงทอง ความสัมพันธ์ทางสังคมและไทยศึกษา. จัตุรทิพย์ นาคสุภาและคณะ. (๒๕๔๓). สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์.

พัฒนาจึงปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนว่า กระบวนการพัฒนาดังกล่าวเหมาะสมกับสังคมไทยหรือไม่ และที่สำคัญที่สุดเมื่อประเทศของเราต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางการเงินในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ทำให้เราต้องหันมาทบทวนกระบวนการพัฒนาดังกล่าวอย่างจริงจังว่ามีข้อบกพร่องหรือมีจุดอ่อนอย่างไร อย่างไรก็ดี ตาม การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยล้วนมีปัจจัยหรือสาเหตุจากหลาย ๆ สาเหตุด้วยกัน และที่สำคัญในระดับมหภาคคือ การดำเนินการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหลาย ๆ ฉบับที่ผ่านมา ในยุคสมัยที่กำลังศึกษาอยู่นี้ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๔) ถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙) ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

๑. การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๔) ถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙) ซึ่งสามารถอธิบายโดยสรุปได้ในแต่ละแผนดังนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๔ เริ่มเน้นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ การแก้ไขปัญหาความยากจนและการพัฒนาขยายเมืองเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการขยายสังคมเมือง แต่ก็คำนึงถึงการพัฒนาชนบทควบคู่กันไป ผลของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๔ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศไม่มีความแน่นอน เกิดภาวะวิกฤตการณ์น้ำมันซึ่งเป็นวิกฤตการณ์ของโลก จึงมีผลให้การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ไม่เป็นไปตามเป้าหมายมากนัก ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) เป็นแผนที่แผนที่ปรับแนวยุทธศาสตร์พัฒนาประเทศ "แนวใหม่" ที่ยึดพื้นที่เป็นหลักในการวางแผนเพื่อเน้นการแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทเป็นหลัก และเป็นแผนที่เน้นการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง การพัฒนาเน้นการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจมากกว่าเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เป็นการ "เพิ่มประสิทธิภาพเศรษฐกิจและการเพิ่มผลิตผล" และเน้น ความสมดุลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยมุ่งการกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ภูมิภาค สร้างความเป็นธรรมในสังคมการแก้ไขปัญหาความยากจนของคนชนบทในเขตล้าหลังเป็นเป้าหมายสำคัญ และเน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเงินของประเทศเป็นพิเศษ เน้น บทบาทและระดมความร่วมมือจากภาคเอกชนให้เข้าร่วมปรับโครงสร้างเศรษฐกิจการผลิตในสาขาเกษตร อุตสาหกรรม การพัฒนาพลังงานและเร่งรัดการส่งออก นอกจากนี้ยังเพิ่มการพัฒนาสังคมเมืองในพื้นที่ชายฝั่งตะวันออกของประเทศเป็นเป้าหมายสำคัญ ผลการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ สามารถขยายบริการพื้นฐานที่สำคัญคือ พลังงานน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ ระบบประปา บริการพื้นฐานในการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก และประสบความสำเร็จในโครงการวางแผนครอบครัวเพื่อลดอัตราเพิ่มประชากร บรรลุผลโดยลดอัตราเพิ่มประชากรเหลือเพียงร้อยละ ๑.๗ (พ.ศ. ๒๕๒๙) โครงการพัฒนาชนบทยากจนบรรลุผลตามเป้าหมาย การขาดดุลการค้าได้ลดความรุนแรงลง อัตราเงินเฟ้อได้คลี่คลายลงเป็นอย่างมาก การกระจายบริการด้านสังคมสามารถทำได้ อย่างกว้างขวาง การแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทล้าหลังได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ส่วนการพัฒนาทางด้านการเมืองนั้นได้พัฒนาระบบประชาธิปไตยให้คงอยู่และสืบเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับต่อมา คือ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐ - ๒๕๓๔) การดำเนินการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๖ ได้ใช้

กรอบและผลของการพัฒนาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจทั้งภายในประเทศ และภายนอกประเทศมาเป็นตัวกำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการยกระดับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคตควบคู่กับการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต โดยกำหนดแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาประเทศทั้งด้าน ทรัพยากรมนุษย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจน ปรับปรุงระบบการบริหารจัดการโดยยึดหลักการทำงานอย่างเป็นระบบครบวงจร พร้อมไปกับการเร่งกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ภูมิภาคและชนบทเพิ่มมากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายสำคัญ เพื่อให้เศรษฐกิจขยายตัวไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๕ เพื่อรองรับกำลังแรงงานใหม่ที่จะเข้าสู่ตลาดไม่น้อยกว่า ๓.๙ ล้านคน ส่วนทางด้านสังคมก็มุ่งพัฒนาคนเพื่อให้มีคุณภาพและมาตรฐานตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานทั้งในเมืองและในชนบท คำนึงถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพทั้งในทางร่างกาย จิตใจ และทางสังคม จึงได้เริ่มกำหนดมาตรฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๖ เศรษฐกิจของประเทศไทยฟื้นตัวอย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ ๑๐.๙ ต่อปี เศรษฐกิจไทยขยายตัวสูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนฯ ทั้งนี้เนื่องจากการขยายตัวของการส่งออก การลงทุน และการท่องเที่ยวได้ขยายตัวดีกว่าที่ได้ประมาณการไว้ ดุลการคลังของรัฐบาลเริ่มเกินดุลเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นมา โครงสร้างของเศรษฐกิจเปลี่ยนไปสู่ภาคอุตสาหกรรม โดยเพิ่มร้อยละ ๒๕.๖ ต่อผลผลิตรวมของประเทศใน พ.ศ. ๒๕๓๒ สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนจากชนบทสู่ความเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ในด้านประชากรสามารถลดอัตราเพิ่มของประชากรไทยจากร้อยละ ๑.๗ ใน พ.ศ. ๒๕๒๙ เหลือเพียงร้อยละ ๑.๕๖ ใน พ.ศ. ๒๕๓๒ แต่ประเทศไทยยังคงมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การขาดทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ ค่าจ้างแรงงานและราคาที่ดินมีแนวโน้มสูงขึ้น การออมในประเทศยังเพิ่มขึ้นน้อย มีความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนภาวะผันผวนของเศรษฐกิจโลก ต่อมาก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนผ่านแห่งยุคสมัยที่สำคัญตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙) ซึ่งเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นเป้าหมายหลัก ๓ ประการ คือ ปริมาณในทางเศรษฐกิจ คุณภาพของประชากร และความเป็นธรรมทางสังคมควบคู่กันไป โดยรักษาอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องในระดับที่สูงพอควร มุ่งกระจายรายได้ และกระจายการพัฒนาไปสู่ภูมิภาคให้มากขึ้น ในขณะเดียวกันจะต้องเร่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ในด้านโครงสร้างประชากรมุ่งลดอัตราการเพิ่มประชากรให้เหลือร้อยละ ๑.๒ ใน พ.ศ. ๒๕๓๙ และลดอัตราประชากรที่ยากจนของประเทศร้อยละ ๒๕ ให้เหลือร้อยละ ๒๐ เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ดังนั้นในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ จึงมีทิศทางการพัฒนาที่พยายามเน้นเรื่องทรัพยากรมนุษย์ การกระจายรายได้ การปรับประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ การพัฒนาด้านสังคมและสวัสดิการ การนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ ตลอดจนการระดมเงินออมในประเทศเพื่อการพัฒนาต่อไป

ผลของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ คือ สามารถขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็น ๙ ปี และสามารถลดอัตราการเพิ่มของประชากรเหลือร้อยละ ๑.๒ ตามเป้าหมายการลงทุนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ปรากฏว่ายังมีประชากรที่ขาดมาตรฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิต การแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจะสูงขึ้น และช่วงท้ายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ เศรษฐกิจตกต่ำส่งผลกระทบด้านการเงิน การคลังของประเทศอย่างมาก²⁰⁶

๒. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ/วิธีการผลิต การบริโภคและการจำแนก แจกจ่ายของชุมชน

ผลสืบเนื่องจากการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะต่อมา ส่งผลให้ประเทศไทยในช่วงระยะการเปลี่ยนผ่านนี้ได้ตกอยู่ในกระแสการพัฒนาที่เรียกว่า “ทันสมัย” ภาวะดังกล่าวได้ทำให้เกิดการพัฒนาที่เน้นไปทางวัตถุนิยม การกระตุ้นให้เกิดการบริโภคนิยม การค้าและการเงินเสรี ผลพวงจากการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจที่ผ่านมาภายใต้นโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีและระบบการค้าซึ่งกลไกตลาดเป็นเครื่องมือและมีแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเหมือนเข็มทิศในการพัฒนา การพัฒนา



จึงเน้นหนักในภาคส่วนอุตสาหกรรมเป็นด้านหลัก โดยเชื่อว่าประสิทธิภาพการลงทุนและอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมจะทำให้เกิดการออมและการจ้างงานในภาคเกษตรกรรมในฐานะเป็นแรงงานสำรองและเป็นแหล่งวัตถุดิบในการผลิต ผลของการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรมจะจุดให้ภาคเกษตรมีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการลงทุน ภาพลักษณ์การพัฒนาจึงมุ่งในภาคอุตสาหกรรมเป็นอันดับแรก หลังจากนั้น

จะพัฒนากระจายไปยังภาคชนบท ซึ่งถือว่าเป็นระบบเศรษฐกิจจุลภาค เส้นทางแห่งการพัฒนาดังกล่าวได้สร้างความแปลกแยกในลักษณะแยกส่วนระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม ระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบทที่ชัดเจนและห่างออกจากกันมากยิ่งขึ้น²⁰⁷ สอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์²⁰⁸ ที่ได้สรุปผลการพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมไทยในภาคกลาง ซึ่งมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกับภาคเหนือตอนล่างไว้ว่า นับแต่ปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา การเจริญเติบโตของ “ตลาด” ตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ อาทิเช่น การสิ้นสุดของการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกการถดถอยของการเพาะปลูกข้าวและพืชไร่ขนาดของครัวเรือนที่เล็กลงเนื่องมาจาก อัตราการเพิ่มของ

²⁰⁶ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช. ๒๕๔๕. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของไทย . [Online]. Available: URL : <http://student.rint.ac.th/~jakkra/sheet4.doc>

²⁰⁷ ชมพู โกดิรัมย์. ๒๕๕๓. ทูทางสังคมของไทยในบริบทของโลก : การปรับตัวขึ้น
<http://dlibrary.spu.ac.th:8080/dspace/bitstream/doc>

²⁰⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ. (๒๕๔๔). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

ประชากรที่ลดลง รวมทั้งการขยายตัวของอุตสาหกรรมจากกรุงเทพฯสู่ภูมิภาค มีผลที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคกลางเป็นอันมาก การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ

ประการแรก ความหลากหลายของระบบการผลิตทางการเกษตร คือ นอกจากจะมีการผลิตข้าวเป็นพืชหลักแล้ว ยังมีระบบการปลูกอ้อย พืชสวน การประมงในเขตน้ำจืด การประมงเขตน้ำกร่อย และทำนาเกลือ ระบบเกษตรแบบไร่นาสวนผสม รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัวเนื้อ และวัวนม ควบคู่กันไปด้วย

ประการที่สอง การเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมและบริการในชนบทซึ่งมีผลต่อการจ้างแรงงานนอกภาคเกษตรทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านมากขึ้นอาชีพของชาวบ้านในหมู่บ้านมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะอาชีพรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ประการที่สาม การเจริญเติบโตของรายได้นอกภาคเกษตรกรรมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมืองรายได้นอกภาคเกษตรกรรมของหมู่บ้านมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และในหลายหมู่บ้านรายได้ส่วนนี้ได้ก้าวล้ำหน้ารายได้จากการเกษตร (รายได้นอกภาคเกษตร อาจจะถึงร้อยละ ๖๐ - ๗๐ ของรายได้ทั้งหมดของหมู่บ้าน) การเพิ่มขึ้นของรายได้นอกภาคการเกษตรแสดงถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับกรุงเทพฯ รวมทั้งเมืองอื่นๆ ในภาคกลางด้วย เพราะการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมีผลสำคัญต่อการขยายตัวและเสถียรภาพของรายได้นอกภาคการเกษตรและเป็นปัจจัยสำคัญที่เข้ามาแทนที่ปัจจัยทางฤดูกาล (เช่น ฟ้าฝนแล้ง) ที่เป็นปัจจัยสำคัญกำหนดแบบแผนการเข้าสู่ตลาดแรงงานในอดีต นอกจากนี้การขยายตัวของอุตสาหกรรมในภูมิภาคภาคกลางยังมีผลต่อการดึงดูดแรงงานจากหมู่บ้านโดยเฉพาะการย้ายถิ่นแบบถาวรมากขึ้นตามลำดับ

นับแต่ปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา สภาพการใช้แรงงานและตลาดแรงงานในหมู่บ้าน ภาคกลางได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก การทำนาและทำไร่ในหลาย ๆ พื้นที่ได้ใช้แรงงานรับจ้างมากยิ่งขึ้นตลอดจนมีการใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรเข้าทดแทนแรงงานคนและแรงงานสัตว์ ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานคืออัตราการเพิ่มของประชากรที่ลดลงนับแต่ทศวรรษ ๑๙๗๐ เป็นต้นมา ส่งผลให้ครัวเรือนมีขนาดเล็กลงจึงมีผลขนาดแคลนแรงงานในการทำ ไร่ นา ประกอบกับสมาชิกในครัวเรือนได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นเพราะสมาชิกในครัวเรือนน้อยลง มีผลต่อต้นทุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่ต่ำลง ผู้ที่จบการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย คือระดับอนุปริญญา ปวส. และปริญญาตรี ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับในช่วงปี ๒๕๓๐-๒๕๓๙ มีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมอยู่ในระดับสูงมาก และจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมได้กระจุกตัวมีเพียงแต่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลแต่ทว่ายังได้ขยายเข้าไปในเมืองภูมิภาคของภาคกลาง เช่น อโยธยา จะเชิงเทรา สระบุรี เป็นต้น การเติบโตของแรงงานอุตสาหกรรมในช่วงนี้มักจะเป็นการขยายตัวของอุตสาหกรรมที่เน้นทักษะหรือใช้แรงงานมีฝีมือมากขึ้น เช่นอุตสาหกรรมเกี่ยวกับอิเล็กทรอนิกส์ แผงวงจรไฟฟ้า อัญมณีต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับระดับการศึกษาของสมาชิกครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีระดับการศึกษาและมีมือแรงงานที่สูงขึ้น แรงงานจึงได้ย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านเข้าสู่เมืองมากขึ้นตามลำดับ ประมาณว่าในช่วง พ.ศ.๒๕๓๑-๒๕๔๑ แรงงานในภาคเกษตรในภาคกลางได้ลดลงจาก ๓.๕ ล้านคนเหลือเพียง ๒.๕ ล้านคนเท่านั้น การย้ายถิ่นนับแต่ปี ๒๕๒๘ เป็นต้นมา การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองมีแนวโน้มจะเป็นการย้ายถิ่นแบบถาวรมากขึ้น และหากพิจารณาถึง

สถานที่ทำงานนอกตำบลของผู้ย้ายถิ่นจะพบว่าในก่อนช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ ผู้ย้ายถิ่นมีแนวโน้มจะเดินทางไปทำงานในกรุงเทพฯ ซึ่งสอดคล้องกับการ ศึกษาของ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณ²⁰⁹ ที่ได้ศึกษา สภาพทางเศรษฐกิจในภาคเหนือตอนล่างพบว่า ประมาณ พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๒๒ มีความเคลื่อนไหวในวงการ ธนาคารเอกชนเป็นจำนวนมากที่ทำรายงานสำรวจภาวะเศรษฐกิจในอำเภอต่างๆ ในหลายจังหวัดของ ภูมิภาคนี้ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาของกระทรวงการคลัง เพื่อขอเปิดธนาคารสาขาในเขต อำเภอ เหตุผลหนึ่งในหลายประการก็คือ ความเติบโตของธุรกิจรับซื้อข้าวและพืชไร่ สำหรับภูมิภาคของ ภาคเหนือตอนล่าง มีภาพของการขยายตัวของเศรษฐกิจพืชไร่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๖ โฆษิต ปันเปี่ยมราษฎร์ ได้ เสนองงานเรื่องชนบทไทย: ความก้าวหน้าและล้าหลัง ในหนังสือของเขาได้เสนอผลการสำรวจภาคเหนือ ตอนล่างเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านยากจน ๑๙ แห่ง ในพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาชนบท ๑๑ อำเภอ ของ ๗ จังหวัด คือ อุตรดิตถ์ สุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ และอุทัยธานี ครอบคลุมจำนวนประชากร ๑,๖๙๔ ครัวเรือน ผลของการสำรวจพบข้อมูลที่น่าสนใจ สรุปได้ดังตาราง ต่อไปนี้

สภาพพื้นฐานเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน	ร้อยละ
ทำไร่อย่างเดียว	๔๕.๔
ทำนาอย่างเดียว	๒๓
ทำนา ทำไร่	๒๑.๓
ประกอบอาชีพรับจ้าง	๑๐.๓
อพยพมาจากแหล่งต่างๆ	๓๐
จำนวนเฉลี่ยของพื้นที่นาในครอบครัว	๒๘ ไร่
ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่	๒๕ ถัง
จำนวนเฉลี่ยพืชไร่	๑๐ ไร่
ครัวเรือนมีรายได้จากขายข้าว	๑๗,๕๐๐ บาท/ปี
ครัวเรือนมีรายได้จากพืชไร่	๑๔,๙๐๐ บาท/ปี
ครัวเรือนทำนา และพืชไร่มีรายได้	๑๕,๖๐๐ บาท/ปี
ครัวเรือนไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเพาะปลูก	(พท.นา ๑๐ ไร่, พท. ไร่ ๑๐ ไร่)
รายได้จากการรับจ้างวันละ	๓๑.๒
ครัวเรือนอพยพออกไปหางานนอกท้องถิ่น	๓๐-๔๐ บาท
รายได้เสริมจากของป่า	๑,๓๐๐-๓,๕๐๐ บาท/ไร่/ปี
ประชากรในหมู่บ้านมีการศึกษาเกินประถม ๖	๐.๔
คนอพยพออกไปหางานภายนอกหมู่บ้าน	อายุระหว่าง ๑๘-๓๐ ปี

²⁰⁹ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณ, ๒๕๔๖. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง, กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ระบบการผลิตแบบพันธะสัญญา ซึ่งเกิดจากการเข้ามาแทรกแซงของทุนนิยมขนาดใหญ่ ลักษณะการเข้ามาของกลุ่มเหล่านี้มีหลายรูปแบบ เช่น การเข้ามาดำเนินการจัดซื้อที่ดินผืนใหญ่เพื่อทำสวนผลไม้ การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรรายย่อยให้รวมกันเพื่อผลิตพืชผลป้อนโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งรวมไปถึงการเลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ในภูมิภาคแห่งนี้ประมาณ ๒๐ กว่าปีมาแล้ว และแพร่หลายนับตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๓๐ กว่า ๆ เป็นต้นไป สำหรับเหตุผลของการเข้าร่วมโครงการของบริษัทขนาดใหญ่เหล่านี้ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าต้องการทางเลือกให้แก่ตนเอง แม้จะรู้ว่าตนเองต้องเป็นเบี้ยล่างของบริษัท ทั้งนี้เพราะบริษัทจะรับซื้อเฉพาะผลผลิตที่ได้มาตรฐานตามที่ตกลงไว้เท่านั้น ความเสี่ยงอื่นๆ เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นที่น่าสังเกตว่าในเขตที่มีการผลิตข้าวได้อุดมสมบูรณ์นั้น การเข้าร่วมกิจกรรมประเภทนี้จะมีน้อย แต่ในเขตที่ห่างไกลเช่นอำเภอรอบนอกของพิษณุโลก เช่น บางระกำ วัดโบสถ์ นครไทย เนินมะปราง จะมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการผลิตพืชการเกษตรพันธะสัญญาอย่างแพร่หลาย

กล่าวโดยสรุปสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับเศรษฐกิจในระดับหมู่บ้านทั่วไปทั่วประเทศ กล่าวคือ การขยายตัวของ



เศรษฐกิจแบบการตลาดและระบบทุนนิยม ส่งผลให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงแผนการผลิตจากการผลิตแบบพอเพียงไปเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก การผลิตเพื่อขายเน้นการผลิตเป็นจำนวนมากด้วยพื้นที่ขนาดใหญ่ ส่งผลให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อม การรุกพื้นที่ป่า และที่สำคัญคือ ทำให้ชาวบ้านผลิตผลผลิตเพียงไม่กี่ชนิดหรืออาจจะเพียงชนิดเดียวเพื่อให้ได้ปริมาณมาก ชาวบ้านจึงต้องลดหรือ

ละเลิกการผลิตผลผลิตหลากหลายชนิดที่เคยเลี้ยงตนเองได้ลง ชาวบ้านจึงพึ่งตนเองได้น้อยลงทุกที เมื่อชาวบ้านผลิตเพื่อขายสู่ตลาดมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ผักพื้นและพืชพื้นตลาดมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ผลคือ หากเกิดการผันผวนของราคาผลผลิตในยามที่ราคาผลผลิตสูงขึ้นชาวบ้านก็ได้ประโยชน์ แต่เมื่อราคาผลผลิตตกต่ำชาวบ้านก็จะได้รับผลกระทบในด้านตรงข้ามรายได้ตกต่ำ ขาดทุนและเป็นหนี้เป็นสินในที่สุด ในขณะที่ราคาปัจจัยการผลิตยังคงสูงขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านต้องขาดทุนมากขึ้นเรื่อย ๆ ผิดกับการผลิตเพื่อยังชีพในสมัยก่อน ที่แม้จะไม่ทำให้ร่ำรวยได้ แต่ชาวบ้านก็สามารถพึ่งตนเองได้เลี้ยงตนเองได้ ไม่ต้องคอยรับผลจากความผันผวนของราคาผลผลิต ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนจากงานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่องที่กล่าวถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชน ดังเช่น งานโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัดที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคด จังหวัดอุทัยธานี²¹⁰ ได้อธิบายถึงการขยายพื้นที่การเพาะปลูก

²¹⁰ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัดที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคด จังหวัดอุทัยธานี

เพื่อเพิ่มผลผลิตของเกษตรกรในชนบทว่า “ชาวไทยในพื้นที่ราบได้เข้ามาซื้อที่ทำกินต่อจากชาวกะเหรี่ยง เพื่อเพาะปลูกพืชเพื่อการค้า ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เน้นเศรษฐกิจการค้า มากกว่าเศรษฐกิจแบบพอเพียง ทำให้ชุมชนชาวกะเหรี่ยงในเขต อำเภอห้วยคด หันมาเพาะปลูกสับปะรด ข้าวโพด และพืชไร่อื่น ๆ เพื่อการค้ามากกว่าวิถีชีวิตเศรษฐกิจชุมชนแบบเรียบง่าย ของความเชื่อดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง”

ยุคที่ ๓ ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง(พ.ศ.๒๕๔๑ – ปัจจุบัน)

เมื่อก้าวมาถึงยุคที่ ๓ ประมาณปี พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมา เป็นช่วงที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เนื่องจากการที่ประเทศไทยก็ก้าวเข้าสู่การเป็นอุตสาหกรรม และการผลิตเพื่อส่งออกในระบบการค้าโลกแบบแนบแน่นยิ่งขึ้นและอวดอ้างว่าจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้เกิดการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงานราคาถูกจากชนบทเข้ามาสู่เมืองใหญ่ ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมจากเมืองใหญ่ก็แพร่เข้าไปสู่ชนบทเข้มข้นมากขึ้นกว่าในยุคก่อน ๆ อย่างไรก็ตามในแวดวงวิชาการ นักวิชาการค่อนข้างจะกังวลและวิพากษ์วิจารณ์ต่อความทันสมัย และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างเร่งรีบ การเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมเปลี่ยนสู่ความเป็นอุตสาหกรรมและเมืองมากขึ้น การขยายตัวของภาคบริการทำให้เกิดการล่มสลายของชุมชนชนบท เมืองและชนบทผนึกแน่นในเชิงการแลกเปลี่ยนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การค้าปลีก ร้านสะดวกซื้อ รุกคืบไปทุกชุมชนหมู่บ้าน การติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วโดยใช้เทคโนโลยีเป็นไปอย่างสะดวกสบาย โทรศัพท์มือถือเป็นเครื่องมือติดต่อสื่อสารกันแทบทุกครัวเรือน ชุมชนและสังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่อีกครั้งนับแต่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนามาเป็นแบบทันสมัย สังคมเกิดสภาวะของความไร้ระเบียบ หรือต้องมีการจัดระเบียบใหม่ขึ้นในสังคมและชุมชน ชุมชนเคยเป็น “ชีวิต” ของชาวบ้าน เป็นศูนย์กลางของการดำรงอยู่ ได้ถูกทำลายไปโดยวิถีชีวิตแบบใหม่ ชุมชนไม่มีอยู่อีกต่อไปทั้งในเมืองและชนบท หมู่บ้านเคยเป็นสถาบันหนึ่ง เป็นรากฐานที่สำคัญของชุมชน แต่ในปัจจุบันหมู่บ้านมีลักษณะเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ในชุมชนสมาชิกต่างมีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกันในลักษณะตัวใครตัวมัน การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบการตลาดและระบบทุนนิยมส่งผลให้ชาวบ้านเปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากการผลิตแบบพอเพียงไปเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก

คุณค่าทางวัฒนธรรมซึ่งแฝงอยู่ในแบบแผนการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ของชาวบ้านในชุมชนได้ถูกทำลายในเกือบหมดสิ้นเมื่อวัฒนธรรมทุนนิยมคุกคามชุมชนมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ภายใต้ระบบทุนนิยมค่านิยมแบบมุ่งแสวงหาประโยชน์ใส่ตน มุ่งกองโดยแสวงหากำไร ผลักดันให้ชาวบ้านถดถอยลงเรื่อย ๆ ชาวบ้านมุ่งสะสมโภคทรัพย์และความมั่งคั่ง จนละเลยคุณค่าของจิตวิญญาณ คุณค่าของการดำรงชีวิตและเพื่อนมนุษย์แต่กลับไปให้ความสำคัญต่อวัตถุและโภคทรัพย์ ขำรายไปกว่านั้น เมื่อชุมชนถูกกลืนกินโดยระบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง ดังเช่นชีวิตของผู้คนในเมืองแล้ว...และนั่นยังผลักดันให้ชุมชนและชาวบ้านถูกดูดกลืนเข้าสู่สังคมเมืองและระบบทุนนิยมมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ นำไปสู่การฟุ้งเฟ้อสังคมเมืองและการล่มสลายของชุมชนมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน

ส่วนย่อย ส่วนต่าง ๆ ของชุมชน²¹¹ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ปก แก้วกาญจน์²¹² ได้ข้อสรุปว่า ระบบการผลิตเพื่อขายหรือระบบทุนนิยมนั้น เป็นระบบที่เกิดจากสังคมอุตสาหกรรมของประเทศตะวันตก แล้วได้แพร่กระจายเข้าสู่สังคมไทยในระดับนายทุนพาณิชย์และผู้ถืออำนาจรัฐโดยเฉพาะผู้นำประเทศและ คณะรัฐบาล แล้วความคิดตามแนวระบบการผลิตเพื่อขายก็ได้ปรากฏออกมาในรูปของการปฏิบัติและได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาทั่วโดยจงใจและไม่จงใจ ชาวนาชาวไร่ได้กลายเป็นนักบริโภคอย่างชาวเมืองแต่มีรายได้แบบชาวชนบท ชุมชนรู้สึกว่าการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกและชาวเมืองเป็นรูปแบบที่ทันสมัย เกิดช่องว่างทางความคิดและค่านิยมระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ซึ่งถูกครอบงำด้วย อิทธิพลของวิถีชีวิตแบบใหม่ ชุมชนหมู่บ้านตกอยู่ใต้อิทธิพลของระบบการผลิตเพื่อขายของนายทุน อุตสาหกรรมและนายทุนพาณิชย์ที่พยายามทุ้มผลิตสินค้าอุตสาหกรรมโดยเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือยและ พยายามทุ้มโฆษณาประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อมวลชนเพื่อมอมเมาให้ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวไร่ ชาวนานิยมบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยเหล่านั้นอันไม่สอดคล้องกับรายได้ของแต่ละบุคคลและแต่ละครอบครัว ทรัพยากรท้องถิ่น เช่นพวกกุ้ง หอย ปู ปลา ซึ่งเคยเป็นอาหารหล่อเลี้ยงชุมชน ได้รับผลกระทบจาก ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของระบบการผลิตเพื่อขาย หัตถกรรมพื้นบ้านซึ่งชุมชน ชาวนาได้ผลิตขึ้นเพื่อบริโภคและรับใช้ชีวิตชุมชนมาเป็นเวลานาน ได้ลดความนิยมและถดถอยลง ชาวนา มีภาระหนี้สินซึ่งเกิดจากการซื้อหาปัจจัยการผลิต อาหารจากตลาดมาชดเชยอาหารจากแหล่งธรรมชาติ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เกิดความไม่สมดุลขึ้นระหว่างรายรับกับรายจ่าย ชีวิตชุมชนต้องผูกพัน กับระบบตลาด ต้องดิ้นรนเพื่อแสวงหาเงินตรา หาเวลาว่างได้ยากขึ้น เกิดนายทุนน้อยในชุมชน ชาวนา เปลี่ยนสถานภาพเป็นกรรมกรและมีการขายแรงงานมากขึ้น ช่องว่างทางเศรษฐกิจของชุมชนค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกไปโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนมีอาชีพหลากหลายมากขึ้น นั้นหนทางการเชิงพาณิชย์ได้รุกรอบงำวิถีชีวิตชุมชนในขณะเดียวกันนั้นหนทางการแบบพื้นบ้านได้ค่อย ๆ ลดบทบาทลง ผลผลิตของการศึกษาให้ประโยชน์เพื่อรับใช้นายทุนรัฐ นายทุนอุตสาหกรรมและนายทุน พาณิชยกรรมมากกว่ารับใช้ชุมชน ผู้ผ่านการศึกษารัฐส่วนใหญ่จะหนีชุมชน เพราะผลผลิตของ การศึกษาไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันภายในชุมชน ได้ค่อยเปลี่ยนจากแบบ ปฐมภูมิเป็นแบบทุติยภูมิมากขึ้นและมากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในยุคปัจจุบันนี้เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไทยอย่างรวดเร็วและรุนแรง ระบบทุนนิยม บริโภคนิยมครอบงำคนไทยและสังคมไทย เกิด การไหลบ่าทางวัฒนธรรม อันเกิดจากความรวดเร็วในการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ซึ่งส่งผล กระทบต่อวิถีคิด ทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนิน ชีวิตประจำวันของคนไทยเป็นอย่างมาก สังคมไทยผ่านเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์หรือโลกไร้พรมแดนอย่าง

²¹¹ ยุคติ มุกตาวิจิตร.(๒๕๔๘).อ่าน "วัฒนธรรมชุมชน" : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : พ้าเดียวกัน.

²¹² ปก แก้วกาญจน์. ๒๕๓๑.ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อ ขาย ในช่วง ๒ ทศวรรษ(ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเขาเจ็ญ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง).สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

รวดเร็ว สามารถรับวัฒนธรรมจากทุกมุมโลก ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมหลายอย่างมาใช้ เช่น แฟชั่นการแต่งกาย การตกแต่งร่างกาย การใช้คำพูดตามคำโฆษณา การใช้เวลาว่างตามห้างสรรพสินค้า ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ เมืองกับชนบทไม่แตกต่างกันในเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการบริโภคนิยมสูงสุด แม้ว่าจะมีความพยายามปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรมเริ่มต้นเป็นจริงเป็นจังในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘- ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๔๐ - พ.ศ. ๒๕๕๔) ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ โดยเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และวิถีการพัฒนาอยู่บนพื้นฐาน “ดุลยภาพเชิงพลวัต” โดยเชื่อว่า กระบวนทัศน์การพัฒนาดังกล่าวนี้จะเป็นภูมิคุ้มกันให้สังคมและชุมชนสามารถปรับตัวพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากความผันผวนของกระแสโลกาภิวัตน์ อันจะนำไปสู่ “ความอยู่ดีมีสุข” ของคนไทยทั้งชาติ เป็น “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” ได้หรือไม่ จึงเป็นโจทย์ที่ท้าทายในการแก้ปัญหาของการพัฒนาประเทศและเป็นทางออกของการพัฒนาที่ลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทและลดความห่างของชนชั้นกลางผู้ทำการผลิตในเมืองกับผู้ใช้แรงงาน และเสริมความเข้มแข็งในภาคเกษตรกรรมเพื่อมิให้คนส่วนมากของประเทศถูกขับออกไปอยู่ขอบริมของเส้นทางการพัฒนาดังเช่นอดีตในยุคเร่งพัฒนาประเทศสู่ความเป็นอุตสาหกรรม ปัจจัยหรือเงื่อนไขที่เป็นตัวแปรสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทยในยุคสมัยปัจจุบันนี้ได้แก่

๑. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ - ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๕๔)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๕๔) มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างจริงจัง โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือ เพิ่มปริมาณการเตรียมความพร้อมเด็กปฐมวัย เตรียมการขยายโอกาสทางการศึกษาเป็น ๑๒ ปี ยกระดับฝีมือแรงงาน ให้ผู้ด้อยโอกาสได้รับโอกาสพัฒนาเต็มตามศักยภาพ ลดอัตราการประสอันตรายจากการทำงานและอุบัติเหตุต่าง ๆ รักษาเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจไทยโดยลดการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดให้อยู่ในระดับร้อยละ ๓.๔ ของผลิตผลรวม ระดมการออมภาคครัวเรือนให้เพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ ๑๐ ของผลิตผลรวม ขยายบริการโครงสร้างพื้นฐานสู่ภูมิภาคและชนบท ลดสัดส่วนคนยากจนของประเทศให้น้อยกว่าร้อยละ ๑๐ อนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่า และรักษาป่าชายเลน สร้างโอกาสและเพิ่มทางเลือกในการประกอบอาชีพเกษตรแบบยั่งยืน และเพิ่มการลงทุนในการควบคุมและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรสังคมโลกในระบบโลกาภิวัตน์ ในยุคสมัยนี้การพัฒนาประเทศภายใต้กระบวนทัศน์เดิมได้ถูกปรับเปลี่ยนไปภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙-๑๐ โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอุดมการณ์แห่งการพัฒนาในมิติใหม่ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๕๙) เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ฯ มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤติ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ จึงเป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้นำทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะปานกลางที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ระยะยาวและมีการดำเนินการต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ ในด้านแนวคิดที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของ

การพัฒนา" ในทุกมิติอย่างเป็นองค์รวมและให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ทั้งด้านคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างระบบบริหารจัดการภายในที่ดีให้เกิดขึ้นในทุก ระดับ อันจะทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืนที่มี "คน" เป็นศูนย์กลางได้อย่างแท้จริงผลการพัฒนาประเทศใน ระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ สรุปได้ว่า ประสบความสำเร็จที่น่าพอใจ เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวได้ อย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ ๕.๗ ต่อปี เสถียรภาพทางเศรษฐกิจปรับตัวสู่ความมั่นคง ความยากจน ลดลง ขณะเดียวกันระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้นมาก อันเนื่องมาจากการดำเนินการเสริมสร้าง สุขภาพอนามัย การมีหลักประกันสุขภาพที่มีการปรับปรุงทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดยครอบคลุมคน ส่วนใหญ่ของประเทศ และการลดลงของปัญหายาเสพติด ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายบริบท ทั้งที่เป็นโอกาส และข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกัน พร้อม รับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น

โดยยังคงอยู่ภายใต้ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" มาเป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาแบบบูรณาการเป็น องค์รวมที่มี "คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" ต่อเนื่อง จากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ และแผนพัฒนาฯ ฉบับ ที่ ๙ และให้ความสำคัญต่อการรวมพลังสังคมจาก ทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอน ของแผนฯ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายการขับเคลื่อน ยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่การปฏิบัติ รวมทั้งการ ติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามการขับเคลื่อนการพัฒนาตาม ทิศทางดังกล่าวต้องสอดคล้องกับแนวโน้มของบริบทการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมี ๕ บริบท ดังนี้ (๑)การรวมตัว ของกลุ่มเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงในตลาดการเงินของโลก (๒)การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่าง ก้าวกระโดดความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศเทคโนโลยีชีวภาพ เทคโนโลยีวัสดุ และ นาโนเทคโนโลยี สร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งในด้านโอกาสและภัยคุกคามจึง จำเป็นต้องเตรียมพร้อมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดังกล่าวในอนาคต (๓)การเปลี่ยนแปลง ด้านสังคม ปัจจุบันประเทศที่พัฒนาแล้วหลายประเทศกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นทั้งโอกาสและภัย คุกคามต่อประเทศ (๔)การเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (๕)การเคลื่อนย้ายของคน อย่างเสรี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการขนส่งและกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้มีการเดินทางทั้งเพื่อการ ท่องเที่ยวและการทำธุรกิจในที่ต่าง ๆ ทั่วโลกมากขึ้น รวมทั้งสังคมและเศรษฐกิจฐานความรู้



๒. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ/วิธีการผลิต การบริโภคและการจำหน่ายของชุมชน

สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านในยุคปัจจุบันโดยเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนล่างนั้น จีราภรณ์ สถาปนาวรรณะ²¹³ ได้สรุปลักษณะของเศรษฐกิจหมู่บ้านในยุคปัจจุบันไว้ ๔ แบบคือ

๑. ในเขตลุ่มแม่น้ำที่มีการจัดการน้ำอย่างเพียงพอ ชาวนาสามารถผลิตข้าวได้ถึง ๒-๓ ครั้งต่อปี เขตนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะผลิตข้าวเชิงพาณิชย์ และนำเงินสดมาซื้อข้าวบริโภค รวมทั้งมีการผลิตพืชผลอื่นๆ เนื่องจากหมู่บ้านตามริมน้ำได้กลายเป็นเขตชานเมือง การปรับตัวของชาวนาจึงมีอยู่สูง บางครอบครัวได้ให้เข้านา แล้วผันตัวเองมาทำงานรับจ้างเนื่องจากการเดินทางระหว่างหมู่บ้านกับเมืองไม่ไกลนัก บางครอบครัวอาจประกอบกิจการค้าขายภายในหมู่บ้าน สำหรับผู้ไม่มีที่ดินก็อาจจะรับจ้างภายในหมู่บ้าน หรือเดินทางไปกลับระหว่างเมืองกับหมู่บ้าน หรือออกจากหมู่บ้านไปทำงานที่อื่น ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบทนี้จะมีฐานะเศรษฐกิจแตกต่างอย่างหลากหลาย มีทั้งกลุ่มคนมั่งมี ปานกลาง และยากจน การปรับตัวเกิดขึ้นอย่างมาก เช่นการเกิดกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งบทบาทของแม่บ้านในการผลิตสินค้าต่าง เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดในเมือง

๒. ในเขตที่มีการเพาะปลูกพืชไร่ ที่เป็นหมู่บ้านที่เกิดจากการบุกเบิกในระยะหลัง ชาวบ้านอาจมีการปลูกข้าวไว้บริโภคบ้าง แต่ส่วนใหญ่ใช้เงินจากการขายพืชไร่มาซื้อข้าวบริโภค หมู่บ้านลักษณะนี้จะมีปรากฏให้เห็นมากในเขตนครสวรรค์ สุโขทัย และพิษณุโลก ที่มีการบุกเบิกเขตป่าอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในส่วนหลังของปี พ.ศ.๒๕๐๐ ชาวบ้านบางส่วนจะเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญา ดังปรากฏในเขตอำเภอรอบนอกของสุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก และนครสวรรค์ การออกไปทำงานทำนอกหมู่บ้านเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว เนื่องจากการทำพืชไร่ต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก

๓. ในเขตที่มีการผลิตเพื่อบริโภคในลักษณะเกษตรผสมผสาน เกษตรกรที่ประสบปัญหาหนี้สินจากการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้น ได้ปรับเปลี่ยนตัวเองมาเป็นเกษตรกรผู้ผลิตเพื่อบริโภค และนำส่วนเหลือจำหน่ายอยู่อย่างแพร่หลายในเขตนครสวรรค์ พิจิตร และพิษณุโลก ทั้งนี้เกิดจากการทำงานร่วมกันของนักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และชาวบ้าน ผู้ต้องการปลดพันธะจากหนี้สิน ทำให้เกิดกลุ่มแกนนำ นำการขยายเครือข่ายเพื่อเผยแพร่แนวคิดเกษตรพอเพียงและพึ่งตนเอง ซึ่งเริ่มมีปรากฏในหมู่บ้านที่อยู่เขตรอบนอก ซึ่งชาวบ้านยังคุ้นเคยกับวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตัวเอง เป็นที่น่าสังเกตว่าการเกษตรที่อยู่ในเขตใกล้เมืองและใกล้แหล่งน้ำชลประทาน การปรับเปลี่ยนความคิดในการผลิต เพื่อบริโภคยังมีอยู่เป็นส่วนน้อย

๔. เขตที่มีการผลิตเพื่อบริโภคและยังพึ่งพิงกับป้าธรรมชาติ ในเขตที่สูงของภูมิภาคนี้เป็นป่าและภูเขาจำนวนมาก หมู่บ้านประเภทนี้โดดเดี่ยวและห่างไกล ระบบการครองชีพจึงยังพึ่งพิงกับธรรมชาติเป็นอย่างสูง บางครอบครัวยังชีพด้วยการผลิตข้าวเพื่อการบริโภค และแสวงหาเงินสดโดยทำ

²¹³ จีราภรณ์ สถาปนาวรรณะ, ๒๕๔๖ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง, กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์,

พืชไร่และเก็บของป่าขาย บางแห่งก็บุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกพืชผลที่สอดคล้องกับพื้นที่และอากาศ เช่นการปลูกผลไม้เมืองหนาวในเขตพิษณุโลก-เพชรบูรณ์ บางแห่งก็ทำไร่ตามฤดูกาล ไร่จำตัดไม้ หรือขายที่ดินให้นายทุนทำสวนพักผ่อน แต่บางชุมชนมีการตื่นตัวในการรักษาป่า ขบวนการรักษาป่าของชาวบ้านมีความเติบโตอย่างน่าสนใจ

ปรากฏการณ์ของสภาพทางเศรษฐกิจดังกล่าวสอดคล้องกับข้อค้นพบของงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายกรณี ดังกรณีต่อไปนี้ “มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงบ้าน ไม่ได้ออกไปขายเองเหมือนแต่ก่อน ส่วนการแลกเปลี่ยนสินค้า ก็ผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อที่บ้านของตานั่นเอง การเดินทางในปัจจุบันนี้ ก็เปลี่ยนมาเป็นรถจักรยาน รถโดยสารประจำทาง รถจักรยานยนต์ เป็นต้น การซื้อหาสินค้า ในปัจจุบันก็มีตลาดนัดในหมู่บ้าน รถค้าแร่และห้างสรรพสินค้าในตัวอำเภอชุมแสง ความสัมพันธ์ของคนภายในครอบครัว”²¹⁴ “การทำนาได้เปลี่ยนแปลงใช้เครื่องทุ่นแรง ใช้เครื่องจักรกลทั้งหมด การไถนาที่ใช้รถไถ การหว่านข้าว หว่านปุ๋ยก็ใช้เครื่องหว่าน การเกี่ยวข้าวก็ใช้รถเกี่ยวถ้ามีพื้นที่ดินปลูกข้าวจำนวน ๒๐-๓๐ ไร่ ก็จะเกี่ยวเพียงวันเดียวก็แล้วเสร็จ และก็นำข้าวเปลือกที่นำไปขายให้โรงสีได้เลย การนำข้าวไปสีไว้บริโภคก็ถูกเปลี่ยนไป พี่น้องบ้านห้วยร่วมได้ไปซื้อข้าวที่ใส่ถุงสำเร็จมาไว้บริโภคได้เลย อาหารที่ใช้ในการบริโภค จะมีรถขายกับข้าวมาตามถนนบริเวณหมู่บ้านบริการถึงบ้านอาหารที่มีในธรรมชาติ ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา พืชผัก จะหาได้ยาก เพราะการเพาะปลูกข้าวจะใช้วัตถุเคมีเป็นจำนวนมากได้แก่ยาปราบศัตรูพืช ยาฆ่าหญ้าทำให้มีสารตกค้างในนาข้าวมีมากมาย กุ้ง หอย ปู ปลา ดายในนาข้าวทำให้ชุมชนบ้านห้วยร่วมหาวัตถุดิบที่เป็นอาหารได้ยาก”²¹⁵ “เศรษฐกิจในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีห้างสรรพสินค้าเข้ามาหลายแห่ง มีการแข่งขันในการค้ามากขึ้น”²¹⁶ “อาชีพทำเครื่องดินเผาได้มีราชการเข้ามาให้ความรู้มากขึ้น เริ่มมีการให้ทุนเพื่อทำโรงงานมีผลผลิตเครื่องปั้นดินเผา มีเครื่องจักรใช้ทุ่นแรง กำลังผลิตมากขึ้นตามลำดับ คนมอญมีฐานะดีขึ้น ราคาสินค้ามีราคาเพิ่มขึ้น ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่ม มีพิพิธภัณฑ์หมู่บ้าน มีสินค้าโอท็อป มีนักท่องเที่ยวมาชมเครื่องดินเผา มีสินค้าขายให้นักท่องเที่ยว จะเห็นจากริมถนนจะมีสินค้าออกมาวางขายจำนวนมาก”²¹⁷ “การคมนาคมสะดวกสบายมากขึ้น มีรถยนต์รับจ้างเพื่อไปซื้อสินค้าไปตัวอำเภอ มีร้านค้าต่าง ๆ มากขึ้นสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มมากขึ้นมีตลาดนัดตามหมู่บ้าน และตลาดนัดในตัวอำเภอจึงทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางได้อย่างสะดวก

²¹⁴ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

²¹⁵ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิต

ของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสวาสดี (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)

²¹⁶ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง โครงการศึกษาเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ นครสวรรค์

²¹⁷ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

รวดเร็วรวมถึงการมีรถยนต์ใช้ส่วนตัว จึงทำให้สามารถซื้อสินค้าที่ต้องการได้ในเวลาที่ต้องการรวมทั้งการมีสินค้าประเภทพลาสติกเข้ามาจำหน่ายในตลาดในอำเภอและตามตลาดนัด²¹⁸

ผลกระทบทางด้านสังคม วัฒนธรรมและประเพณี

การเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม วัฒนธรรมและประเพณีในสังคมไทยนี้เราจะพบว่าในสมัยก่อนที่เรายังไม่ได้ติดต่อกับสังคมอื่น หรือมีการติดต่อกันน้อยมากนั้น ค่านิยมทางวัฒนธรรม และพฤติกรรมของคนไทยจะเปลี่ยนแปลงไปน้อยมากหรือเกือบจะไม่เปลี่ยนแปลงเลย แต่ในปัจจุบันนี้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมและวัฒนธรรมไทยล้วนได้รับอิทธิพลจากกระบวนการพัฒนาแบบทุนนิยม ซึ่งมีแนวการพัฒนาที่มุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรมตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา และในปัจจุบันกระแสแห่งความเป็นโลกาภิวัตน์ (globalization) และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology) เพิ่มขึ้นจากความเป็นอุตสาหกรรมนั้นอีกด้วย จนกลายเป็นสังคมแบบพหุ (plural society) ที่มีความหลากหลายมากขึ้น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป การมุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่นคงในด้านรายได้ ทำให้คนไทยและสังคมไทยมีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคม คือการย่อหย่อนในศีลธรรม จริยธรรม ขาดระเบียบวินัย การเอารัดเอาเปรียบส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่งดงามของไทยเริ่มจางหายไปพร้อมกับ การล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรมของท้องถิ่น นอกจากนี้สภาพบีบคั้นทางจิตใจของคนในสังคมเกิดจากความแออัดของชุมชนเมือง สภาวะแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงซึ่งมาพร้อม ๆ กับการกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่กระนั้นก็ตาม เมื่อมองโดยภาพรวมของสังคมไทยแล้ว ส่วนใหญ่จะมีลักษณะแบบไมตรีสัมพันธ์เป็นพื้นฐาน และมีทิศทางหรือวิวัฒนาการสู่แบบสัมฤทธิ์สัมพันธ์มากขึ้นเมื่อบริบทสังคมไทยอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน คุณลักษณะของคนไทย ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และสังคม ก็อยู่ในระยะเปลี่ยนผ่านเช่นกัน จากคุณลักษณะแบบไมตรีสัมพันธ์ สู่คุณลักษณะแบบสัมฤทธิ์สัมพันธ์ โดยในปัจจุบันคนไทยส่วนใหญ่จะมีคุณลักษณะแบบผสมผสานระหว่างคุณลักษณะแบบไมตรีสัมพันธ์กับแบบสัมฤทธิ์สัมพันธ์ ในส่วนของวัฒนธรรมประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปในเชิงคุณค่าที่เน้นวัตถุนิยมมากกว่าคุณค่าทางด้านจิตใจ กิจกรรมหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ถูกจัดทำขึ้นจากภาครัฐร่วมกับประชาชนมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากใช้วัฒนธรรมประเพณีเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจที่เน้นรายได้และเงินตราที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมเหล่านั้น คุณค่าทางด้านจิตใจเริ่มลดลง ดังผลการวิจัยของยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่องที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ อาทิ “งานประเพณีแข่งเรือในจังหวัดนครสวรรค์พบว่าประเพณีต่าง ๆ เน้นเรื่องวัตถุนิยมมากกว่าด้านจิตใจ ซึ่งในอดีตเรือที่ชนะในการแข่งขันก็จะได้รับรางวัลเพียงพาสีต่าง ๆ มาผูกที่หัวเรือของตนเท่านั้น บางทีก็จะได้ชะลอมจากวัดที่เป็นเจ้าภาพแจกให้ ในชะลอมนั้นก็จะมีผลไม้มาแบ่งกันกินเท่านั้นเอง แต่การแข่งขันในปัจจุบันมีการพนันขันต่อเป็นเงินทองมาเป็นปัจจัยสำคัญ การ

²¹⁸ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาหู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

แข่งเรือในแต่ละปี หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่ามีเดิมพันเป็นล้านบาทก็มี เรือของวัดโคชนะการแข่งขันบ่อย ๆ ก็จะมีค่าตัวเพิ่มขึ้นและได้ไปแข่งต่างจังหวัดบ่อย ๆ ซึ่งการทำเรือก็ยังคงประเพณีดั้งเดิมไว้อย่างเคร่งครัด โดยจะไม่มีมีการจ้างแต่อย่างใด ในระยะต่อมาชาวบ้านที่มาร่วมในกิจกรรมนี้ก็ลดลงบ้างเนื่องจากความเจริญเข้ามาคนเริ่มนิยมในวัตถุทำให้ต้องหาเงินให้มาก ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองจึงมีคนบางส่วนไปขายแรงงานยังต่างจังหวัดแต่ก็ยังมีส่วนมากที่ร่วมกันทำตามประเพณีเพราะมันเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต²¹⁹ “งานประจำปีปิดทองไหว้พระจะมีคนมาเที่ยวทุกปี ถึงแม้บางปีฝนจะตก คนก็ยังมาเที่ยวมาปิดทองไหว้พระเป็นจำนวนมาก งานประจำปีของวัดจอมคีรีนาคพรตกลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดนครสวรรค์ที่ทุกคนในชุมชนที่ต้องมีส่วนร่วมและช่วยกันรักษาไว้ปัจจุบันนี้ไม่มีอีกแล้ว ทุกอย่างเป็นเงินหมดต้องมีค่าจ้างทางวัดจึงต้องหารายได้เข้ามาให้มาก ๆ”²²⁰ สอดคล้องกับข้อสังเกตของ ม.ร.ว. อคินพยายามวิเคราะห์ว่างานบุญบั้งไฟได้ค่อย ๆ ถูกเปลี่ยนความหมายไป จากพิธีกรรมในท้องถิ่นให้กลายเป็นเพียงงานประเพณีของจังหวัด เมื่อรัฐให้ความสำคัญกับการจัดงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลัก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและท้องถิ่น ที่รัฐเข้ามาอุปถัมภ์ค้ำชูและแทรกแซงการให้ความหมายในพิธีกรรมมากขึ้น จนทำให้งานบุญบั้งไฟเพิ่มสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา ขณะที่ลดความเชื่อเกี่ยวกับผีหมู่บ้านลงไป แต่ในขณะที่งานบุญบั้งไฟยังอยู่ในสภาวะหัวเลี้ยวหัวต่อ พิธีกรรมและความเชื่อท้องถิ่นผ่านคนทรงในกลุ่มมเหสักข์ยังคงดำรงอยู่ได้ ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นครั้ง ๆ กลาง ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงพุทธ ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของรัฐเข้าด้วยกัน ความเข้าใจวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากแนวทางต่าง ๆ ของกลุ่มศึกษาก่อนหน้านี้ กล่าวคือแทนที่แนวทางนี้จะมองวัฒนธรรมในเชิงคุณค่าและจิตสำนึกที่เป็นเอกภาพและกลมกลืน ก็หันมามองวัฒนธรรมในเชิงความหมาย เชิงสัญลักษณ์ ที่ผสมผสานอย่างซับซ้อนและขัดแย้งกันเองได้ นอกจากนั้นยังเชื่อมโยงความคิดกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่าง ๆ และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้คนในวัฒนธรรมนั้น ๆ ด้วย ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจของสังคมสมัยใหม่²²¹

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและเงื่อนไขที่ยึดโยงการดำรงอยู่ของชุมชน

เดิมสังคมไทยประกอบขึ้นจากชุมชนของชาวบ้าน ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ววัฒนธรรมนี้เน้นให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและแก่ความผสมกลมกลืนกันในชุมชน มีความสัมพันธ์กันในเรื่องน้ำใจและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันฉันญาติมิตร ทั้งในกิจการสาธารณะ และกิจการส่วนตัว รวมทั้งความเอื้ออาทรในกรณีที่สมาชิกในชุมชนเจ็บป่วย ต่อเมื่อได้รับการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์สมัยใหม่ที่เน้นทุนนิยมและความทันสมัยเป็นสำคัญทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวถูกสั่นคลอนและลดน้อยถอยลงไป

²¹⁹ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

²²⁰ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวตาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

²²¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๕๒). มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา ยกเรื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

เรื่อย ๆ จนทำให้คนในสังคมไทยปัจจุบันเริ่มโยยหาและเรียกร้องถึงความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมให้กลับคืนมาในรูปแบบหรือปรากฏการณ์ใหม่ๆ

อย่างไรก็ตามความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดโยงผู้คนให้อยู่ร่วมกันได้ ซึ่งพอจะจำแนกออกเป็น ความเชื่อที่มีลักษณะเป็นสถาบันที่ผูกติดกับศาสนา และความเชื่อกับสิ่งลี้ลับเหนือธรรมชาติแต่ยังผูกโยงกับธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับจักรทิพย์ นาดสุภา²²² ความเชื่อพื้นฐานของชาวบ้านคือความเชื่อในบรรพบุรุษ คือเชื่อว่าเมื่อบุคคลตายไปผีของเขายังคงเผ้าคอยดูแลปกป้องรักษาและช่วยเหลือลูกหลานอยู่ เรียกว่าผีบ้านเรือน ซึ่งนับย้อนขึ้นไปตามสายบรรพบุรุษจนนับไม่ได้ “หลายชั่วหลายชอน” ทางภาคเหนือเรียกว่าผีปู่ย่า และทางภาคใต้เรียกว่าผีตายาย แม้ชนชาติส่วนน้อย เช่นพวกข่าก็นับถือผีบรรพบุรุษ เรียกว่าผีพ่อผีแม่ ชาวบ้านไทยมีหอผีบรรพบุรุษนี้อยู่บนหิ้งในห้องนอนของแต่ละครอบครัว ณ ระดับหมู่บ้านมีผีของชุมชนหมู่บ้าน ทางเหนือเรียกว่าผีเสื้อบ้านมีศาลอยู่ในหอย่อมป่ามีไม้ใหญ่ที่ทิ้งเหลือไว้ชายหมู่บ้าน เรียกว่าป่าเสื้อบ้าน ภาคอีสานเรียกว่าผีปู่ตา มีศาลอยู่ในหอย่อมป่าเช่นเดียวกัน เรียกว่าดงปู่ตาหมู่ การเชื่อผีบรรพบุรุษแสดงว่าความเชื่อเดิมของหมู่บ้าน คือความเชื่อสายโลหิตเครือญาติสายโลหิตผูกพันผู้มีชีวิตอยู่ และผู้มีชีวิตกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ความเชื่อผีปู่ตายายแสดงความสำคัญของระบบเครือญาติในความความคิดของชาวบ้านไทย แสดงว่าหมู่บ้านมีร่องรอยเป็นระบบเครือญาติขยายหรือชาตวงศ์ ชาวบ้านหมู่บ้านเดียวกันถือผีบรรพบุรุษร่วมกัน เป็นผีของหมู่บ้านแท้จริง เกิดจากภายในหมู่บ้านเองก็ดั่งสิ่งแปลกปลอมภายนอก ในเมื่อผีก็คือสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นก็หมายความว่าชาวบ้านให้ความสำคัญรักษาเชิดชูระบบครอบครัวเครือญาติและชุมชนหมู่บ้าน เชื่อว่าสมาชิกของชุมชนหมู่บ้านมีความผูกพันกันเองเหนียวแน่น มีบรรพบุรุษต้นตระกูลร่วมกันอีกทั้งชาวบ้านยังต้องปฏิบัติตามคำสอนของบรรพบุรุษและประเพณีโบราณเคร่งครัด มิฉะนั้นจะทำให้บรรพบุรุษ (ผี) โกรธไม่ช่วยเหลือป้องกันภัยอันตรายจากภายนอกหมู่บ้าน และอาจลงโทษก็ได้ ส่วนการเชื่อและกลัวผีที่ฝังสืบทอดในชาตินั้นเป็นลักษณะของสังคมที่ความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่ำ อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติว่าเป็นการกระทำของผี ทำให้ชาวบ้านสงบ ไม่กระตือรือร้นจะเอาชนะธรรมชาติ ระบบความเชื่อเดิมของหมู่บ้านจึงสอดคล้องสนับสนุนระบบชุมชนที่มีความผูกพันภายในแน่นแฟ้น และมีฐานการผลิตแบบเป็นตามธรรมชาติ เทคโนโลยีต่ำ เพียงผลิตพอยังชีพ นอกจากนี้ ระบบความเชื่อจิตสำนึกของชาวบ้านถือว่าชุมชนหมู่บ้านเป็นสิ่งมีชีวิต หมู่บ้านมีทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ มีอาณาเขต คือมีเข็บบ้านหรือประตูหมู่บ้าน มีหลักบ้านหรือไ้บ้าน คือศูนย์กลางพื้นที่หมู่บ้าน และมีพลังชีวิตรวมของหมู่บ้าน เรียกว่าขวัญบ้าน ชุมชนชาวไทยทุกแห่งมีพิธีกรรมโบราณที่ทำการทั่วไป คือพิธีเรียกขวัญหรือฮ้องขวัญบ้าน สืบชะตาบ้าง ทุกชุมชนหมู่บ้านมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ศูนย์รวมของสมาชิกในแง่จิตวิญญาณ คือศาลปู่ตาด่านล่างข้าง หอเสื้อบ้านในสิบสองจุไท หอผีเจ้าบ้านรัฐฉาน ณ สถานที่ที่ว่าเป็นที่ลี้ภัยของวิญญาณบรรพบุรุษผู้ตั้งหมู่บ้านตั้งชุมชนนั้นๆ ในทุกที่จึงมีการประกอบพิธีกรรมตอกย้ำอุดมการณ์ความ

²²² จักรทิพย์ นาดสุภา . (๒๕๓๓). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ ๓ . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์และสำนักพิมพ์หมู่บ้าน.

เป็นชุมชน ความสัมพันธ์ร่วมบรรพบุรุษของสมาชิกชุมชนหมู่บ้านเป็นระยะ คือพิธีเลี้ยงผีปู่ตาในลำน้ำช้าง พิธีเสนบ้านในสิบสองจุไท และพิธีไหว้เจ้าหอบ้านหรือเสื่อบ้านในรัฐฉาน²²³

สำหรับความเชื่อที่มีลักษณะเป็นสถาบันที่ผูกติดกับศาสนา เกิดจากการแผ่อิทธิพลของ พระพุทธศาสนาที่เข้าไปในชุมชนหมู่บ้านแต่มีลักษณะที่ผสมกลมกลืนกับความเชื่อดั้งเดิมที่ดำรงอยู่แล้ว ในชุมชน ดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา²²⁴ ได้อธิบายว่า หลังจากที่หมู่บ้านถูกคลุมด้วยอำนาจรัฐ หมู่บ้านก็เริ่ม ถูกคลุมด้วยพุทธศาสนาในด้านอุดมการณ์ การขยายตัวเข้าครอบงำของศาสนาพุทธจากส่วนกลางที่ กระทำต่อผีหมู่บ้านและผีเมืองในประวัติศาสตร์ยังปรากฏเห็นได้ในพิธีเข้าทรงในภาคเหนือปัจจุบันที่ตำบล แม่เหียะ เชียงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนให้เห็นการต่อสู้ระหว่างศาสนาพุทธของชนชั้นปกครอง กับผีบ้านผีเมืองท้องถิ่นในสมัยโบราณ พิธีเข้าทรงพิธีหนึ่งแสดงถึงการต่อสู้ระหว่างปู่และย่าแสะผีเมือง ท้องถิ่นกับพระพุทธรูป มีการเนรมิตร่างกายให้สูงใหญ่เข้าสู่กัน ปรากฏว่าปู่และย่าแสะเป็นฝ่ายแพ้ ในที่สุดต้องยอมรับความเหนือกว่าของพระพุทธรูป และยอมแบ่งเครื่องสังเวยส่วนหนึ่งให้พระพุทธรูป และยอมเลิกพิธีสังเวยด้วยมนุษย์เป็นไขว้และควายแทน อย่างไรก็ตาม การเชื่อผีหมู่บ้านก็ยังคงอยู่



ภายในภายใต้การคลุมด้วยศาสนาพุทธของรัฐซึ่งเน้นให้ ความชอบธรรมแก่พระมหากษัตริย์ นอกเหนือจากความ เชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ ชุมชนยังผลิตชุดความรู้ซึ่งเป็นจารีต หรือกฎกติกาของสังคมขึ้นเพื่อทำให้คนในชุมชนอยู่ ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและมีชื่อเรียกแตกต่างกันบาง พื้นที่เรียกว่า ฮีด หรือ ขีด ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ วลัยวิภา บุรุษรัตนพันธุ์²²⁵ ได้อธิบายว่า "ข้อขีด" ของ ชุมชนท้องถิ่นมีลักษณะร่วมกันสองประการ ประการแรก คือ การที่ทั้งชุมชนต้องร่วมกันดูแลรักษา "ของหน้าหมู่บ้าน" หรือสมบัติสาธารณะที่สำคัญ ได้แก่ เหมืองฝาย บ่อน้ำ

ป่าช้า หอผีฝาย หอผีเสื่อบ้าน หอเสื่อนา หากใครละทิ้งหน้าที่ ทำลาย หรือหลบหลู่ไปว่าทางใดทางหนึ่ง จะเกิดอุปาทวีกับครอบครัวและผู้กระทำการนั้นๆ หากไม่ทำพิธีขอขมา โดยการเลี้ยงผีด้วยไก่ หมู และ อื่น ๆ ตามแต่กรณี อุปาทวีก็จะเกิดแก่ทั้งชุมชน ดังนั้นจึงจะกล่าวได้ว่าแรงบีบบังคับให้คนในชุมชน ปฏิบัติตาม "ข้อห้าม" ของชุมชนนั้นเป็นการบีบจากพลังของทั้งชุมชน เพราะคนทั้งหมดในชุมชนได้รับ ผลกระทบร่วมกัน ประการที่สอง เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน หากความสัมพันธ์ที่ผิดปรกติไป จะถูกห้ามกระทำโดยกล่าวว่าจะทำให้เกิดอุปาทวีขึ้น เช่น เป็นชู้กับเมีย

²²³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณานุกรม. (๒๕๔๘). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

²²⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.(๒๕๓๓). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์และ สำนักพิมพ์หมู่บ้าน)

²²⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณานุกรม. (๒๕๔๘). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

ท่าน ไม่ฟังคำตักเตือนจากผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น การละเมิดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ แม้ไม่ใช่ เรื่องที่เกี่ยวกับทรัพยากรหรือสมบัติสาธารณะโดยตรง แต่ความขัดแย้งในชุมชนย่อมเป็นอุปสรรคต่อการ ร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากร เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้ง “ข้อขัด” จึงมีความสำคัญต่อการ จัด ทรัพยากรโดยทางอ้อม

อย่างไรก็ตามเงื่อนไขทั้งหมดที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้นั้น นักคิดในกลุ่มวัฒนธรรมชุมชนได้ อธิบายเรื่องราวเหล่านี้ว่าเป็น**ภูมิปัญญาชาวบ้าน** ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของชาวบ้านที่ แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น กรอบความคิดหรือแนวปฏิบัติกว้าง ๆ ที่ ชาวบ้านใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่ง ชาวบ้านให้คุณค่ากับทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าป่าเขา สายน้ำ ทุ่งนา สัตว์ บ้าน และสิ่งของต่าง ๆ แต่ “สัมผัส” ได้ผ่านพิธีกรรม หากชาวบ้านจะใช้จะทำประโยชน์ก็ต้องบอกกล่าวชาวบ้านอธิบายคุณค่าเหล่านี้โดยใช้ คำนานาปริมาหรือนิยายพื้นบ้านต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็น ความเชื่อของชาวบ้านผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีกับศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา แต่จะ สังเกตได้ว่ามีผีมีอิทธิพลมากที่สุด ผีคือตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งให้กฎเกณฑ์ทางสังคม ให้ ความชอบธรรมกับการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน และท้ายสุดความสัมพันธ์ระหว่าง ตนเองกับผู้อื่นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในชุมชนและกับชุมชนอื่นๆ เป็นความสัมพันธ์ฉันพี่ น้องร่วม “ผีปู่ย่า” เดียวกัน ซึ่งล้วนแต่สามารถเชื่อมโยงกันได้ มีการเคารพผู้อาวุโส พ่อแม่ซึ่งเป็นตัวแทน ของปู่ ย่า ตา ยาย ผู้ถ่ายทอดคุณค่าดั้งเดิมและวิถีชีวิตแบบเดิมของหมู่บ้านชาวบ้านให้ความสำคัญ ระหว่างปัจเจกชนกับสังคมเท่านั้น จนหลายครั้งดังกับว่าไม่มีความเป็นปัจเจก²²⁶

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและเงื่อนไขที่ยึดโยงการดำรงอยู่ของชุมชนในพื้นที่ ภาคเหนือตอนล่างเป็นปรากฏการณ์เดียวกับแนวคิดข้างต้น ซึ่งปัจจุบันเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งนี้ เพราะอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ อันเกิดจากกระบวนการพัฒนาแบบทันสมัย งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่องได้อธิบายเรื่องดังกล่าวนี้ไว้ดังตัวอย่างต่อไปนี้ “วิถีชีวิตชาวแพเมื่อ ๗๐ ปีที่ผ่านมา กับการดำรงอยู่อย่างเรียบง่าย การทำมาหากินอย่างพอเพียง ความ ซื่อสัตย์ต่อทรัพยากรน้ำ ที่ผู้คนอาศัยแม่น้ำหล่อเลี้ยงลูกหลาน ด้วยความเชื่อที่เปี่ยมด้วยภูมิปัญญาทำให้ ลูกหลานรับรู้คุณค่าของแม่น้ำ มีการเซ่นไหว้ ขอขมา งานประเพณีต่าง ๆ ที่จัดในแพวชน้ำที่แสดงถึง ความเอื้ออาทร ความสามัคคีในชุมชน เป็นต้น”²²⁷ “อดีตผู้ใหญ่บ้าน (นายสำเริง ชักนำ) ยืนยันว่าเมื่อ ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๐ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องได้ชักชวนอพยพครัวเรือนจาก บ้านทัพหลวง เข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพทำการเกษตรกรรม มีการบุกเบิกแผ้วถางป่าเพื่อใช้พื้นที่ ซึ่งขณะนั้นสภาพป่าเป็นป่าดงดิบมีความอุดมสมบูรณ์มาก ความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือ

²²⁶ ยุกติ มุกตาวิจิตร.(๒๕๔๘).อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : ฟ้ายเดียวกัน.

²²⁷ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี

เกือกลูกกัน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการนำลำไม้ไผ่มาผ่าเลาะเอาข้อออกต่อกัน ทำรางน้ำจากต้นน้ำมาใช้ในหมู่บ้าน และเคยมีการสัมปทานตัดไม้ในบริเวณป่า ลุงจันทร์ สุวะที ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ได้ขอร้องชาวบ้านซึ่งก็คือญาติพี่น้อง ไม่ให้ตัดไม้ ไม่ให้บุกรุกพื้นที่บริเวณป่าต้นน้ำ และกำหนดมาตรการในการดูแลรักษาป่าธรรมชาติขึ้นมา ตรงนั้นจะเป็นการเริ่มต้นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและมีคำว่า “ป่าชุมชน” เกิดขึ้น²²⁸ “ลาวโซ่ง ส่วนใหญ่จะมีความผูกพันอยู่กับความเชื่อ ในเรื่อง”ผี”และ”ขวัญ”เป็นอันมากเนื่องจาก เชื่อว่าผีนั้นเป็นเทพยดาที่ให้ความคุ้มครอง พิทักษ์รักษา หรืออาจให้โทษถึงตายโดยจำแนกประเภทของผี ได้ดังนี้ผีแถนหรือผีฟ้า เชื่อว่าเป็นเทวดาอยู่บนฟ้า ซึ่งสามารถดลบันดาลให้ความเป็นไปแก่มนุษย์ทั้งด้านดีและด้านร้าย จึงต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของแถนเพื่อให้แถนหรือผีฟ้ามีความเมตตาและบันดาลให้เกิดความสุขแก่ตนได้ ผีบ้านผีเรือน เป็นผีที่คุ้มครองป้องกันบ้านเรือนให้ร่มเย็นเป็นสุขและ อุดมสมบูรณ์ อาจสิ่งสถิตอยู่ตามป่า ภูเขา หรือต้นไม้ บางแห่งก็สร้างศาลให้อยู่บริเวณ ที่มีหลักเมือง ถือเป็นเขตหวงห้ามใช้เฉพาะประกอบพิธี เช่นไหว้ที่เรียกว่า ”เสน” เท่านั้น ส่วนผีบ้าน หรือผีประจำหมู่บ้านก็สร้างให้อยู่ต่างหาก เรียกว่า ”ศาลเจ้าปู่” หรือ”ศาลตาปู่” และต้องทำพิธีเช่นไหว้ทุกปี ผีบรรพบุรุษ เป็นผีของปู่ ย่า ตา ยาย หรือพ่อ แม่ ที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว จะถูกเชิญขึ้นมาไว้บนเรือน ณ ห้องผีเรือน หรือห้องของบรรพบุรุษที่เรียกว่า”กะล่อห้อง” และต้องจัดพิธีเช่นไหว้ทุกปี เรียกว่า”พิธีเสนเรือน” และผีป่าผีขวางและผีอื่น ๆ เป็นที่สถิตอยู่ตามป่า ภูเขา แม่น้ำ หรือสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งหากคนทำให้ไม่พอใจก็อาจลงโทษให้เจ็บป่วยได้เช่นกัน อนึ่งสำหรับความเชื่อของลาวโซ่ง อีกประการหนึ่งก็คือ ความเชื่อในเรื่องขวัญ เนื่องจากเชื่อว่า ”แถน”เป็นผู้สร้างให้มนุษย์มาเกิดและให้มีของขวัญแต่ละคนติดตัวมาอยู่ในร่างกายรวม ๓๒ ขวัญ ซึ่งมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น แต่ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวและทำงานได้ ขวัญอาจจะตกหล่นหรือสูญหายได้ง่าย ถ้าตกใจหรือเจ็บป่วยขวัญจะไม่อยู่กับตัว จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญหรือเรียกว่า”สู่ขวัญ”เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่ในร่างกายอย่างปกติสุขตามเดิม”²²⁹ “ผีมอญเป็นความเชื่อของคนไทยเชื้อสายมอญที่ยึดถือผีเป็นความสำคัญในวิถีชีวิต ผีของชาวมอญมีหลายประเภท ได้แก่ ผีปู่ตายาย ผีเมียหลวง ผีเมียน้อย ผีครูอาจารย์ ผีลูกหลาน ผีญาติ ผีแมว และผีไม่มีญาติ ลูกชายคนโตของตระกูลจะเป็นผู้สืบทอดต้นผี ผู้รับสืบทอดเสาผีไว้ที่บ้าน ในตระกูลหนึ่งจึงมีบ้านที่มีเสาผีเพียงบ้านเดียวเท่านั้น ต้นผีรับผิชอบในการจัดพิธีราผี ดูแลคนในตระกูลไม่ให้ผิชอบห้ามต่าง ๆ และยังเป็นหัวหน้าในการนัดพบคนในตระกูลเดียวกันให้มาช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของคนในตระกูล เช่น วันลงแขกเกี่ยวข้าว ตลอดจนการจัดงานพิธีต่าง ๆ การถือผีของชาวไทยเชื้อสายมอญเป็นการนับถือบรรพบุรุษ จึงเป็นความเชื่อที่มีลักษณะของการสืบทอดตระกูลแต่ละตระกูล ทำให้ได้รวมญาติในตระกูลเดียวกัน”²³⁰

²²⁸ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ”คนรักป่า” บ้านพุต้อ

²²⁹ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง

จ.นครสวรรค์

²³⁰ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ตามรอยผีมอญบ้านเก่า

การเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปวัฒนธรรม/ประเพณี

หลายชุมชนต่างมีวิถีการดำรงชีวิตที่ถูกกระแสนการพัฒนาเพื่อมุ่งสู่ความทันสมัยทำให้เกิดความขัดแย้งในหลายมิติทั้งวัฒนธรรมความเป็นอยู่ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ตามความคิดความเชื่อที่ถูกหล่อหลอมหรือได้รับการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนและสังคมภายนอกมากขึ้น วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปเกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม ดังปรากฏในงานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่อง ดังนี้ “ประเพณีการไหว้ครูตาล(แบบโบราณ) ของชุมชนบ้านเกยไชย เป็นวัฒนธรรมมีสืบต่อกันมายาวนาน แต่ในปัจจุบันจะถูกกลืนเพราะวัฒนธรรมทางตะวันตกเข้ามามีบทบาทในท้องถิ่นมากขึ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อีกทั้งอาชีพทำน้ำตาลขายและขึ้นลูกตาลขาย เป็นอาชีพที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชนลดน้อยลง ด้านติดต่อการสื่อสาร ปัจจุบันเป็นยุคสมัยที่พัฒนาไปมาก ทำให้การสื่อสารสะดวกรวดเร็ว เด็กเดี๋ยวนี้ หลงติดกับวัฒนธรรมต่างชาติ จนลืมวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนซึ่งสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น จนอาจทำให้วัฒนธรรมเก่าแก่และภูมิปัญญาดั้งเดิมสูญหายไป เทคโนโลยีสมัยใหม่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เยาวชนหลงทาง หลงวัฒนธรรม ขาดการตระหนักในเอกลักษณ์และความเป็นมาของชาติกำเนิด”²³¹ “การละเล่นของลาวโซ่งที่จัดเป็นประเพณีอีกประการหนึ่งนั่นคือ ประเพณีการเล่นคอนหรือ “อันคอน” ในภาษาลาวโซ่งซึ่งเป็นการละเล่นของหนุ่มสาวในเดือน ๕ หรือ เดือน ๖ อันเป็นระยะที่ว่างจากการทำนา พวกหนุ่มสาวในแต่ละหมู่บ้านก็จะพากันจับกลุ่มเล่นคอนโดยผู้ใหญ่ไม่หวงห้าม จึงเป็นการเปิดโอกาสให้พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ได้ทำความรู้จักมักคุ้นกันยิ่งขึ้น และใช้ลูกช่วงเป็นอุปกรณ์การละ เล่นให้หนุ่มสาวโยนให้ถูกกัน เป็นการสร้างสัมพันธ์ไมตรี ระหว่างหนุ่มสาวให้มีโอกาสได้รู้จักสนิทสนมและแต่งงานกันที่สุดในที่สุด ทว่าเป็นที่น่าเสียดาย ที่ประเพณีการเล่นคอนค่อนข้างจะไม่ใช่ที่รู้จักหรือนิยมของลาวโซ่งรุ่นหลังอีกต่อไปเช่นกัน”²³² “เพราะวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่เราไม่ค่อยจะได้ยินเสียงเพลงเห่เรือของผีพายและของชาวบ้าน กลับได้ยินเพลงลูกทุ่งแทน เพราะขาดผู้รู้คุณค่าและความสนใจที่จะรักษาไว้”²³³ “เกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมประเพณีการเล่นดั้งเดิมของชาวมอญเปลี่ยนไป ผสมผสานกับประเพณีการเล่นของไทยขึ้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวดองภายในตระกูลมอญด้วยกัน และเกี่ยวดองกับคนไทยในบริเวณใกล้เคียง ได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมของคนอำเภอเก่าเลี้ยวมากขึ้น”²³⁴

²³¹โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

²³² โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์

²³³โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

วัตถุประสงค์ในการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์

การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ในยุคสมัยปัจจุบันนี้มีเป้าหมายปรับเปลี่ยนไปจากเดิมเป็นบางเรื่องบางประเด็น แต่หลายกิจกรรมก็ยังคงไว้ซึ่งเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เดิม ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

๑. การตอบสนองความเชื่อบางอย่าง/สืบทอดพิธีกรรมทางศาสนา

กิจกรรมตามประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนล้วนเกี่ยวข้องกับผูกพันกับความคิดความเชื่อของคนในชุมชน ดังนั้นการทำการกิจกรรมต่าง ๆ จึงยังคงผูกพันเกี่ยวข้องกับความเชื่อนั้น ๆ อยู่ ซึ่งคนไทยมีความเชื่อหลัก ๆ ที่ผูกพันกับเรื่องของการผลิตทางด้านเกษตรกรรมอยู่สามประการคือ

๑) การนับถือความอุดมสมบูรณ์หรือความงอกงาม (fertility) ว่าเป็นสาระสำคัญของชีวิต ความงอกงามเป็นพลังบางอย่างซึ่งทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ เป็นความสามารถในการให้เกิดชีวิตใหม่

๒) การนับถือผีบรรพบุรุษ ผีในที่นี้หมายถึงอำนาจของบรรพบุรุษที่ก่อให้เกิดความงอกงาม ความสุข และความมั่นคงแก่ชีวิตของลูกหลานได้ ในภาคกลางการนับถือผีบรรพบุรุษคลายลงไปกว่าในภาคเหนือและภาคอีสาน เราอาจเห็นการนับถือผีบรรพบุรุษได้ในพิธีกรรมหลายอย่างของภาคเหนือและภาคอีสาน ในภาคเหนือมีการเลี้ยงผีเมื่อลูกหลานแต่งงานหรือพาคู่แต่งงานเข้ามาในตระกูล

๓) ความเชื่อในเรื่องขวัญ ขวัญหมายถึงสาระสำคัญของชีวิตของแต่ละคน ซึ่งทำให้เขาดำรงเอกลักษณ์ของตัวเองไว้ได้ ขวัญจึงเป็นพลังชีวิตอีกอย่างหนึ่ง แต่ขวัญของบุคคลอาจถูกกระทบด้วยความเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยผีป่า ด้วยการพลัดพราก หรือด้วยการเปลี่ยนสถานภาพ ฉะนั้นจึงต้องทำพิธีสู่ขวัญหรือทำขวัญในกรณีต่าง ๆ ที่อาจกระทบถึงขวัญอยู่เสมอ การบวชนาคคือการเปลี่ยนสถานภาพจากคนธรรมดาเป็นพระภิกษุ จึงต้องมีการทำขวัญนาคก่อน การแต่งงานก็เป็นการเปลี่ยนสถานภาพอีกอย่างหนึ่ง และมีการทำพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาวในภาคเหนือและภาคอีสานดังได้กล่าวแล้วว่า

นอกจากความเชื่อดั้งเดิมของไทยสามประการดังกล่าวแล้ว คนไทยยังรับเอาความเชื่อจากต่างวัฒนธรรมมาเป็นของตัวเองอีก เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดในประวัติศาสตร์ ที่สำคัญคือความเชื่อในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนาก่อให้เกิดพิธีกรรมหลายอย่าง แต่จะไม่กล่าวถึงโดยละเอียดเนื่องจากเรารู้กันดีอยู่แล้ว ความเชื่อที่สำคัญของพุทธศาสนาที่มีต่อคนไทยก็คือความเชื่อในเรื่องของบุญ คนไทยเชื่อว่าภาวะที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้เกิดจากผลของบุญหรือกรรมที่ทำไว้ในอดีต ฉะนั้นความเชื่อเรื่องบุญกรรมจึงสามารถให้เหตุผลแก่ระบบสังคมทั้งหมดได้ การที่ผู้ใดมีอำนาจขึ้นมาก็เพราะผลบุญที่เขาทำไว้ พิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่คนไทยนิยมทำกันจึงสะท้อนความเชื่อในเรื่องนี้อย่างมาก เพราะเน้นในเรื่องการทำบุญด้วยประการต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ ศาสนาพราหมณ์ก็เป็นความเชื่อจากภายนอกอีกอย่างหนึ่ง

ซึ่งคนไทยรับเข้ามา โดยเฉพาะในหมู่ชั้นสูงที่มีโอกาสสัมผัสนักบวชและตำราในศาสนาพราหมณ์ได้มากกว่าคนทั่วไป จึงอาจไม่ค่อยปรากฏในชนบทมากนัก

นอกจากความเชื่อที่ปรากฏในรูปพิธีกรรมไทยแล้ว ยังมีส่วนที่เป็นคุณธรรมในภูมิปัญญาซึ่งปรากฏในพิธีกรรม คุณธรรมที่สำคัญซึ่งควรกล่าวถึงไว้ก็คือ

๑) ความเคารพต่อธรรมชาติ เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม จึงเห็นความสำคัญของธรรมชาติและการมีชีวิตที่ประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ ไม่พยายามพิชิตธรรมชาติ แต่ต้องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

พิธีกรรมที่สะท้อนคุณธรรมข้อนี้มีอยู่หลายพิธีกรรม แต่ที่เราคุ้นเคยกันดีก็คือพิธีกรรมลอยกระทง จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมนี้คือการขอขมาต่อพระแม่คงคา เพราะในชีวิตของเรานั้นได้ใช้ประโยชน์และทำร้ายน้ำไปหลายอย่าง พิธีกรรมลอยกระทงเดือนให้ผู้ร่วมในพิธีกรรมได้รำลึกคุณของน้ำ มองเห็นชีวิตแนบแน่นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

๒) การให้ความสำคัญแก่ชุมชน ในสังคมเกษตรกรรมของไทยชุมชนเป็นทั้งเครื่องมือในการประกอบกิจการงานให้บรรลุผลและเป้าหมายในการประกอบกิจการงาน ฉะนั้นจึงมีพิธีการหลายอย่างในเดือนให้สมาชิกของสังคมสำนึกถึงความสำคัญของชุมชน

พิธีกรรมของไทยโดยส่วนใหญ่แล้วชุมชนมีส่วนร่วมด้วยเสมอไม่ค่อยเป็นพิธีกรรมที่ทำเฉพาะบุคคล ทำให้บุคคลเห็นถึงพลังอำนาจของชุมชนที่มารวมตัวกัน ดังเช่นพิธีแห่หางแมวเมื่อคราวฝนแล้งเป็นพิธีกรรมที่ดึงดูดสมาชิกของชุมชนทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมด้วย เพราะปัญหาฝนแล้งกระทบต่อทุกชีวิตในชุมชนเหมือนกันหมด เมื่อเกิดการร่วมมือกันในพิธีกรรมนี้ ก็อาจต้องเผชิญชะตากรรมร่วมกันได้ เช่น ร่วมกันสร้างหาแหล่งน้ำไว้ใช้ยามจำเป็น ฉะนั้นการแห่หางแมวจะทำให้ฝนตกจริงหรือไม่จึงไม่ใช่ประเด็นหลักของการประกอบพิธีกรรมดังกล่าว ในภาคเหนือการไหว้ผีฝ่ายก็เป็นพิธีกรรมที่ให้ความสำคัญแก่ชุมชนเช่นกัน ฝ่ายกันน้ำเป็นสิ่งที่ก่อสร้างที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ด้วยการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนทั้งหมด ฝ่ายจึงมีความหมายเป็นสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมที่ดึงเอาทุกคนในชุมชนมาร่วมมือกันในการมัดพลีกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสัญลักษณ์ของการร่วมแรงร่วมใจกัน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบเหมืองฝายนั่นเอง นับได้ว่าพิธีไหว้ผีฝ่ายเป็นภูมิปัญญาที่ทำให้เกษตรกรในภาคเหนือสามารถช่วยเหลือตนเองในด้านชลประทานได้อย่างดี

๓) การให้คุณค่าแก่การผลิต พิธีกรรมที่มีพื้นฐานอยู่บนการยกย่องคุณธรรมข้อนี้และเป็นที่รู้จักกันดีคือพิธีแลงกนาขวัญ หรือที่ชาวบ้านทำเองก่อนลงมือทำนาเรียกว่า นาดาแขก อันเป็นพิธีกรรมที่ต้องทำเพื่อให้เกิดสิริมงคล ประสพผลในการผลิตข้าว นอกจากนี้ยังมีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ อันเป็นการเชื่อมโยงสังคมเมืองกับสังคมชนบทเข้าด้วยกัน

๔) การให้ความสำคัญแก่ญาติและครอบครัว อาจพบได้ในพิธีกรรมเกือบทุกอย่าง เพราะในการประกอบพิธีกรรมอะไรก็ตาม กลุ่มญาติมักเข้าร่วมในพิธีเสมอ ทั้งนี้เพราะเครือญาติเป็นกลุ่มพื้นฐานทางสังคมและทางการผลิต การมีสำนึกถึงความสำคัญของกลุ่มญาติพี่น้องจึงเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยให้เกิดความปรกดีสูงขึ้นในสังคมไทย

พิธีกรรมที่สะท้อนความสำคัญของครอบครัวและญาติเป็นอย่างดีคือพิธีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่จะต้องรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ ซึ่งในทางเหนือเรียกว่า ฮอนน้ำคำหัว ในขณะที่เดียวกันเครือญาติก็สัมพันธ์กับการนับถือบรรพบุรุษด้วย ฉะนั้นจึงเป็นธรรมเนียมที่จะทำบุญอุทิศของญาติผู้ใหญ่ที่ตายไปแล้ว

๕) การให้ความเป็นธรรมแก่ส่วนรวม เป็นคุณธรรมที่ทำให้คนรู้จักแบ่งปันและไม่ดักตวงเอาทรัพยากรไปใช้คนเดียว หรือสะสมไว้จนเกินความจำเป็น

พิธีกรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาเช่นนี้เห็นได้จากเรื่องของการสร้างกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรของชุมชน เช่น ในภาคเหนืออาจมีการตั้งหอผีขึ้นในป่าหรือในแถบที่มีน้ำซับขึ้นมาจากดิน มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนว่าคนในชุมชนจะใช้ป่าหรือน้ำเช่นนั้นอย่างไร เป็นต้นว่าป่าที่มีหอผีดูแลจะเป็นป่าของชุมชน ซึ่งทุกคนมีสิทธิ์



เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ในระดับหนึ่ง เช่น เอาสัตว์ไปเลี้ยง เก็บเห็ดและวัชพืชมาบริโภค ฯลฯ แต่ไม่ตัดไม้ใหญ่ เว้นแต่ได้แต่ประกอบพิธีกรรมขอจากผีเสียก่อน ซึ่งก็เท่ากับขออนุญาตจากชุมชนนั่นเอง²³⁵ ความเชื่อ พิธีกรรมและคุณธรรมของคนไทยที่แสดงออกผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าว ปรากฏอยู่ในงานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ "ในงานประเพณีแต่งงานของชาวมอญเครื่องขันหมากมีลูกมะพร้าวเป็นส่วนประกอบหนึ่ง โดยที่ต้องลูกมะพร้าวต้องตัดมาจากต้น มะพร้าวต้องมีเตื่อยยาว ๆ ออกมาจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าเจ้าบ่าวบวชหรือยัง ถ้าเจ้าบ่าวบวชแล้วใช้มะพร้าวออก เจ้าบ่าวยังไม่ได้บวชใช้มะพร้าวยังไม่ออก เพื่อประจักษ์ว่าใครที่ยังไม่ได้ผ่านการบวชเรียน ไม่ควรแต่งงาน เป็นการบังคับก่อนแต่งงานให้ลูกบวชเสียก่อน เพราะกลัวพ่อแม่จะไม่ได้บุญ หลังจากแต่งงาน ประมาณ ๔-๕ วันจะมีพิธีไหว้เจ้าพ่อประจำหมู่บ้าน ที่ชาวนับถือเจ้าสาวต้องถือตุ๊กตา ห้ามเจ้าบ่าวถูกตัวตุ๊กตาเป็นเด็ดขาด เพราะจะตุ๊กตาที่บริสุทธิ์ไปถวายเจ้าพ่อเหมือนไปสาบานกับเจ้าพ่อว่าจะรักกัน ช่วยเหลือกัน ไม่กินเหล้า เมายาเป็นห่วงเป็นใยกัน อยู่กินกันจนแก่จนเฒ่า เป็นกลอุบายของคนสมัยโบราณ เพื่อให้ยึดถือปฏิบัติ"²³⁶ "ในอดีตนั้นจะใช้เรือยาวในการแห่ขันหรือผ้าป่าไปวัด และเพื่อความสนุกสนานและความเพลิดเพลิน จึงได้

²³⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๔๘).ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม (การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม).กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.

²³⁶ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครสวรรค์

จัดแข่งขันเรือยาวขึ้นด้วย คนไทยมีความผูกพันกับสายน้ำมาเป็นระยะเวลานานแสนนาน เพราะส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามราบลุ่มน้ำในสังคมเกษตรกรรม อาจกล่าวได้ว่าสายน้ำเปรียบเสมือนสายชีวิต สายโลหิตที่อาศัยดื่มกินและหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ประเพณีอันสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ประเพณีหนึ่งก็คือ “การแข่งขันเรือยาว” ซึ่งมีสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในฤดูน้ำหลากว่างเว้นจากการเพาะปลูก ปักดำทำนา ในเทศกาลงานบุญประเพณีออกพรรษาการปิดทองไหว้พระก็จะมี การแข่งเรือ โดยที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านนำเรือมาลงแข่งขันกันซึ่งโดยก่อนนำเรือมาแข่งขันจะต้องมีการ ขุดเรือก่อนซึ่งวัดจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านจะมีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำการขุดเรือชาวบ้านที่มาช่วยจะมีช่าง มีนักพายเรือทุกคนมาด้วยใจไม่มีการจ้าง²³⁷ “คนจีนโบราณมีความเชื่อว่าสิงโตเป็นบุตรของมังกร ซึ่งมีอำนาจและทรงพลังมากที่สุดในบรรดาบุตรทั้งหมด ได้รับมอบหมายจากสวรรค์ในฐานะ ผู้พิทักษ์สิงโตจึงถือเป็นสัญลักษณ์ของพลังอำนาจ ความกล้าหาญ และความจงรักภักดี”²³⁸ “ส่วนมากไปไหว้เพื่อ บอนให้ตัวเองหายป่วย หรือคนในครอบครัวที่ป่วยให้หายจากอาการ บางคนก็ไปไหว้ให้ช่วยคุ้มครองจากอันตรายต่าง ๆ ให้ค้าขายได้ดี ร่ำรวย ..ตอนนั้นต้องไปชายแดน(สงครามเวียดนาม)ได้ขึ้นไปไหว้ขอให้ ท่านช่วยคุ้มครองให้ปลอดภัยกลับมา เชื่อว่าโบสถ์เทวดาสว่างมีความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนนี้ และชุมชนอื่นๆ ที่อยู่รอบๆ วัดแห่งนี้ ล้วนแต่มีความเคารพเลื่อมใสและศรัทธาต่อโบสถ์เทวดาสว่าง เพราะเป็นเสมือนสิ่งยึดเหนี่ยวเป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ในบริเวณวัดแห่งนี้ ความรู้สึกที่ผูกพันกับวัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโบสถ์เทวดาสว่างที่เชื่อว่าคอยคุ้มครองและปกป้องรักษา ทุกคนจึงอยู่ร่วมกันอย่างดี มีมิตรไมตรีต่อกัน”²³⁹ “จากปฏิปทาของหลวงพ่อดิมที่กล่าวมาทำให้เห็นว่า หลวงพ่อดิมเป็นผู้มีความเพียรเป็นเลิศ บำเพ็ญเพียรจนหนายกเลิศ ไม่ติดในลาภสักการะ โลกธรรมแปด เป็นผู้สාරวม ระวางในศีลาจารวัตรจนตลอดชีวิต เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์โดยแท้จริง เป็นผู้ให้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ไม่เป็นผู้ที่ขอรับ รับมาให้ต่อเขาไปหมด เงินทองท่านไม่ยินดี ลาภยศสรรเสริญไม่อยู่ติด ความเป็นอยู่เรียบง่าย เมตตาเพื่อนมนุษย์ผู้ตกยาก จึงทำให้พระกิตติคุณของท่านขจรขยายมาจนถึงปัจจุบัน”²⁴⁰ “หลวงพ่อดิมเป็นผู้มีบุญบารมีสูง ประชาชนให้ความเคารพนับถือมากมาย และเป็นที่พึ่งของประชาชนได้เป็นอย่างดี ช่วยอุปการคุณและสงเคราะห์ประชาชนผู้ตกทุกข์ เมื่อมีความเดือดร้อนมีปัญหาคิดๆ หลวงพ่อดิมก็จะช่วยแก้ไขให้คลายทุกข์คลายความเดือดร้อนเป็นประจำ จนประชาชนทั่วไปรักเคารพบูชา และเกรงขามเป็นอย่างยิ่ง และท่านยังได้สร้างวัดถุ่มงกลมากมายไว้ให้ประชาชนได้เข้าบูชา ซึ่งมีหลายรุ่นด้วยกัน เช่น พระกิง สมเด็จพระเสื่อ สมเด็จพระเนือง ผ้ายันต์ มีดปากกาข้างช้าง เหรียญรูปไข่ ล็อกเก็ต้น้ำ รูปเหมือน

²³⁷ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อน ประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

²³⁸ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่สิงโต ของชุมชน ตลาดเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์)

²³⁹ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสว่างกับชีวิต ของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

²⁴⁰ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมูของคนใน ชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

สมเด็จพระเจ้าชาลส์ แคว้นหัวพิรอด แคว้นนางกวัก ฯลฯ ในปัจจุบันวัดอุ้มผางที่หลวงพ่อบุญเสกนั้นหายากและมีคุณค่า”²⁴¹

๒. การพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความบันเทิงเริงรมย์หลังการประกอบอาชีพ

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคมมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม การจัดระบบสังคมไม่เข้มงวด อีกทั้งภูมิอากาศยังอำนวยให้ผู้คนสามารถติดต่อพบปะสังสรรค์กันโดยตรงได้มาก ร่วมใช้แรงงานลงแขกในการผลิตเกษตรกรรม และสามารถจัดงานรื่นเริงร้องเพลงและรำวง งานชุมชน ทำพิธีกรรมร่วมกันติดต่อกันหลายวันหลายคืน ในบรรยากาศธรรมชาตินอกที่พักอาศัยของแต่ละคน นอกจากนี้ ลักษณะภูมิประเทศแวดล้อม ทำให้แต่ละชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเองผูกพันกันภายในสูงมาก และค่อนข้างเป็นอิสระจากภายนอก ดังนั้นกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ จึงแสดงออกถึงสุนทรียภาพของคนในพื้นที่นี้ วัฒนธรรมประเพณีของคนไทยส่วนใหญ่จึงแฝงไปด้วยความสนุกสนานรื่นเริง และเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเป็นสำคัญ ดังปรากฏในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ “การแข่งเรือยาวจะจัดเพื่อฉลองเทศกาลออกพรรษาของชาวไทยพุทธเพราะจะจัดขึ้นหลังจากออกพรรษาแล้ว การจัดเทศกาลงานประเพณีการแข่งเรือยาว ที่เป็นฤดูกาลที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำไร่ทำนา มักจะหางานอดิเรกทำกัน ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันจัดงานประเพณีการแข่งเรือยาวขึ้น เพื่อสร้างความสนุกสนานรื่นเริง”²⁴² “การเดินกำรำเคียวมาเล่นในช่วงนี้ เพื่อให้เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด สร้างความสนุกสนานในขณะที่แขกเพลงเล่นเดินกำรำเคียวอยู่ขณะนั้นเวลาจะอยู่ในช่วงบ่ายสามโมงครึ่งถึงสี่โมงเย็น ยังไม่ถึงเวลาปล่อยแขกกลับบ้าน แขกเกี่ยวข้าวที่ไม่ใช่พ่อเพลงแม่เพลงและลูกคู่ทั้งสองฝ่ายจะเกี่ยวข้าวไปพร้อมกับเป็นผู้ชม ขณะเดียวกันอาจเป็นลูกคู่ร้องรับไปด้วย สร้างสีสันของการลงแขกเกี่ยวข้าวในครั้งนั้นเป็นอย่างยิ่ง”²⁴³

๓. การสร้างความสัมพันธ์ให้กับผู้คนในสังคม

กิจกรรมตามประเพณีต่างๆของชุมชนนอกจากมีวัตถุประสงค์ในเรื่องของการตอบสนองความเชื่อและการพักผ่อนหย่อนใจแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ในการสานความสัมพันธ์ของผู้คนในแต่ละวัย ตั้งแต่วัยเด็ก หนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ดังปรากฏในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ “เมื่อการแข่งเรือสิ้นสุดลงชาวบ้านที่มาเที่ยวดูเรือแข่ง โดยการพายเรือของตนเองมากันเป็นหมู่คณะ ทั้งหนุ่มสาวคนแก่แม่ยายก็จะนำเรือมาเกาะกันเป็นหมู่ ปล่อยเรือลอยไปตามกระแสน้ำเพื่อกลับบ้าน พวกเขาจะถือโอกาสเกี่ยวพาราสักกัน โดยการร้องเล่นเพลงเรือ บางลำก็จะมีพ่อเพลงแม่เพลง เป็นผู้ร้อง

²⁴¹ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญเสก จตุสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญเสก จตุสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์

²⁴² โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

²⁴³ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง(เดินกำรำเกี่ยว)ของบ้านสระทะเล

นำในทำนองพ่อสื่อ แม่สื่อให้กับหนุ่มสาวของตน²⁴⁴ “การที่ถึงปีมารวมกันทำให้ได้ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบระหว่างกัน ลูกหลานจะได้มีความผูกพันและไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน การเป็นต้นผีไม่ได้มีการกำหนดเอาไว้หรือกว่าต้องรักษาศีล ไม่ได้มีการสอนกันอย่างตรง ๆ ว่าให้อยู่ในศีลธรรม แต่จะเป็นการกระทำส่วนตัวรู้สึกอยู่ในใจว่าอย่าไปประพฤติผิดทำนองคลองธรรม”²⁴⁵ “พิธีกรรมและการละเล่น ช่วงเวลาตอนเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนาจะเป็นช่วงเวลาที่หนุ่มสาวได้มีโอกาสมาพบปะกัน อาจเปิดโอกาสให้ลูกสาวบ้านตนได้ไปพูดคุย หรือเที่ยวตามงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ หากหนุ่มสาวคู่ใดเป็นคู่ตองกัน ก็จะใช้โอกาสนี้ใกล้ชิดสนิทสนมกันก็ได้ การลงแขกเกี่ยวข้าวจึงเป็นช่วงเวลาสำคัญ ที่ส่งผลให้คนในชุมชน มีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น และรักสามัคคีกันเป็นอย่างยิ่ง คนหนุ่มสาว มักนิยมชวนกันไปเที่ยวตามงานเทศกาลหรืองานบุญต่าง ๆ โดยฝ่ายชายจะชักชวนเพื่อนของตนมารับสาว ๆ ถึงที่บ้าน และไปเที่ยวกันเป็นกลุ่มใหญ่ มีการร้องรำทำเพลงระหว่างชายหญิง เช่น เทศกาลตรุษสงกรานต์ ในตอนเช้า คนในชุมชนจะพากันไปทำบุญที่วัด ฟังเทศน์และธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ จากนั้นคนหนุ่มสาวจะนัดกันไปยังลานวัด หรือลานกว้างบริเวณหนองน้ำ เพื่อเฉลิมฉลองเทศกาลดังกล่าว มีการเก็บดอกไม้มาทำพานขันหมากไปโบสถ์ เพื่อพินิจฐานขอพรพระพุทธรูปให้สมดังปรารถนา จากนั้นจะออกมาร้องรำทำเพลงที่ลานกว้าง ทั้งเด็กและผู้ใหญ่นั่งล้อมกันเป็นวง เริ่มเกี่ยวพาราสีกันด้วยบทกลอนต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มักนิยมเล่นตั้งแต่บ่ายจนถึงค่ำ เพลงพินิจฐาน เพลงระบำ และเพลงพวงมาลัยโล่ชิงช้าก่อให้เกิดความสนุกสนาน”²⁴⁶

๔. การสร้างสำนึกร่วมกันหรือแสดงอัตลักษณ์ของคนในชุมชน

กิจกรรมตามประเพณีต่างๆ ของชุมชนนอกจากจะตอบสนองวัตถุประสงค์ในหลาย ๆ เรื่องแล้ว การตอบสนองเรื่องการสร้างสำนึกร่วมกันหรือแสดงอัตลักษณ์ของคนในชุมชน นับเป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่แฝงไว้ในกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน ซึ่ง อานันท์ กาญจนพันธุ์²⁴⁷ ได้อธิบายถึง องค์การจัดการน้ำในฐานะที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรม หรือสถาบันที่มีพลวัต และมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทรัพยากรของท้องถิ่น เพราะเกิดจากสำนึกร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นในการเรียนรู้เพื่อจะปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย ด้วยการสร้างกฎเกณฑ์ในการจัดการและแก้ไขปัญหาในการใช้ทรัพยากร เพื่อช่วยให้ระบบเหมืองฝายยังคงดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้สำนึกร่วมกันของชุมชนบนพื้นฐานของการยังชีพในลักษณะเฉพาะของระบบนิเวศหนึ่ง ๆ ที่แตกต่างกัน ระหว่างระบบทำนาหรือระบบทำไร่ ที่อาจจะให้ความสำคัญกับทรัพยากรแต่ละชนิดต่างกัน ยังสามารถผลิตซ้ำและถ่ายทอดอุดมการณ์ผ่านพิธีกรรมที่ตอกย้ำคุณค่าเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและ

²⁴⁴ อ้างอิงแล้วใน ๗๒

²⁴⁵ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ตามรอยฝั่มอญบ้านเก่า

²⁴⁶ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินตองในชุมชนบ้านกฎฤาษี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

²⁴⁷ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๕๒). มานุษยวิทยาปะทิววัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

อำนาจเหนือธรรมชาติ จนทำให้เคารพธรรมชาติและสร้างความผูกพันในชุมชนให้ร่วมมือกัน สำหรับงาน
ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งนี้ พบว่า กิจกรรมตามประเพณีต่างๆสะท้อนถึงการสร้าง
จิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน ดังนี้ “วัดหนองกลับ เป็นศูนย์กลางของชุมชนในตำบลหนองกลับ ตำบล
หนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่คนในชุมชนต่างมีความภาคภูมิใจในความมีและเป็นไปของศูนย์รวมจิตใจ
คือวัดหนองกลับ(วัดหลวงพ่อเดิม) ภาษาพูดเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นกันเอง จริงใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
ผูกพันประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม ที่ผูกมัดความรักใคร่ ประองตอง มีน้ำใจไมตรี ซึ่งกันและกัน โดยนำ
หลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาใช้เป็นหลักชัย นำจิตใจให้เกิดความดีงาม มาทุกยุคสมัยบรรดาชาวบ้าน
คนหนองบัวจำนวนมาก ขนไม้มาไหว้วัด บริจาคเงิน บริจาคสิ่งของ ออกกำลังกาย แรงใจ และแรงทรัพย์
ไม่ว่าทางวัดจะเอ่ยปากขอเรื่องใดก็ตาม ได้สิ่งนั้นทุกอย่าง จนหลวงพ่อเดิมได้ชื่นชมว่า... คนหนองบัวมี
ความสามัคคีกันดีมาก เสียสละทุกเรื่อง ในช่วงของการก่อสร้างนั้นต้องใช้เวลาานสำหรับการก่อสร้าง
เพื่อที่จะให้สำเร็จ ก็จะมีประเพณีต่าง ๆ ในวัดในชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นต้น”²⁴⁸ “เนื่องจากชุมชน
ตะเคียนเลื่อนอยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยามีชีวิตต้องพึ่งพาอาศัยน้ำโดยใช้เรือเป็นพาหนะ ใช้ทำมาหากิน ใช้
ขนส่งสินค้า แม่น้ำ เรือ จึงมีความสำคัญกับชีวิตของชาวบ้านมากโดยชาวบ้านจะมีภูมิปัญญาของการต่อ
เรือติดตัวอยู่เพื่อใช้ต่อเรือไว้ทำมาหากินและที่วัดจะมีการต่อเรือโดยรวบรวมชาวบ้านทั้งที่มีฝีมือและผู้ที่มี
จิตใจที่อยากจะมีส่วนร่วมมาช่วยกันต่อเรือเพื่อนำไปแข่งขันกับหมู่บ้านใกล้เคียงเพื่อเชื่อมความสามัคคีจึง
ทำให่วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านเกิดความสามัคคีของคนในหมู่บ้านทุกคนมีจิตใจที่เป็นสาธารณะ
ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แบ่งปันกัน”²⁴⁹

๕. การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม (การสืบทอดสมบัติสาธารณะ)

เป้าหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของการทำกิจกรรมตามประเพณีต่างๆของชุมชน คือ การสืบทอด
วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ที่แสดงถึงสมบัติสาธารณะของชุมชน รวมทั้งการถ่ายทอดไปยังคนรุ่น
ต่อ ๆ ไปกัน ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำของคนในชุมชนเองเป็นหลักหรือเกิดจากสถาบันองค์กรหรือ
หน่วยงานภาครัฐที่เห็นความสำคัญแล้วเข้าไปดำเนินการร่วมกับชุมชนสำหรับงานยววิจัยประวัติศาสตร์
ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งนี้ พบว่า กิจกรรมตามประเพณีต่างๆสะท้อนถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมใน
ชุมชน มีดังนี้ “การเชิดสิงโต นับเป็นอีกหนึ่งศิลปะการแสดงตามแบบฉบับและขนบธรรมเนียมประเพณี
ของชาวจีน ที่นอกจากจะสื่อถึงความหมายอันเป็นมงคลแล้ว ยังเป็นเสมือนการร่วมกันอนุรักษ์ศิลปะล้ำค่า
ของจีนให้คงอยู่สืบไปชั่วลูกชั่วหลาน”²⁵⁰ “โรงเรียนหนองขาหย่างวิทยาในฐานะผู้นำทางการศึกษาของ
ท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ในการจัดการเรียนรูภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเยาวชน จึงพยายามที่จะทำ

²⁴⁸ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชขนาดหมู่ของคนใน
ชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

²⁴⁹ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อน
ประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

²⁵⁰ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่สิงโต ของชุมชน
ตลาดเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์

โบราณสถานบ้านคูเมืองเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนโดยโรงเรียน ได้ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และทำให้เยาวชนรุ่นหลังได้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่าของแหล่งโบราณสถานบ้านคูเมืองในหลายรูปแบบ²⁵¹ "การเล่นเต้นกำรำเคียวของชาวสระทะเลแห่งนี้ไม่มีดนตรีประกอบมีเพียงลูกคู่ปรบมือและร้องรับเท่านั้น ต่อมากรมศิลปากรได้นำไปประยุกต์ดัดแปลง ทำรำ เนื้อร้องเสียใหม่ ให้เหมาะแก่การนำไปแสดงในการเกี่ยวพาราสี โดยใช้ระนาดเป็นดนตรีประกอบในตอนต้นและตอนจบ"²⁵² "ปัจจุบัน คณะกรรมการหมู่บ้าน และโรงเรียนได้ร่วมการจัดองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดให้นักเรียนโรงเรียนบ้านพุต้อ (ไก้ด้วน้อย) เพื่อใช้ในการสอนนักเรียน และผู้เข้าเยี่ยมชมบรรยายเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนบ้านสวนพลู-พุต้อ ได้รับรางวัลชมเชยจากลูกโลกสีเขียวในการดูแลรักษาป่า ได้รับรางวัลป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนจากกรมป่าไม้ ได้รับรางวัลหมู่บ้านเขียวขจี"²⁵³ "งานวัดปิดทองไหว้พระจะมีการจัดการแข่งขันเรือยาวโดยมี อบต. วัด ชาวบ้าน ช่วยกันจัดโดยจะต้องใช้งบประมาณสูงมากต่อการจัดแต่ละครั้ง"²⁵⁴ "ความเปลี่ยนแปลงในประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ ของจังหวัดนครสวรรค์ที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดก็จะเป็นช่วง ๔-๕ ปีที่ผ่านมา(๒๕๔๙-๒๕๕๑)จากที่กล่าวไว้แต่แรกว่าผู้จัดงานส่วนใหญ่จะเป็นคนจีนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์จัดรูปแบบการจัดงานกันเอง แต่ในปี ๒๕๔๙-๒๕๕๑ ได้มีการว่าจ้างบริษัทจากกรุงเทพ (Organizer) ให้มาออกแบบรูปแบบการจัดงานเพิ่มแสงสีเสียงและการแสดงในช่วงวันที่จัดงานให้มีความสนใจมากขึ้น เมื่อก่อนเด็กคนไหนมาร่วมแสดงก่อนถึงวันตรุษจีนจะไม่ได้รับเงินค่าจ้างมีเพียงกล้วยเตี้ยวราดหน้าหรือข้าวต้มเลี้ยงหลังจากการซ้อม ในปัจจุบันจะให้เงินแล้วแต่คณะไหนมีเงินสนับสนุนมากน้อยเท่าใดจนถึงวันนั้นก็ให้ค่าจ้าง ๕๐ - ๑๐๐ บาท เพียงเท่านั้น การสืบสานต่อกันมา การจัดงานประเพณี โดยการร่วมมือระหว่างคนไทยเชื้อสายจีนกับคนไทยกันมากขึ้น เริ่มมีแสง สี เสียงมากขึ้นการสืบสานต่อกันมาการจัดงานประเพณี โดยการร่วมมือระหว่างคนไทยเชื้อสายจีนกับคนไทยกันมากขึ้นโดยมีภาครัฐและเอกชนเข้ามามีบทบาทจัดงานมากขึ้นทำให้เป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศ และประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่เมืองปากน้ำโพยังเป็นที่ศรัทธาจิตใจทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนด้วยกัน"²⁵⁵ "นายคชาวุฑ มิมุข อายุ ๔๖ ปี ประธานกลุ่มอนุรักษ์เพลงเต้นกำรำเคียวเห็นความสำคัญของเพลงเต้นกำรำเคียวที่กำลังจะสูญหายไปเลยตั้งกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นเพื่อการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ไว้และสืบทอดให้เยาวชนรุ่นหลังสืบต่อไปจนถึงปัจจุบันนี้ปัจจุบันเพลงเต้นกำรำเคียวของบ้านสระ

²⁵¹ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)

²⁵² โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง(เต้นกำรำเคียว) ของบ้านสระทะเล

²⁵³ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องคนรักป่าบ้านพุต้อ

²⁵⁴ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

²⁵⁵ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ นครสวรรค์

ทะเล เป็นแหล่งการเรียนรู้ท้องถิ่น เป็นห้องเรียนธรรมชาติที่ดีมาก ๆ แห่งหนึ่งที่รื้อให้นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการด้านต่าง ๆ และผู้ที่สนใจได้เข้าไปค้นคว้าศึกษาเรียนรู้กัน และได้มีกลุ่มเยาวชน โรงเรียน และหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับเพลงเต็นท์กำรำเคียวกันอย่างต่อเนื่อง นับเป็นที่น่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่เพลงเต็นท์กำรำเคียวของบ้านสระทะเลที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันทั่ว ๆ ไป ยังคงมีกลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่ม นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจช่วยกันอนุรักษ์ รักษาประเพณีนี้ตลอดไป จนถึงชั่วลูกหลานต่อไป”²⁵⁶ “สิ่งที่เห็นการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดของการมีประเพณีบุญบั้งไฟ ของชาวชุมชนบ้านร่องดาตี ก็คือมีการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการมากขึ้น แต่เดิมก็มีการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล งบประมาณที่ได้จากองค์การบริหารส่วนตำบล จะได้หมู่บ้านละ ๒๐,๐๐๐ บาท”²⁵⁷

บทสรุป

รูปแบบการผลิตหลังจากไทยได้เริ่มพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นรูปแบบการผลิตที่เกิดขึ้นเพราะความจงใจของรัฐที่จะให้เกิดขึ้นตามกระบวนทัศน์หลักของการพัฒนาแบบทันสมัย กล่าวคือ รัฐมองชุมชนและสังคมไทยว่าชุมชนและสังคมไทยขาดปัจจัยอะไรที่แตกต่างจากความทันสมัยที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศที่พัฒนาแล้ว และรัฐได้วางแผนและกำหนดโครงการขึ้นมาเพื่อหาวิธีเพิ่มปัจจัยอันนั้นเข้าไป รวมทั้งรัฐยังได้เน้นบทบาทของตัวการพัฒนาคือกลไกภาคราชการเป็นสำคัญและสนใจและเน้นแต่เรื่องการพัฒนาอย่างเดียวไม่ได้พิจารณาว่าผลจากการพัฒนานั้นจะตกไปอยู่กับใคร รัฐมองปัญหาเพียงเพื่อวางโครงการพัฒนาชุมชนมากกว่าเพื่อความเข้าใจชุมชน และเป็นการมองชุมชนจากภายนอก เน้นด้านการผลิต เทคโนโลยีและพื้นที่มากกว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในท้องถิ่น ซึ่งมีความแตกต่างภายในของสังคมแต่ละพื้นที่ทำให้การพัฒนาจึงเป็นไปในทิศทางและแบบแผนเดียวกัน ทำให้ไม่สนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เป็นการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ว่าเป็นมาเป็นไปอย่างไร และมีการเปลี่ยนแปลงของวิถีชุมชนอย่างไร การดำรงอยู่ของผู้คนสามารถพึ่งพาตนเองได้หรือไม่หรือต้องพึ่งพิงตลาดและสังคมภายนอก วัฒนธรรมประเพณีจะยังคงมีพลังในการสร้างและนำพาชุมชนและสังคมให้สามารถดำรงอยู่ได้หรือไม่ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของสังคมภายนอก ผลการศึกษาค้นคว้านี้จะน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชนและก่อให้เกิดพลังภายในชุมชนที่สามารถต่อต้าน ปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมีคุณภาพต่อไป

²⁵⁶ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง(เต็นท์กำรำเคียว)ของบ้านสระทะเล

²⁵⁷ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องดาตี ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

เอกสารอ้างอิง

- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์
เทวสถานกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณี
การไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสาย
จีน (เมืองปากน้ำโพ)
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง “คนรักป่า” บ้านพุต้อ
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญ
ในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผล
ต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องต่าที่ ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญ
ในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาค
หมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องโครงการศึกษาเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณี
ตรุษจีนปากน้ำโพ นครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์
เทวสถานกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชน
แม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิต
เครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์)
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาค
หมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชน
ที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณี
การไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่
สิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องคนรักป่า” บ้านพุต้อ
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญเหลือ คฤกษโร

- แห่งวัดสว่างอารมณ์ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญรอด วัดสว่างอารมณ์
โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับ
วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องตามรอยฝีมือช่างบ้านเก่า
โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์
อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์
อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องพัฒนาการของประเพณีการกินตองในชุมชนบ้าน
กุกญา อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์)
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องวิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสาย
จีน (เมืองปากน้ำโพ)
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน
เพลง(เดินกำรำเกี้ยว)ของบ้านสระทะเล
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องวิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือ
ศรัทธาของตำนานหลวงพ่อบุญรอด (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)
- โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องวิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมือง
อุทัยธานี
- จามะรี เชียงทอง ความสัมพันธ์ทางสังคมและไทยศึกษา.ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. (๒๕๔๓).
สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินติ้ง เฮ้าส์.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ. (๒๕๔๖).เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง. กรุงเทพฯ :
สร้างสรรค์
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา . (๒๕๓๓). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สร้างสรรค์และสำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์.บรรณาธิการ.(๒๕๔๘).ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับ
แนวคิดชุมชน.กรุงเทพ ฯ : สร้างสรรค์
- ชมพู โกติรัมย์. (๒๕๕๓).ทุนทางสังคมของไทยในบริบทของโลก : การปรับจุดยืน
<http://dllibrary.spu.ac.th:8080/dspace/bitstream/.doc>.
- ชยันต์ วรธนะภูติ. (๒๕๔๘) .การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิด
ชุมชนในประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน.กรุงเทพ ฯ : สร้างสรรค์
- ปก แก้วกาญจน์.(๒๕๓๑). ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของ
ระบบการผลิตเพื่อขายในช่วง ๒ ทศวรรษ (ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเขาเจ็ยก อำเภอมือง
จังหวัดพิจิตร.สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ประเวศ วะสี. (๒๕๕๒)

พอพันธ์ อูยานนท์ .(๒๕๔๖). เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง, กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรพันธ์
ยงยุทธ ชูแว่น.(๒๕๕๑). ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาลู่ทางและเส้นทางสู่นาคด.กรุงเทพ ฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ยุกติ มุกดาวิจิตร.(๒๕๔๘).อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์
แนววัฒนธรรมชุมชน.กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัน.

วิเชียร รักการ. (๒๕๒๙). วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. กรุงเทพฯ :โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์.)

สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.๒๕๔๕. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของไทย . [Online].

Available: URL : <http://student.rint.ac.th/~jakkra/sheet4.doc>

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . (๒๕๔๔)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . (๒๕๕๐)

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ .(๒๕๕๒).ประวัติศาสตร์ชาวบ้าน คือ ประวัติศาสตร์ของชุมชน ใน ประชาคม
วิจัย. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๘๗ กันยายน – ตุลาคม ๒๕๕๒

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๕).นิเวศน์ประวัติศาสตร์ พรหมแหวนความรู้.กรุงเทพฯ ฯ : โครงการ
จัดพิมพ์คปไฟ

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์.(๒๕๔๘).ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชนทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์.

เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๔๓).ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด : รวมบทความทาง
ประวัติศาสตร์.กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๔๘).ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม (การทะลุกรอบและกักตัก
ของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม).กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๕๒).มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา.
กรุงเทพฯ ฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).



วิเคราะห์ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบน

ณัฐพร จาตุยางโทน
บรรณาธิการ*

นำเรื่อง

การวิเคราะห์ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมเรื่องนี้ วิเคราะห์ตามข้อมูลที่ผู้วิจัยซึ่งเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อรับรู้บริบททางวัฒนธรรมความเชื่อชุมชนของประเด็นที่เลือกศึกษา จึงกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาในเบื้องต้นของภูมินามหรือชื่อบ้านนามเมือง ตามรายละเอียดของข้อมูลที่ได้มาเท่านั้น อย่างไรก็ตามการศึกษานี้ก็ได้ประโยชน์ในแง่ที่มองเห็นภูมินิเวศน์ในวงกว้างระดับภาค ให้ภาพรวมของพื้นที่ภาคเหนือ ในเชิงประวัติศาสตร์ทางความคิด ของการก่อสร้างชุมชน การหาแหล่งทำมาหากิน การให้นิยามความหมายของพื้นที่ ที่อธิบายความหมายของพื้นที่ที่จะเลือกเป็นมาตุภูมิ งานวิจัยนี้พบว่านิทานตำนานหมู่บ้านตลอดถึงภูมินิเวศน์วัฒนธรรมชุมชนภาคเหนือ ได้บอกวิธีคิด หรือประวัติศาสตร์ทางความคิดของชุมชน ตามความหมายที่ชุมชนแสดงออกในการเลือกพื้นที่ทำมาหากิน การถ่ายทอดทางสังคมวัฒนธรรม การปรับตัวเพราะความผันผวนในชีวิต และภูมินิเวศน์ ต้องอพยพโยกย้าย แสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ ลงหลักปักฐานก่อร่างสร้างวัฒนธรรมให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจและเป็นกลไกสร้างความสัมพันธ์ของชุมชน พื้นฐานความเชื่อที่สลับซับซ้อนเป็นตัวกำหนดการยอมรับหรือไม่ยอมรับสิ่งใด ๆ สิ่งเหล่านี้ได้ถ่ายทอดไว้ในภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น ๕ ประเด็นดังนี้ ความสัมพันธ์ชุมชน ภูมินิเวศน์กับการทำมาหากิน อัตลักษณ์ชุมชน การปรับตัวการตัดสินใจก่อตั้งชุมชน เชื่อมโยงประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ (บรรณาธิการ)

๑. ความสัมพันธ์ของชุมชน ตำนานหมู่บ้านดงป่าสัก เป็นหมู่บ้านที่ถ่ายทอดมา จะมีเนื้อหาที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหรือระหว่างชุมชนตลอดถึงการขยายตัวของชุมชน เช่น บ้านดงป่าสัก ได้บอกถึงการขยายตัวของชุมชน ความสัมพันธ์ของชุมชน หลายเผ่าพันธุ์ดังนี้ บ้านดงป่าสักตั้งอยู่บนทางหลวงสายเชียงราย - บ้านเหล่า หมู่ที่ ๘ ตำบลทุ่งก่อ อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานในระดับเกือบสุดท้ายหรือสุดท้ายในเขตตำบลทุ่งก่อก็ว่าได้ จากการบอกเล่าของผู้คนที่เคยอาศัยอยู่มาก่อนบอกว่า ชุมชนแห่งแรกที่ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่อำเภอเวียงเชียงรุ้ง คือ

* เรณู อรรถาเมศร์

หมู่บ้านดงชัยในปัจจุบัน สมัยก่อนนั้นเรียกว่าดงหนองเขียว มีเรื่องเล่าว่าเมื่อประมาณ ๓๐๐ ปีที่ผ่านมา มีครอบครัวจากจังหวัดเชียงใหม่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากอยู่เป็นชุมชนแรก ณ บ้านดงชัย จากนั้นก็มีผู้คนย้ายถิ่นฐานมาจาก ลำปาง ลำพูน และจังหวัดอื่น ๆ ในทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อีกหลาย ๆ ครอบครัว จึงกลายเป็นชุมชนในเขตอำเภอเวียงเชียงรุ้งที่มีการผสมผสานของผู้คนหลายเผ่าพันธุ์ อาทิ เช่น ชาวเหนือ ชาวอีสาน ชนเผ่าเย้า จีนฮ่อ เป็นต้น โดยในยุคเริ่มแรกที่ผู้คนอพยพเข้ามาอยู่นั้นคงเป็นเพียงตำบลทุ่งก่อ อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้แยกมาสังกัดกิ่งอำเภอเวียงชัย จากเดิมมีเพียงตำบลทุ่งก่อเพียงตำบลเดียวจากการขยายตัวของประชากรและความเจริญของบ้านเมือง ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ จึงมีการแยกตำบลอีก คือ ตำบลป่าซาง และในปี ๒๕๒๕ มีการขอแยกตำบลดงมหาวันขึ้นอีกตำบลหนึ่งรวมเป็น ๓ ตำบลในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๘ กระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง แยกออกมาจากอำเภอเวียงชัย ซึ่งประกอบไปด้วย ๓ ตำบล คือ ตำบลทุ่งก่อ ตำบลป่าซางและตำบลมหาวัน อำเภอเวียงเชียงรุ้งตั้งอยู่ทางตอนกลางก่อนไปทางเหนือของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอดอยหลวง ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเชียงของ ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอพญาเม็งรายและอำเภอเวียงชัย ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองเชียงราย

ตำนานเชียงรุ้งยังมีนัยให้คิดว่า เชียงรุ้งเป็นเมืองโบราณ แล้วกร้างไป ในช่วงหลังชุมชนจากบ้านดงป่าสักขยายตัวออกไปสร้างชุมชนทับซ้อนกับเวียงโบราณนี้ ในพ.ศ. ๒๕๓๘ จึงได้ก่อตั้ง อำเภอเชียงรุ้งเพิ่มขึ้นอีก ดังเรื่องเล่าของเมืองโบราณมีว่า “เวียงเชียงรุ้ง” เป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำลาว เป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ เคยเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมไปหลายยุค หลายสมัย อยู่ในอาณาเขตของบ้านห้วยเคียนใต้ หมู่ ๑๐ ตำบลทุ่งก่อ มีทางแยกเข้าซ้ายมือผ่านหมู่บ้าน และทุ่งนาเข้าไปประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร ลักษณะเป็นเนินสูง ตั้งอยู่กลางทุ่งนา เนื้อที่ประมาณ ๕๐๐ ไร่ ตรงกลางเมืองเหมือนหลังเต่า มีลักษณะที่ชี้ให้ทราบว่าเป็นเมืองโบราณ ปรากฏอย่างชัดเจน เช่น บ่อม คู ประตูหอรับ มีคูเมือง ๓ ชั้น

บ้านธารทอง

หมู่บ้านธารทองเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ช่วงท้ายสุดของชุมชน ถูกทางราชการสั่งย้าย และตั้งชื่อให้ใหม่ ถึงแม้ว่าชื่อใหม่จะมีความหมายสอดคล้องกับชื่อเก่า แต่กลิ่นไอของชุมชนจะถูกกลืนไป ชื่อเดิมขุนน้ำคำบอกถึงแหล่งต้นน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ ธารทอง เป็นเพียงสายน้ำทองคำและพื้นที่ที่ถูกย้ายลงไปจากที่เดิม นอกจากนั้นหมู่บ้านเดิมยังถูกตัดขาดความสัมพันธ์ของชุมชนเพราะเป็นที่ตั้งของหน่วยงานหลวง หลักการนั้นก็คงเพื่อประโยชน์ของการรักษาต้นน้ำ แต่กระบวนการที่จะสนับสนุนสำหรับผู้อพยพเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ดังนั้นจึงคงเหลือแต่เรื่องเล่าถึงความผูกพันในพื้นที่ตั้งเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ดังนี้

หมู่บ้านธารทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๑ ตำบลแม่เงิน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย บรรพบุรุษได้เล่าว่าชาวบ้านธารทองอพยพจากพื้นที่บริเวณดอยหลวงป่าคาเขตอำเภอเชียงของ การโยกย้ายในครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านแยกย้ายกันไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ๓ หมู่บ้านคือ บ้านก๊วกาญจน์ บ้านเมืองกาญจน์ และบ้านทุ่งน่าน้อย ทั้ง ๓ หมู่บ้านอยู่ในเขตอำเภอเชียงของ หลังจากนั้นบรรพบุรุษบางส่วนก็อพยพจาก

บ้านกัวกาญจน์ไปตั้งหมู่บ้านใหม่ซึ่งเรียกว่า “บ้านขุนน้ำคำ” การเข้าไปจับจองพื้นที่ทำกินในครั้งแรกที่บ้านขุนน้ำคำนั้นขึ้นอยู่ความสามารถของผู้ปกครองครัว อาจมีการทำเครื่องหมายเช่นใช้ไม้ตอกปักเพื่อแสดงว่าได้จับจองไว้แล้ว ชีวิตความเป็นอยู่ที่บ้านขุนน้ำคำนั้นอยู่แบบเรียบง่ายและพอเพียง บ้านมุงด้วยหญ้าคา ส่วนของฝาบ้านทำด้วยฟากไม้ไผ่ เสื้อผ้าก็เย็บด้วยมือ การตั้งชุมชนของขุนน้ำคำอยู่ได้แค่ ๒๕ ปีก็ต้องย้าย เนื่องจากต่อมาทางราชการให้ชาวขุนน้ำคำย้ายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ เพื่อที่ทางราชการจะให้ดูแลช่วยเหลือได้สะดวก รวมถึงการจัดหาไฟฟ้าให้กับชุมชน “ขุนน้ำคำ” จึงเป็นเพียงชื่อในอดีตเท่านั้น หมู่บ้านใหม่ที่จัดตั้งขึ้นชื่อว่า “บ้านธารทอง” บริเวณหมู่บ้านขุนน้ำคำเดิม ได้กลายเป็นบริเวณที่ตั้งของโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ซึ่งห่างจากบ้านธารทองประมาณ ๕ กิโลเมตร

บ้านป่าแดง ตำบล ยางฮ่อม

ในกลุ่มนี้มีเรื่องเล่าร่วมกัน ๓ ตำบล ประชาชนอพยพมาจากแหล่งต่าง ๆ หลายจังหวัด เพื่อหาที่ทำกิน เฉพาะตำบลยางฮ่อมตำบลเดียวก็เป็นที่รวมของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ดำรงชีพอยู่ด้วยการเกษตร และยังมีการเลี้ยงวัวปล่อย แบบดั้งเดิม ชุมชนบางแห่งเคยเล่าว่า ชาวเขาอาศัยอยู่บนดอยเมื่อคนพื้นราบปล่อยวัวไปให้หากินเอง ชาวเขาก็จะช่วยดูแลให้ชาวเขาเองก็พึ่งพาคนพื้นราบในเรื่องการเพาะปลูก และอาหารบางประเภทที่หาบนภูเขาไม่ได้ เช่น พริก และเกลือ เป็นต้น ชุมชนกลุ่มนี้อยู่ในอำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ซึ่ง แบ่งออกเป็น ๓ ตำบล คือตำบลป่าตาล ตำบลต้า และตำบลยางฮ่อม ตำบลยางฮ่อมเป็นตำบลที่มีพื้นที่กว้างที่สุด มีประชากรหลากหลายเผ่าพันธุ์ ส่วนมากแล้วอพยพมาจากจังหวัดน่าน จังหวัดแพร่ จังหวัดลำปาง และจังหวัดพะเยา และอีกส่วนหนึ่งเป็นชาวเขาเผ่าม้ง และเมี่ยนคนส่วนใหญ่ในตำบลยางฮ่อมประกอบอาชีพทำนาและเลี้ยงวัว โดยเฉพาะในหมู่บ้านป่าแดงเป็นพื้นที่ราบเชิงเขา ทอดยาวติดกับลำห้วยใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงมีการเลี้ยงวัวพันธุ์ พื้นบ้านแบบดั้งเดิม เป็นจำนวนมากเริ่มตั้งแต่การย้ายถิ่นเข้ามาจนถึงปัจจุบัน “การเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นบ้านแบบดั้งเดิม” หมายถึงการเลี้ยงวัวแบบนำไปปล่อยให้กินหญ้าบริเวณชายทุ่งหลังฤดูเก็บเกี่ยว หากินบนเขาในช่วงฤดูทำนา ซึ่งเป็นการเลี้ยงโดยธรรมชาติ

ตลาดสดบ้านดู่

ตลาดสดบ้านดู่ ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายบ้านดู่นอกจากจะมีประวัติศาสตร์อันยาวนานแล้ว เรื่องราวประวัติศาสตร์ ที่เพิ่งผ่านมายังสะท้อนความสัมพันธ์และการปรับตัวของชุมชนอย่างเป็นพลวัต ชุมชนได้มีประสบการณ์เผชิญความเดือดร้อนร่วมกันต่อนายทุน เมื่อมีโอกาสจึงได้ร่วมแรงร่วมใจเพื่อปกป้องพื้นที่ทำกิน คือตลาดบ้านดู่ ดังเหตุการณ์ที่ ยุววิจิตรได้เขียนเล่าไว้จากปากคำของพ่ออ้ายดวงดิบ จันเลน อายุ ๘๔ ปี อดีตพ่อกำนันและพ่อหลวงบ้านหมู่ที่ ๓ ว่า ดังนี้ ...ก่อนปี พ.ศ.๒๕๔๘ หลายปีมาแล้ว ตลาดสดบ้านดู่ ไม่ได้ตั้งอยู่ที่ปัจจุบันนี้ แต่ก่อนตั้งอยู่ที่ร้านขายอุปกรณ์ก่อสร้างปากทางเข้าวัดบ้านดู่ พื้นที่ตลาดเดิมตรงนั้นเป็นของเอกชน ต่อมาทางฝ่ายเจ้าของพื้นที่ได้ขายพื้นที่ตลาดให้กับคนจีน ซึ่งหลังจากที่พื้นที่ตลาดตกเป็นของคนจีนแล้วก็ส่งผลกระทบต่อพ่อค้าแม่ค้าในตลาดเป็น

อย่างมาก เพราะเขาได้มาเรียไรค่าเช่าแผงค่อนข้างแพง สมัยนั้นเงินแพงมากด้วย พ่อค้าแม่ค้าจึงพากันเดือดร้อน มาถึงยุคจอมพล ป. พิบูล สงคราม ได้ทรงรับซื้อพวกคนจีนให้ไปอยู่ที่กรุงเทพมหานคร คนจีนจึงจะขายตลาดให้กับนายทุนคนอื่น แต่ชาวบ้านกลัวว่าจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของบรรดาพ่อค้าแม่ค้าปรึกษากัน “เราจะทำอย่างไรกันดี ได้ข้อสรุปว่า ชาวบ้านจะร่วมกันเก็บเงินหลังคาเรือนละ ๒ บาท แล้วนำเงินไปซื้อพื้นที่กลับคืนมา ซึ่งได้เงินจากการรวบรวมทั้งหมดเป็นเงินจำนวน ๑,๕๐๐ บาท และได้้นำเงินไปซื้อตลาดกลับคืนมาเป็นของหมู่บ้าน แล้วในสมัยนั้นทางการเขาประกาศให้มี สค.๑ พ่อหลวงดวงดีบ จันเลน ร่วมกับนายจำ มะโนเรื่องเป็นผู้ครอบครอง สค. ๑ ชาวบ้านเรียกเหตุการณ์ช่วงนี้ว่า “ยุคช่วยมือช่วยแรงใจ รักษาไว้กาตบ้านเฮา” ตลาดสดบ้านดู่จึงอยู่คู่กับชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนป่าแะ

เรื่องเล่าชุมชนป่าแะ ก็สะท้อนสภาพการก่อตัวของชุมชน แต่ดั้งเดิมจนขยายตัว ความละเอียดของผลงานยูวีวิจัย สะท้อนการสร้างความสำเร็จของพื้นที่ว่า เมื่อมีสถานที่ราชการหรือพื้นที่สาธารณะขยายตัวไปถึงไหนคนก็อพยพไปไปก่อตั้งชุมชนขึ้นที่นั่น ดังที่หมู่บ้าน แม่จะเหียง ขยายตัวเป็นชุมชนพระนอนขอนม่วง ในขณะที่เดียวกันก็สะท้อนวิถีคิดการป้องกันภัยน้ำท่วมตามความเชื่อเดิม คือต้องสร้างพระนอนขอนม่วงไว้ในที่ดอน เพื่อป้องกันน้ำท่วม แจ่งศรีภูมิซึ่งเป็นศรี หรือชัยภูมิของเมืองเชียงใหม่ มิเช่นนั้นจะเกิดอุปมงคลแก่เมืองเชียงใหม่ ต่อมาจึงเกิดเกิดชุมชนบ้านใหม่พระนอนตามการขยายตัวตามโรงเรียนพระนอน และพัฒนามาเรื่อย ๆ เป็นชุมชนใกล้เคียงเชียงใหม่ในปัจจุบัน ชาวบ้านพื้นความทรงจำว่า ชุมชนป่าแะ ตำบลดอนแก้ว อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นและถาวร ไม่เคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยไปแห่งไหนเลย โดยพื้นที่เริ่มจากแยกศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่เป็นชุมชนที่อยู่รวมกันหลายหมู่บ้าน หมู่บ้านเหล่านี้ เช่น บ้านพระนอน บ้านชะเอือง บ้านพระเจ้านั่งโก้น บ้านป่าแะ บ้านสันเหมื่อนนั้น เดิมเป็นชุมชนเดียวกัน เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงได้แยกหมู่บ้านออกไปเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ วิถีชีวิตเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมและการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ปัจจุบันสภาพบ้านเมืองเปลี่ยนไปพื้นที่ของชุมชนนี้ก็เปลี่ยนไปด้วย แต่กว่าความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จะมาถึงปัจจุบันนี้ชุมชนนี้มีความเป็นมาร่วมกันบางกลุ่มปรับตัวได้ฐานะเปลี่ยนไปพอมือพอกิน บางกลุ่มซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ก็ปรับตัวไม่ได้เพราะที่ดิน ผืนเก่ากลายเป็นพื้นที่ของทหาร พื้นที่นั้นก็กลายเป็นบ้านจัดสรร คนที่ปรับตัวไม่ได้ก็ต้องเป็นแรงงานรับจ้างรายได้ไม่แน่นอน

บริเวณบ้านป่าแะเดิมมีตำนานเล่ากันสองเรื่องคือ กลุ่มหนึ่งเล่าว่ากลุ่มไพร่พลที่ติดตามเจ้านายไปทัพทางเหนือคือไปทาง แมริม แม่แดง เชียงดาว ของเมืองเชียงใหม่มาพักกองทัพอยู่เป็นหย่อม ๆ ได้เห็นความอุดมสมบูรณ์และความน่าอยู่ ของภูมิประเทศทางทิศตะวันออกของถนนสายนี้ เพราะมีป่าเขียวอุดมสมบูรณ์ ทั้งพืชพรรณธัญญาหารและสัตว์ป่า จึงได้มีทหารบางกลุ่มมาบุกเบิกที่อยู่อาศัยและตั้งรกรากอยู่บริเวณนี้ อีกเรื่องหนึ่งเล่าว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่เห็นบริเวณนี้ถูกน้ำท่วมตั้งแต่ย่านโรงพยาบาลลานนาในปัจจุบันไปถึงคลองแม่ข่าถึงป่าแพ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วมไปถึง ศรีภูมิจะเป็นขีดจำแก่บ้านเมือง เพราะแจ่งศรีภูมิเป็นศรีของเมือง จึงได้สร้างพระนอนไว้ในที่ดอน ชื่อว่าวัดพระนอน พระนอนแม่ชะเอือง

ขณะนั้นหมู่บ้านยังไม่ได้แยกจากกันเป็นคนละหมู่บ้านเหมือนปัจจุบัน ต่อมาชาวบ้านมีจำนวนมากขึ้นก็ขยายตัวชุมชนแยกกันออกเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ สภาพภูมิศาสตร์ที่ล้อมรอบวัดพระนอนขณะนั้นเป็นทุ่งนาที่ได้รับน้ำหล่อเลี้ยงจากลำห้วยแม่จ๊ะเหือง ซึ่งมีต้นน้ำจากภูเขาดอยสุเทพด้านทิศตะวันออก สายน้ำไหลตามร่องห้วยลงหล่อเลี้ยงทุ่งนาบริเวณวัดพระนอนลงมาถึงหมู่บ้านปารวก แล้วลงสู่แม่น้ำปิงทางใต้หมู่บ้านปารวก

พื้นที่บริเวณนี้มีลำห้วยแม่จ๊ะเหือง เนื่องจากสีของน้ำที่ขุ่นข้นด้วยมูลวัว ควาย แม้แต่มูลคนก็ถ่ายลงในลำห้วย จนทำให้เป็นที่จ๊ะเหือง (สะอิดสะเอียน) ตั้งแต่ศาลาวัดพระนอนตามแนวถนนขึ้นไป ติดกับลำห้วยแม่จ๊ะเหืองตอนล่าง (ศาลาวัดพระนอนปัจจุบันคือโรงเรียนบ้านพระนอน) เมื่อมาตั้งหมู่บ้านใหม่รอบ ๆ โรงเรียน จึงเปลี่ยนชื่อจากหมู่บ้านจ๊ะเหืองเป็นบ้านใหม่พระนอน อยู่หน้าค่ายทหารปืนใหญ่ที่ ๗ ด้านทิศเหนือหมู่บ้านปารวกชาวบ้านทั้ง ๔ หมู่บ้านได้เป็นคณะศรัทธาวัดพระนอนแม่จ๊ะเหืองทั้งสิ้น

พื้นที่ทางทิศตะวันตกของถนนสายเชียงใหม่-ฝางก็ยังคงมีกลุ่มจำนวนไม่มากนักอาศัยอยู่บริเวณห้วยตึงเฒ่าในปัจจุบันแต่ จะมาหนาแน่นบริเวณบ้านพระเจ้านั่งโกนในปัจจุบัน เดิมก็เป็นหมู่บ้านเดียวกันชื่อบ้านป่าแะ ที่เรียกบ้านพระเจ้านั่งโกนเพราะว่า โกน หมายถึงโพรงไม้ เนื่องจากมีคนพบพระพุทธรูปอยู่ในโพรงไม้ ต่อมามีการสร้างวัดป่าแะ เนื่องจากบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้แะ ซึ่งเป็นไม้ประจำถิ่น ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดปิยาราม ประวัติของวัดนี้มีอีกตำนานหนึ่งบอกว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่พาพระไปไว้ในโพรงไม้ใหญ่ เรียกว่าพระเจ้านั่งโกน คำว่า "โกน" หมายถึงโพรงไม้ ต่อมามีคนมาซื้อต้นไม้แะและตัดไปขาย แบ่งที่ดินขายก็มีอันเป็นไปถึงแก่ความตายกันทั้งครอบครัว เรื่องเล่าแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้แะที่มีมากและต้นใหญ่ จนกลายเป็นไม้ที่ชาวบ้านได้อาศัยนำมาสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยกัน จึงกลายมาเป็นชื่อของหมู่บ้านว่า "ป่าแะ" ที่นี้ยังมีอีกวัดหนึ่งที่มีความสำคัญมากเช่นกันคือวัดโสภณาราม (วัดป่าตึง) ซึ่งก็มีชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงไปประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา

๒. ภูมิโนแควศนกับการประกอบอาชีพ หมู่บ้านบางกลุ่มก็ตั้งชื่อตามสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการทำมาหากิน ซึ่งอาจจะเป็นชื่อแม่น้ำ ชื่อต้นไม้ ดังต่อไปนี้

บ้านร่องห้วย

บ้านร่องห้วยสะท้อนวิถีคิดเรื่องการเลือกที่ทำกิน และการปรับตัวเมื่อหมู่บ้านเติบโตขึ้น กลุ่มนี้เป็นผู้อพยพมาจากอีสาน หลายจังหวัด คนส่วนใหญ่มาจากมหาสารคาม เพื่อหนีความแห้งแล้ง แต่เดิมที่มี ๒ ตำบลคือบ้านดงป่าสัก และบ้านป่าซางขึ้นอยู่กึ่งอำเภอเวียงชัย เมื่อชาวอีสานอพยพมามากขึ้น ตัวหมู่บ้านจึงขยายออกมามากตำบลหนึ่ง และใหญ่พอที่จะตั้งอำเภอใหม่ขึ้นมาอีกอำเภอหนึ่ง คืออำเภอเวียงเชียงรุ้ง เมื่อตั้งหมู่บ้านใหม่ ก็ได้เลือกทำเลเป็นที่ดอนคือบ้านโนนสัน แต่พอมีประชากรหนาแน่นขึ้น คำบอกเล่าได้สะท้อนว่าที่เดิมนั้นทรัพยากรไม่พียง จึงต้องหาแหล่งตั้งชุมชนใหม่เพิ่มขึ้น จึงพากันเลือกบ้านดอนห้วย เพราะมีพื้นที่กว้างมีลักษณะเป็นที่ราบระหว่างภูเขา ลาดเอียงสูงไปทางทิศตะวันตกมีแม่น้ำแม่เหือเป็นแม่น้ำที่สำคัญอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน และเป็นแหล่งน้ำที่ทำให้ประชาชนใน

หมู่บ้านมีอาชีพด้านเกษตรกร เช่น การทำนา ทำไร่ เป็นต้น และมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นบ้านร่องหวายจึงมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเหมาะแก่การทำมาหากินตามเรื่องเล่าต่อไปนี้

บ้านร่องหวาย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๒ ตำบลดงมหาวัน อำเภอ เวียงเชียงรุ้ง จังหวัด เชียงราย ที่ได้ชื่อว่าบ้านร่องหวาย เนื่องจากสมัยก่อนบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านจะมีหวายเกิดขึ้นอยู่มาก ในราว ๆ ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ หมู่บ้านร่องหวายได้มีการย้ายถิ่นฐานจากโนนสันคือ ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่หมู่บ้านร่องหวายในปัจจุบัน เหตุที่ทำให้ชาวบ้าน ต้องย้ายถิ่นฐานจาก โนนสันคือ ก็เพราะว่าที่ “โนนสันคือ” มีชัยภูมิที่ไม่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอีกทั้งยังเป็นเพียงโนนเล็ก ๆ ไม่เพียงพอต่อจำนวนจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทางชาวบ้านจึงได้ปรึกษาหารือและมีมติกันในเรื่องของการย้ายถิ่นฐานใหม่ จึงสรุปได้ว่าจะย้ายถิ่นฐานใหม่ไปยังพื้นที่ใหม่ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่บ้านร่องหวายในปัจจุบัน

บ้านปายางมน จังหวัดเชียงราย

บ้านปายางมน ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีต้นไม้ชื่อว่าไม้ยางขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น ถ้าหากมองดูระยะไกล ๆ จะดูคล้ายเป็นวงกลม (คำว่ากลมในภาษาล้านนาใช้คำว่า“มน”) ดังนั้นจากเรียกว่า บ้านสันปายางจึงเพี้ยนมาเป็นบ้านปายางมนจนกระทั่งปัจจุบัน

หมู่บ้านปายางมนประกอบด้วย หมู่ที่ ๒ และหมู่ที่ ๕ ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงรายทางทิศตะวันออก ประมาณ ๔ กิโลเมตร มีหลักฐานว่าเป็นหมู่บ้านตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๙ เป็นชุมชนดั้งเดิมของเมืองเชียงรายยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ซึ่งเริ่มมีผู้คนอพยพมาอยู่ในเขตเมืองเชียงราย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๖ ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เวลานั้น “ล้านนา” ยังเป็นเมืองประเทศราชของสยามที่ปรากฏมี ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านปายางมน หมู่ที่ ๗ และบ้านปายาง หมู่ที่ ๓ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านปายางมน มีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่านถึง ๓ สาย คือแม่น้ำภรณ์ แม่น้ำกก และแม่น้ำลาว ไหลผ่าน จากลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเพิ่มเติมการบอกเล่า ของพ่อกำนันบุญช่วย ดันหนิม (อายุ ๖๐ ปี) กำนันตำบลรอบเวียง ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้านปายางมนไว้ว่า “ระหว่างปีพ.ศ. ๒๓๙๙ จุลศักราช ๑๒๑๘ ปีมะเส็ง พญาหน้อย หรือพญาเสือและท้าวไวยวงศ์ ทั้งสองท่านได้อพยพครอบครัวนำไพร่บริวาร มาตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานอยู่สันปายาง ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองเชียงราย เนื่องจากเป็นที่ราบอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่าน ทั้งสองท่านได้ให้ข้าไพร่บริวารบุกเบิกไร่นา ทำไร่ ทำสวน ต่อมาได้มีผู้คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานรวมกันมากขึ้นเรื่อย ๆ อันเนื่องมาจากบ้านปายางมนมีแม่น้ำไหลผ่าน ๓ สาย พื้นที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชน หมู่บ้านปายางมน แต่เดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพาะปลูก ทำนา ทำสวน การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อเกษตร จึงมีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก การจัดการระบบเหมืองฝายบ้านปายางมน มีการจัดการเกี่ยวกับหลักเกณฑ์วิธีการในการแบ่งปันน้ำอย่างเท่าเทียมทั้งในนาต้นน้ำ และนาปลายน้ำ มีการแต่งตั้งตัวกลางในการจัดการเหมืองฝาย คือ แก่ฝายและนายเหมืองบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการเหมืองฝาย เรียกว่า “กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานราษฎร์ บ้านปายางมน” ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการวางระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันอย่างเท่าเทียมกัน เหมืองฝายบ้านปายางมนหรือชลประทานราษฎร์ ปายางมน ใช้น้ำในฤดูทำนาจากฝาย

แม่น้ำกรณ เดิมเป็นฝายโบราณ ที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างฝายกันลำน้ำแม่กรณ พ่ออุ้ยจาย ตันหนิม (เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ อายุ ๗๘ ปี) เล่าว่า “เกิดมาก็มีฝายแล้ว”

ภูมิโนเวศน์ของบ้านปายางมน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมในการจัดการน้ำ ยังสืบสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ตามที่ลุงบุญทา อารีย์ (๒๕๕๒ กรกฎาคม ๑๖) เற்றுญีกกลุ่มผู้ใช้น้ำเล่าให้กลุ่มยูววิจัยฟังว่า ระบบเหมืองฝายของบ้านปายางมนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับหมู่บ้านทุ่งมนหรือชุมชนดอยสะเก็น ในการจัดสรรน้ำเพื่อการเพาะปลูกมาก

การกำหนดตำแหน่งหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายแม่กรณ บ้านปายางมน แสดงให้เห็นถึงระบบการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรร่วมกัน ชุมชนบ้านปายางมน ถือเป็นการมีส่วนร่วมในการดำรง รักษาไว้ซึ่งสมบัติสาธารณะ “ระบบเหมืองฝาย” ที่มีคุณค่าต่อชุมชน การเลี้ยงฝายสะท้อนคติการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ บ้านปายางมน ไม่ได้มีเพียงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนปายางมนเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนใกล้เคียง

บ้านโป่งแดง จังหวัดเชียงราย

บ้านโป่งแดงตำบลทรายขาว อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย แม่อุ้ย โบราณทะปะละ ซึ่งมีอายุ ๖๙ ปี เล่าว่า ลือจากสิบสองปันนาของประเทศจีนอพยพมาตั้งรกรากฐานถิ่นฐานอยู่ที่ลำปาง ไม่นานก็ประสบกับปัญหาความแห้งแล้ง น้ำท่าไม่มี ปลูกข้าวทำนาทำไร่ก็ได้ไม่ผล ไม่พอกิน และขาดแคลนต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อมาหาที่อยู่ใหม่ ชาวไทลื้อกลุ่มหนึ่งประมาณ ๓๐-๔๐ คน ได้ร่วมกันเดินทางขึ้นมาทางเหนือเรื่อย ๆ จนกระทั่งมาถึงบ้านทรายขาวจากมีลักษณะที่ตั้งของพื้นที่เป็นที่สูงซึ่ง มีแอ่งน้ำรอบ ๆ คนเผ่าคนแก่บางส่วนเดินออกมาสำรวจพื้นที่เลียบมาจนถึงบ้านโป่งแดงก็เห็นว่าเป็นที่ที่อุดมสมบูรณ์จึงช่วยกันทำหักไร่แผ้วถางพื้นที่ เพื่อตั้งถิ่นฐาน ชาวไทลื้อเมื่อลงหลักปักฐานลงที่นี้แล้วก็ประกอบอาชีพการเกษตร ในยามว่างพวกผู้หญิงก็ทอผ้าไว้ใช้สอยและนุ่งห่ม เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในยุคนั้น ที่เงินทองหายาก ทุกคนต้องใช้ชีวิตประจำวันในการทำมาหากินและช่วยตนเองเกือบทุกอย่าง ชาวไทลื้อที่นี้ทอผ้าจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

บ้านร่องลึก จังหวัดเชียงราย

บ้านร่องลึก ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย หมู่บ้านนี้มีประวัติการเริ่มต้นมายาวนานประมาณ ๑๐๐ ปี มีเรื่องราวเล่ามาราว ๆ ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ แรกเริ่มมีครอบครัวมาตั้งรกรากอยู่ประมาณ ๕ ครอบครัว ผู้ก่อตั้งชุมชนอพยพมาจากจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง เมื่อมาเลือกทำเลแห่งนี้ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามสภาพภูมิประเทศ คือบ้านร่องลึก เพราะมีแม่น้ำที่มีภูมิทัศน์ตามธรรมชาติคือมีร่องน้ำค่อนข้างลึก แม่น้ำนี้ไหลผ่านบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน ความกว้างของแม่น้ำร่องลึกนี้ ประมาณ ๕ เมตร ไหลยาวมาจากเขตขุนเขาต้นน้ำในอำเภอแม่สรวย ไหลเรื่อยลงมาจนถึงลำน้ำแม่พุง และที่สำคัญภูมิทัศน์ในปัจจุบันนี้พบว่าแม่น้ำสายนี้มีสาขาแตกแขนง เข้าสู่ท้องนาแต่ละแปลง และไหลเข้าไปในกลางหมู่บ้านของบ้านร่องลึกโดยมีฝายกันน้ำ(ฝายแม้ว) อยู่ตามจุดต่าง ๆ อยู่ประมาณ ๔ ฝาย วิถีชีวิตของคนในชุมชนนี้จะ

ทำมาหากินโดยพึ่งแม่น้ำสายนี้เป็นหลัก ยาววิจัยเล่าว่า ผู้มาบุกเบิกตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มแรก ก็คือครอบครัว อัยดา น้อยเรือน และครอบครัวอัยปาน สิงห์อุป ซึ่งอัยดาซึ่งเสียชีวิตไปแล้วนั้น คือคุณพ่อของคุณลงบุญ ยืน น้อยเรือนซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดอดีตให้ฟัง คุณลงบุญยืน น้อยเรือน ปัจจุบันอายุ ๕๕ ปี พ่อเล่าว่า พ่อของคุณดาบุญยืนคืออัยดา ได้หนีการถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร ตามกฎหมายไทยที่ชายไทยเมื่ออายุครบ ๒๑ ปี ต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร พ่ออัยดาจึงหนีจากบ้านเกิดเมืองนอน คือ บ้านป่าป๋อง ที่อำเภอตอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ใน การหนีทหารของพ่อของคุณดาบุญยืน สมัยก่อนหนีไปตามลำน้ำ ตามป่าเขา ไม่ได้หนีไปตามถนน พาหนะที่ใช้ก็จะเป็น ช้าง ม้า วัว พ่ออัยดาหนีทหารไปค้าขาย “เมี่ยง” โดยใช้วัวเป็นพาหนะ เรียกว่า “วัวตัวง” “เมี่ยง” คือพืช ชนิดเดียวกับกับใบชา ชอบอากาศเย็น ใช้น้ำดีดยอด นำมาหนึ่งให้สุก นำมาriebประทานกับเกลือแฉะเชียงใหม่ ย่านอำเภอแม่แตง และตอยสะเกิด มีป่าเมี่ยง ผาแดง และที่หมู่บ้านในเขตอำเภอแม่สรวย ชื่อว่า หมู่บ้านป่าเมี่ยง ซึ่งเป็นเส้นทางที่จะเดินทางลัดเลาะภูเขาซึ่งมีสายน้ำขนานไปกับเส้นทางเข้าสู่เขตอำเภอพาน อัยดาเห็นว่าบริเวณที่ดินที่เป็นหมู่บ้านร่องลึกในปัจจุบันมีแม่น้ำไหลผ่าน ซึ่งแม่น้ำสายนี้มีต้นกำเนิดมาจากตอยตันน้ำเขตอำเภอแม่สรวย ไหลผ่านตามที่ต่าง ๆ ลงไปจนถึงน้ำแม่พุง ชื่อแต่ละที่จะไม่ตรงกันเนื่องจากเรียกกันไปตามชุมชนนั้น ๆ สภาพบริเวณนี้ขณะนั้นมีป่าหนาทึบ เป็นป่าดงพงไพร ป่าดงดิบ มีไม้ไผ่ ไม้ยาง ไม้สัก ต้นชำ ต้นกก ไม้สีเสียด หวาย ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ และไม้หนานาพรรณ มีลำน้ำลึกไหลผ่าน ชื่อว่า แม่น้ำร่องลึก เป็นที่หล่อเลี้ยงให้ความชุ่มชื้น เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาพันธุ์ มีทั้งดุร้าย และไม่ดุร้าย เป็นที่ล่าสัตว์ของผู้คนที่ทำมาหากินกับป่า มีของป่า มีผลไม้ ต่อมาเริ่มมีผู้คนเข้ามาทำมาหากิน บุกรุกแผ้วถางทำไร่ ปลูกผักไว้เป็นอาหารประจำวัน และได้ย้ายที่อยู่ไปเรื่อย ๆ ตลอดเวลา ปลอมให้ที่เดิมเป็นที่รกร้าง เพราะผลกระทบจากการรบกวนในสมัยนั้นชีวิตความเป็นอยู่ลำบากมากมีแต่ป่าดิบ ต้นไม้ใหญ่ คุณดาบุญยืนเล่าว่าพ่ออัยดาเป็นคนขยันบุกเบิกป่า โดยใช้จอบแผ้วถางป่าให้โล่งเตียนมาทำเป็นที่นาปลูกข้าวปี สามารถแผ้วถางได้ปีละไร่ ๒ ไร่ จนอัยดาминаทั้งหมดประมาณร้อยกว่าไร่ ที่นาของพ่ออัยดา น้อยเรือน จะอยู่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านร่องลึกทั้งหมดมีร่องน้ำเล็ก ๆ ไหลผ่าน เรียกว่า “น้ำเหมือง” แต่ด้วยอัยดามีลูกหญิงชายถึง๑๔คน จึงถูกแบ่งปันกันไปคนละไม่กี่ไร่ในเวลาต่อมา คุณลงบุญยืนเล่าว่าในสมัยก่อนประมาณ ๔๐๑ กว่าปี พ่อปลูกข้าวได้ส่วนหนึ่งจะเก็บไว้กินในครอบครัว อีกส่วนหนึ่งพอกับแม่ของคุณลงจะเอาข้าวใส่เกวียนนำไปขายที่ตลาดได้ราคาดี เอาข้าวต่างเกวียนก็ข้าวก็หนักมากจะแบกไปก็ไม่ไหว ระยะทางจากบ้านไปตลาดใช้เวลาเกือบทั้งวันเลยต้องเอาเกวียนไปต่างข้าวไปขายที่ตลาดพอขายข้าวเสร็จแล้วพอกับแม่จะเอาเงินที่ได้ส่วนหนึ่งมาซื้ออาหารยาและของใช้ต่าง ๆ กลับมาส่วนผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรกรรม เช่น ผักปลอดสารพิษ ปลาและหมูแล้วนำไปขายที่ตลาดในชุมชนหรือเอาไปแลกกับเพื่อนบ้าน ซึ่งในสมัยก่อนวัฒนธรรมแลกเปลี่ยนการช่วยเหลือซึ่งกันและกันยังคงมีอยู่ เพราะต่างก็มีข้าวของเครื่องใช้อาหารที่เหมือน ๆ กัน เพราะผลิตเอง

ชีวิตในยุคปัจจุบันคนในหมู่บ้านร่องลึกเปลี่ยนนิยมให้ลูกหลานเรียนหนังสือสูงขึ้น ไปรับราชการหรือเป็นลูกจ้างตามบริษัทร้านค้าในตัวเมือง ร่องลึกก็ไม่อาจอำนวยความสะดวกต่ออาชีพอย่างใหม่ได้ ภูมิเวศน์จึงลดความสำคัญสำหรับคนรุ่นใหม่

กาตอิมตาง จังหวัดพะเยา

กาตอิมตาง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ก่อนที่จะมาเป็นกาตอิมตาง ชาวบ้านเล่าว่า ตรงถนนจุดนี้เป็นพื้นที่ที่ วิทยุขับมอเตอร์ไซด์มาแฉะพักในอดิตที่ยาวไกลกว่านั้นเป็นแหล่งที่หนุ่ม ๆ มาแฉะสาว (จีบสาว) ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๓ ครอบครัวของคุณแม่มณฑนา สกุลนา มาตั้งร้านขายมะพร้าว เฝาริมทางแห่งแรก เพราะมีส่วนมะพร้าวซึ่งมีมะพร้าวประมาณ ๑๐ ต้น จึงได้ลองนำมะพร้าวมาดัดแปลงเพิ่มคุณค่าโดยการเผา แรก ๆ ก็นำมากินกันในครอบครัว ซึ่งในละแวกอำเภอแม่ใจมีมะพร้าวเป็นจำนวนมาก จึงได้ทำกิจการขายมะพร้าวเผา โดยตั้งร้านบริเวณหน้าบ้านซึ่งติดกับถนน และบริเวณนี้คือสามแยกมะพร้าวเผาใน ตั้งแต่นั้นมากคนก็เริ่มมาแฉะซื้อมะพร้าวเผา

ต่อมาได้มีการคิดสูตรใหม่คือมะพร้าวต้ม ซึ่งแม่พิมพ์พร อินธรา ได้เล่าว่า ตนเป็นคนแรกที่ได้ทำมะพร้าวต้ม โดยได้นำสูตรมาจากจังหวัดนครปฐม ใช้ไฟในการต้ม เนื่องจากมีราคาต้นทุนต่ำ ซึ่งจะทำให้มะพร้าวมีกลิ่นหอม เปลือกนอกจะขาว และเก็บไว้ได้นานประมาณ ๗-๘ วัน โดยหลังจากที่แม่พิมพ์พร

อินธราได้นำมะพร้าวต้มมาขายก็ได้ขายมะพร้าวในปริมาณมากขึ้น

ปัจจุบันมีร้านค้าริมทางมาตั้งอยู่บริเวณสามแยกมะพร้าวเผามากมาย บริเวณนี้จึงเป็นแหล่งเศรษฐกิจของชาวอำเภอแม่ใจเลยก็ว่าได้ ซึ่งร้านค้าริมทางในปัจจุบันไม่เพียงแต่ขายมะพร้าวเผาอย่างเดียว ยังมีสินค้าหัตถกรรมที่เป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านของ



ชาวบ้านมาวางจำหน่ายอีกด้วย

บ้านหม้อแกงทองจังหวัดพะเยา

บ้านหม้อแกงทอง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนเกษตรกรรม ทำนาทำสวน แต่เดิมนั้นชุมชนแห่งนี้ดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียงเป็นเกษตรแบบธรรมชาติ พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ วันเวลาผ่านไปเกิดการขยายตัวของชุมชนความเชื่อ พิธีกรรมการเลี้ยงผี มีผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นศูนย์รวมความสามัคคี เพิ่มกำลังใจในการดำเนินชีวิต

ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน มีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันว่าชุมชนบ้านหม้อแกงทองเดิมมีพื้นที่เป็นป่าเป็นแหล่งที่มีสัตว์ป่าชุกชุม และมีของป่ามากมายไม่มีบ้านผู้คนอาศัยมาก มีพืชพรรณธัญญาหาร หน่อไม้เห็ดนานา ชนิด สามารถทำอาหารได้ทันทีโดย ก่อไฟตั้งหม้อแกงไว้แล้วออกไปเก็บ หาของป่ามาใส่หม้อที่ตั้งรอไว้ทันเวลาพอดี จึงเรียกว่าบ้านหม้อแกงทอง

บ้านหม้อแกงทองยังมีเรื่องเล่าอีกทางหนึ่งว่าทหารญี่ปุ่นได้ทำหม้อทองเหลืองตกไว้ มีคนไปพบเข้า ชาวบ้านได้นำมาเป็นหม้อแกงใช้ทำกับข้าว จึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ ว่าบ้านหม้อแกงทอง เดิมชื่อ แม่กาหม้อแกงทอง คำว่า ทอง เป็นภาษาพื้นเมืองหมายความว่าทองเหลือง นั่นเอง สงครามโลกครั้งที่ ๒ ปีพ.ศ. ๒๔๘๓ ได้สงบลงในปี พ.ศ. ๒๔๘๘

พื้นที่ที่ตั้งบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยใกล้เคียงกันนี้เป็นป่ากว้าง ไม่มีบ้านผู้คนอยู่อาศัย เป็นแหล่ง ชุกชุมของสัตว์ป่า และมีของป่ามากมาย เล่ากันว่าบริเวณนี้เป็นที่ชุกชุมของฝูงกาเป็นจำนวนมาก มีคน เล่าว่าในอดีตมีพ่อค้ารอนแรมเดินทางค้าขายด้วยเกวียนและหยุดพักผ่อนได้ต้นตะเคียนใหญ่ใกล้ลำห้วย ในขณะที่กำลังรับประทานอาหารอยู่นั้น พ่อค้าคนหนึ่งได้อาหม้อมแกงไปตักน้ำที่ลำห้วย กลางคืนก็เกิด อาเพศคือ มีเสือมาจากไหนไม่ทราบ ได้คาบเอาพ่อค้าคนที่ไปตักน้ำเมื่อตอนกลางวันไปกิน และเป็น เหตุ อัจฉริยะใจ คือ จะมีอีกมาบินรอบหมู่บ้าน ซึ่งมักจะมีคนตายตามมาทุกครั้ง เหตุนี้เองจึงได้ชื่อว่าบ้าน แม็กกา และมีคนเรียกบริเวณนี้กันหลายชื่อ เช่นแม็กกาทำข้าม หรือปางแม็กกา เนื่องจากบริเวณนี้มีทำน้ำ ไหลผ่านหมู่บ้าน ผู้คนส่วนใหญ่นิยมเรียกบริเวณนี้ ว่าแม็กกาทำข้าม และเนื่องจากบริเวณนี้เป็นป่าจึงเป็น แหล่งที่ชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงคือ หมู่บ้านแม็กกาห้วยเคียน และบ้านจำปาหวาย มาเก็บหาของป่า ลำสัตว์ในพื้นที่ป่าแห่งนี้ โดยเริ่มแรก ชาวบ้านจากหมู่บ้านดังกล่าวที่เข้ามาหาของป่า ต่อมาชาวบ้าน เหล่านี้ก็ได้โยกย้ายเข้ามาอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน เมื่อลงหลักปักฐานมั่นคงเป็นหมู่บ้านแล้ว ก็หา สมบัติสาธารณะร่วมเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน คือชาวบ้านมองเห็นว่าหมู่บ้านอื่นมีศาลเจ้าพ่อ กันทั้งนั้น ก็เลยจัดตั้งศาลเจ้าพ่อขึ้นมา ที่ตั้งศาลเจ้าพ่อ แม็กกา เดิมอยู่ทางทิศตะวันออกติดกับโรงเรียน บ้านแม็กกา

๓. การก่อตั้งชุมชนที่แสดงอัตลักษณ์ของชุมชน

บ้านทุ่งมอก จังหวัดพะเยา

บ้านทุ่งมอก หมู่ที่ ๕ ตำบลบ้านม่วง อำเภอ เชียงม่วน จังหวัดพะเยา ชื่อบ้านของชุมชนนี้ชื่อ แรกน่าจะเป็นการตั้งชื่อตามท้องถิ่น แต่ไม่ทราบที่มาของคำว่า “อะม็อก” แล้วต่อมากลายเสียงเป็นแม่มอก และยังมีแม่น้ำไหลผ่านหมู่บ้านคือลำน้ำแม่มอกก็กล่าวได้ว่าการตั้งหมู่บ้านอิงแม่น้ำ ซึ่งเป็นสภาพ ภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่อาชีพเกษตรกรรม แต่ชื่อตำบล “บ้านม่วงนั้น” มีเรื่องเล่าชัดเจนว่า เป็นชื่อหมู่บ้าน ของชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา ดังนั้นชาวสิบสองปันนาก็ใช้ชื่อหมู่บ้านม่วง เพื่อที่จะบอก ว่าฉันคือใคร หรือสำเนียงส่อภาษานั้นเอง

บ้านทุ่งมอกเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๐ อพยพมาจากเมืองจีน(สิบสองปันนาเชื้อสายไทใหญ่) รายงานยววิจัยประวัติศาสตร์ได้เขียนเรื่องเล่าไว้ว่า บ้านทุ่งมอกตำบลบ้านม่วง เป็นถิ่นของชาวไทลื้อที่ อพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนา ของประเทศจีน โดยได้อพยพพร้อมกับชาวไทลื้อที่อยู่ในบ้านแพทย ตำบลบ้านม่วง การมาครั้งแรกจากการนำของพญาคำ แต่เดิมเรียกว่า “บ้านอะม็อก” ขึ้นอยู่กับเขตการ ปกครองของเจ้าเมืองน่าน ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๙๙ พระเจ้าสุริยพงศ์ ตรีเดช(สุริยะ ณ น่าน) ได้ยกทัพ ไปปราบข้าศึกที่เมืองเชียงตุง ได้พบเห็นเผ่าไทลื้อกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีประเพณีวัฒนธรรม มีนิสัยใจคอเยือกเย็น อดทน ขยัน ชันแข็ง รักความสงบ แต่ตกอยู่ในอำนาจของจีนฮ่อ ๑,๐๐๐ คน พวกจีนฮ่อใช้ระบบทาส ครอบงำต่อเผ่าไทลื้อด้วยวิธีต่าง ๆ นานา พระองค์ได้พิจารณาหาทางช่วยเหลือให้พ้นจากอิทธิพลจีนฮ่อจึง ได้กวาดต้อนชาวไทลื้อสิบสองปันนา มาครั้งแรกมาอยู่ที่บ้านหงาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เป็นเวลา